BARNE- OG FAMILIEDEPARTEMENTET

Rapport

Kjønnsperspektiv i budsjettarbeidet

(2004-2005)

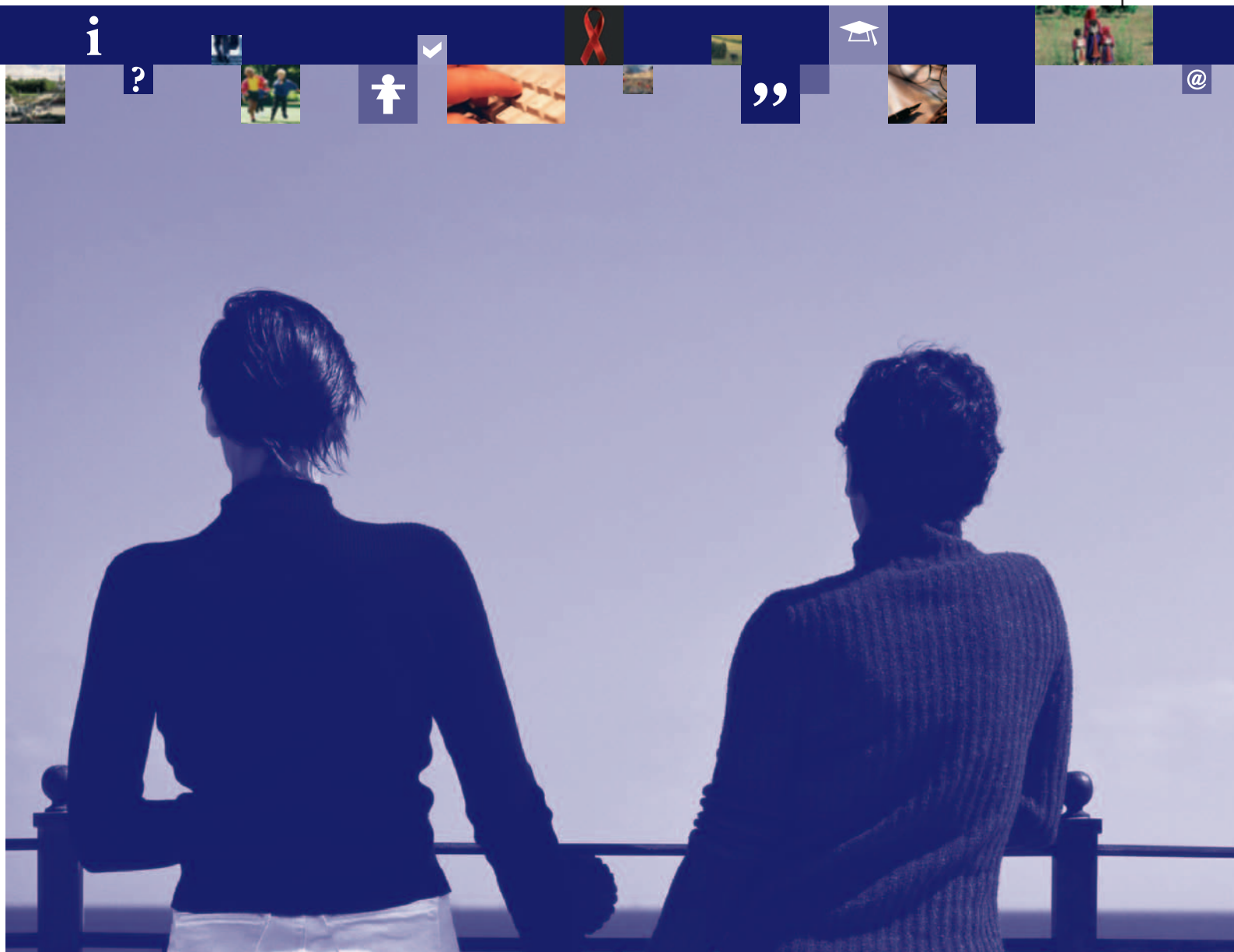

Forord

Regjeringen presenterer for tredje år på rad et likestillings-vedlegg til statsbudsjettet. Med en samlet presentasjon stimuleres erfaringsutveksling og gjensidig læring om metode og modeller i departementenes arbeid med integrering av kjønns- og likestillingsperspektiv i budsjettarbeidet. Arbeidet er også det viktigste norske innspillet til et treårig nordisk samarbeidsprosjekt om integrering av kjønns- og likestillingsperspektiv i budsjettarbeidet.

Laila Dåvøy
Barne- og familieminister

Per Kristian Foss
Finansminister

Innhold

Kjønnsperspektiv i budsjettarbeidet 1
Forord 3
Innledning 6
Arbeids- og sosialdepartementet 7
Barne- og familiedepartementet 9
Barnehager 9
Fødselspengeordningen 10
Et tidsriktig bidragsregelverk 11
Kontantstøtten 12
Ungdomstiltak 13
Ungdomstiltak i større bysamfunn 13
Forbrukerundervisning 15
Fiskeri- og kystdepartementet 17
Bedre kjønnsfordeling i styrer, råd og utvalg i fiskeri- og havbruksnæringen 17
Forsvarsdepartementet 19
Karriereutvikling som gjenspeilt i lønn og gradsnivå 19
Helse- og omsorgsdepartementet 21
Forbygging av hiv og seksuelt overførbare sykdommer 21
Tobakk 23
Justis- og politidepartementet 25
Soningsforhold etter kjønn 25
Kommunal- og regionaldepartementet 27
Invandringsfeltet 27
Kvinnerepresentasjon på Sametinget og deltakelse i sametingsvalg 29
Boliger og bomiljø 30
Kultur- og kirkedepartementet 31
Reform av kirkens trosopplæring i et likestillingsperspektiv 31
Den kulturelle skolesekken 31
Landbruks- og matdepartementet 33
Mål og strategi for likestilling i landbruket 33
Likestilling og næringsutvikling i landbruket 34
Fylkesvise bygdeutviklingmidler 35
Avløsning ved svangerskap 35
Miljøverndepartementet 36
Fylkesplanleggingen 36
Moderniseringsdepartementet 37
Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn 37
Kvinner til ledelse 37
Nærings- og handelsdepartementet 39
Satsing på likestilling gir verdiskaping gjennom økt mangfold i næringslivet 39
Samferdselsdepartementet 43
Likestilt transportsystem 43
Deltakelse i planlegging og beslutninger 43
Utdannings- og forskningsdepartementet 44
Rekruttering i høyere utdanning og forskning 44
Utenriksdepartementet 48

Innledning

Det er et mål for regjeringen å fremme likestilling mellom kjønnene, og likestillingsloven pålegger offentlige myndigheter å arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å fremme likestilling på alle samfunnsområder (aktivitetsplikten). Kjønns- og likestillingsperspektiv berører alle politikkområder. I utredningen av saker og vurdering av konsekvenser må det også tas høyde for andre mulige diskrimineringsgrunnlag, slik som etnisk bakgrunn, funksjonshemming m.v. Regjeringen ønsker å styrke tverrfagligheten i arbeidet for å fremme likestilling og menneskerettigheter uavhengig av kjønn, etnisk bakgrunn og trosoppfatning, og fremmer forslag om opprettelse av et felles håndhevingsorgan for kjønnslikestilling og frihet fra etnisk diskriminering. Det nye organet skal etter planen være i funksjon fra 1. januar 2006.

Regjeringen legger nå for tredje år på rad fram et særskilt vedlegg til statsbudsjettet, som redegjør for hvordan departementene konkret arbeider for å fremme likestilling som en integrert del av budsjettarbeidet og politikkutformingen på et bredt spekter av fagområder. Med likestillingsvedlegget ønsker en også å åpne for en bredere drøfting enn hva det er rom for i det ordinære budsjettarbeidet, å bidra til utvikling av nye metoder og modeller for integrering av kjønns- og likestillingsperspektiv i budsjettarbeidet, samt erfaringsutveksling.

I tråd med den lovpålagte redegjørelsesplikten, gjengis departementenes redegjørelser for likestilling mellom kjønnene internt i departementene i fagproposisjonene. Underliggende etater rapporter i årsrapporten. I vedlegget konsentreres presentasjonen om kjønnslikestilling i det eksternt rettede arbeidet. Rapporten presenterer bidrag fra flertallet av departementene. I løpet av 2003-2004 har noen departementer innhentet ekspertbistand for å gjennomføre likestillingsvurdering på utvalgte områder. Landbruks- og matdepartementet kan rapportere om resultatene fra vurdering av verdiskapingsprogrammene for reindrift og matproduksjon, mens Barne- og familiedepartementet i 2003 fikk gjennomført en ekstern vurdering av tilskuddsordning til ungdomstiltak i større bysamfunn. Rapportene, utført av kompetansesenteret Fredrikkes Hage, er konkrete eksempler på hvordan en likestillingsvurdering kan gjennomføres. Rapportene er tilgjengelige i elektronisk format og kan fås ved henvendelse til de respektive departementer.

Noen departementer har valgt nye områder for drøfting i et kjønns- og likestillingsperspektiv, mens andre har prioritert å utdype/rapportere om utviklingen på områder de presenterte i fjor. I redigeringen av innspillene har man lagt vekt på en utforskende tilnærming og hvordan kjønnsperspektivet kan gi bedre forståelse av budsjettmessige virkninger. Fordi vi har forsøkt å unngå repetisjon av tekst, kan det i noen tilfeller være hensiktsmessig å lese resultatrapporteringen opp mot presentasjonen i vedlegget for 2004.

Innledningsvis i vedlegget for i fjor, ble det redegjort utførlig for gjennomføring av prosessen. De samme prinsippene og arbeidsdelingen ligger til grunn for arbeidet i år. Informasjon og erfaringsutveksling er et viktig element. Statssekretærutvalget for likestilling inviterte i samarbeid med Barne- og familiedepartementet til et seminar 27. januar 2004, om kjønnsperspektiv i offentlig budsjettarbeid. Seminaret samlet deltagere på politisk og administrativt nivå fra departementene, enkelte fylkesmenn, og andre viktige aktører som Statistisk Sentralbyrå m.fl. I fokus stod formidling av konkrete erfaringer på sentralt og regionalt/kommunalt hold, med vurdering av kjønns- og likestillingsperspektiv i anvendelsen av offentlige budsjettmidler.

Norge deltar aktivt i internasjonalt samarbeid om kartlegging og utvikling av metoder for integrering av kjønns- og likestillingsperspektiv i budsjettarbeidet, blant annet i regi av Europarådet og Nordisk Ministerråd. Arbeidet med framstilling av likestillingsvedlegget representerer det viktigste norske innspillet til det nordiske samarbeidsprosjektet for integrering av kjønns- og likestillingsperspektiv i budsjettarbeidet. Det nordiske prosjektet startet opp våren 2004.

Arbeids- og sosialdepartementet

Rapport

Ordningene for omsorgslønn og hjelpestønad
Det er nedsatt en arbeidsgruppe i Arbeids- og sosialdepartementet, som blant annet skal se på omsorgslønn og hjelpestønad der kjønns- og likestillingsarbeidet er et viktig premiss i det videre arbeidet. Arbeidsgruppen skal levere rapport i løpet av høsten 2004, og departementet vil komme tilbake til resultatene av dette arbeidet.

Stønad til enslig mor eller far
Et viktig formål med stønadsordningen for enslige forsørgere er å stimulere til selvforsørgelse. Kravet om yrkesrettet aktivitet når det yngste barnet har fylt tre år samt større bruk av motivasjonskurs, er aktivitetsfremmende. Det er videre gjort visse endringer i regelverket for å stimulere til selvforsørgelse. Fra 1. januar 2003 ble regelverket endret slik at enslig mor eller far som mister retten til overgangsstønad midt i et skoleår, kan få beholde stønaden ut skoleåret. Fra 1. januar 2004 ble rett til stønad under nødvendig utdanning utvidet med ett år for visse grupper enslige forsørgere som kan ha problemer med å fullføre påbegynt utdanning. Dette gjelder enslig mor eller far med aleneomsorg for flere enn to barn, enslig mor eller far som fikk aleneomsorg for barn før fylte 18 år, samt en enslig mor eller far med barn nær ordinær stønadsalder (8 år) som er i en omstillingsperiode. Analyser av inntektsutviklingen blant enslige forsørgere viser at de har en generell positiv utvikling, men at enkelte grupper fortsatt forblir i lavinntektsgruppen.

Departementet vil derfor fortsatt følge utviklingen i inntekt og levekår for enslige forsørgere blant annet gjennom årlig rapportering fra SSB, og vurdere behov for ytterligere målrettede tiltak.

Tilstandsvurdering/mål og strategier

Pensjonskommisjonen
Likestillingsperspektivet er relevant i forbindelse med oppfølgingen av Pensjonskommisjonen. Kommisjonen foreslår gunstigere regler for opptjening av pensjonsrettigheter ved omsorgsarbeid enn i nåværende folketrygd. Dagens ordning med pensjonspoeng for omsorgsarbeid gjelder bare for personer som har hatt omsorgsarbeid etter 1992. Pensjonskommisjonen antyder at også personer som har hatt ulønnet omsorgsarbeid før dette tidspunktet bør kunne få godskrevet pensjonsopptjening for omsorgsarbeid. For å sikre kvinner en rimelig pensjon etter skilsmisse, tilrår kommisjonen at en ordning med deling av pensjonsrettigheter mellom ektefeller utredes nærmere. Regjeringen vil legge fram en stortingsmelding om ny pensjonsreform høsten 2004.

Tidsbegrenset uførestønad
Fra 1. januar 2004 ble uførepensjonsordningen delt i en tidsbegrenset uførestønad og en varig uførepensjon. Den tidsbegrensede stønaden beregnes som rehabiliteringspenger og attføringspenger, mens varig uførepensjon beregnes etter samme prinsipper som alderspensjon. For mange vil tidsbegrenset uførestønad med en kompensasjonsgrad på 66 prosent av tidligere inntekt være en økonomisk gunstigere ordning enn uførepensjon. Likestillingsombudet har imidlertid pekt på at kvinner kan komme dårligere ut med tidsbegrenset uførestønad enn med varig uførepensjon. Dette vil kunne være tilfelle for kvinner som har hatt relativt lav inntekt og som har forsørgeransvar for barn. Dette har sammenheng med at det til uførepensjon gis behovsprøvd barnetillegg på inntil 40 prosent av grunnbeløpet, mens den tidsbegrensede stønaden har et standardisert barnetillegg til alle med 17 kroner per dag. Departementet vil ta initiativ til en evaluering av uførereformen, blant annet for å vurdere i hvilken grad man lykkes i å få stønadsmottakere med tidsbegrenset uførestønad tilbake i arbeid. Evalueringen vil belyse situasjonen for kvinner og barnefamilier særskilt. Likestillingsperspektivet vil være viktig.

Noen bakgrunnstall
I første halvår 2004 fordelte tilgangen på uføreytelser seg slik: 11 654 personer fikk varig uførepensjon og 4 479 personer fikk tidsbegrenset uførestønad. Til sammen utgjør dette en tilgang på 16 133 personer på

uføreytelsene. Ved utgangen av første halvår 2004 var det til sammen 306 926 personer med uføreytelse. Uføremottakere med tidsbegrenset uførestønad har større andel graderte ytelser enn dem som mottar varig uførepensjon. Av de nye pensjonistene med varig uførepensjon mottok 26,7 prosent gradert ytelse i første halvår 2004. Av de nye personene med tidsbegrenset uførestønad mottok 32,1 prosent gradert ytelse i samme periode.

72,5 prosent av de som mottar varig uførepensjon per 30. juni 2004 er over 50 år. Tilsvarende tall for de på tidsbegrenset uførestønad er på 25,5 prosent.
Per 30. juni 2004 er kvinneandelen av mottakere av varig uførepensjon 51,4 prosent. For tidsbegrenset uførestønad er kvinneandelen 67,6 prosent. Vi ser den samme tendensen som ved første kvartal - det er forholdsmessig flere unge, flere kvinner og flere med gradert ytelse på tidsbegrenset uførestønad når vi sammenligner med personene på varig uførepensjon.

Sykefraværsutviklingen - oppfølging og evaluering av Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv

Utvikling og nivå på sykefraværet fordeler seg ulikt mellom kvinner og menn, og mellom hhv. kvinnedominerte og mannsdominerte bransjer og yrkesgrupper. Kjønnsperspektivet er derfor viktig i analyser av årsaker til sykefravær og ved utredning av mulige tiltak for å redusere sykefraværsutviklingen.
I forbindelse med sluttevalueringen av Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv som skal foretas innen utgangen av 2005, vil kjønnsperspektivet være et viktig perspektiv.

Noen bakgrunnstall
I 2003 var sykefraværsprosenten, målt som antall tapte dagsverk på grunn av sykefravær i prosent av alle avtalte dagsverk for arbeidstakere, 8,1 prosent. Dette er en økning på vel 5 prosent fra 2002.

	2001	2002	2003
I alt	7,4	7,7	8,1
Egenmeldt sykefravær	0,8	0,9	0,9
Legemeldt sykefravær	6,6	6,9	7,2
Menn, i alt	6,1	6,4	6,7
Egenmeldt sykefravær	0,7	0,8	0,8
Legemeldt sykefravær	5,4	5,6	5,9
Kvinner, i alt	9,7	9,5	9,9
Egenmeldt sykefravær	0,9	1,0	1,0
Legemeldt sykefravær	8,2	8,5	8,9

Kilde: Sentral sykefraværsstatistikk, SSB/RTV

Tabellen ovenfor viser at det legemeldte fraværet har økt de siste tre årene fra 6,6 prosent i 2001 til 7,2 prosent i 2003.

Det legemeldte fraværet har økt særlig for kvinner i aldergruppen 30-39 år. Det er likevel de eldste aldersgruppene som har det høyeste sykefraværet.
Sykefraværet varierer mye mellom de forskjellige næringene. Helse- og sosialtjenester har høyest fravær. 4. kvartal 2003 var sykefraværet i denne sektoren 11,1 prosent. Andre næringer som har sykefravær over gjennomsnittet på 8,5 prosent for 4. kvartal 2003, er Industri og bergverksdrift (8,7 prosent), Bygge- og anleggsvirksomhet (8,9 prosent) og Transport og kommunikasjon (8,9 prosent). Kraft- og vannforsyningssektoren har lavest sykefravær med 5,7 prosent.
Diagnosebildet er stabilt. Fordelingen av sykefraværet på diagnosegrupper i 4. kvartal 2001-2003 viser at vel en tredel av sykefraværstilfellene og rundt 45 prosent av tapte dagsverk skyldes muskel-skjelettlidelser. Psykiske lidelser utgjør rundt 12 prosent av tilfellene og 17 prosent av tapte dagsverk.

Gjennomgang av stønadsordningene i Folketrygden

Folketrygdloven er i utgangspunktet kjønnsnøytral, men regelverket kan gi ulike utslag for kvinner og menn blant annet på grunn av ulik tilknytning til arbeidslivet, ulikhet i helse /diagnosebilde og sammensetning av de ulike stønadsgruppene. Ulike trygdeytelser vil derfor fordele seg ulikt mellom kvinner og menn, og størrelsen på ytelsene vil også kunne variere. Det er derfor viktig å ha med seg et kjønnsperspektiv i analyser av utviklingen innenfor ulike stønadsområder og ved evaluering av tiltak. Dette gjøres i stor grad allerede i dag.

En systematisk gjennomgang av samtlige trygdeordninger i et kjønnsperspektiv vil kreve et større arbeid. Departementet vil vurdere på hvilken måte det eventuelt kan gjøres i forbindelse med forberedelsene til statsbudsjettet for 2006.

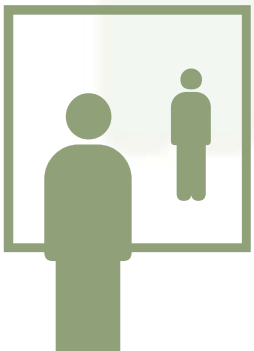

Barne- og familiedepartementet

Barnehager

Kap. 856 Barnehager
Post 21 Spesielle driftsutgifter
Post 60 Driftstilskudd til barnehager

Resultatrapport

Barnehageplass til alle som ønsker det
Tilgang på barnehage har betydning for kvinners yrkesaktivitet og utviklingen på arbeidsmarkedet. I 2003 ble det etablert nye plasser i ordinære barnehager og familiebarnehager til om lag 6 900 barn. Fra 2002 til 2003 økte bruker av heltidsplasser betraktelig.
Per 15. desember 2003 var det over 10 000 flere barn med heltidsplass, det vil si med avtalt ukentlig oppholdstid på 33 timer eller mer, enn på samme tidspunkt i 2002.

Likestilling i førskolelærerutdanningen
Rammeplan for førskolelærerutdanning (fastsatt i 2003) fastsetter at likestilling skal inngå i høgskolenes fagplaner.

Handlingsplan for likestilling i barnehagene
Høgskolen i Oslo fikk i oppdrag av departementet å kartlegge pedagogisk teori og praksis når det gjelder likestilling i barnehagene. Rapporten viste at arbeidet med likestilling var lite utviklet.
Forslag til handlingsplan for likestilling i barnehagene ble utarbeidet og sendt på høring til de viktigste aktørene – høgskoler, større kommuner, fylkesmenn og Utdanningsforbundet.

Tilstandsvurdering – utfordringer

Barnehager er et viktig tiltak for å få full likestilling mellom kvinner og menn. I juni 2003 vedtok Stortinget en storstilt satsing på barnehager – barnehageforliket – som blant annet har som mål at alle som ønsker det skal få en barnehageplass med rimelig oppholdsbetaling i løpet av 2005. For at dette skal bli mulig, må utbyggingen holdes på et høyt nivå og private og offentlige barnehager må få en likeverdig økonomisk behandling. Økningen i antall barnehageplasser og endringer i oppholdstiden fra deltid til heltid, jf. resultatrapport, medvirker til å gi småbarnsforeldre økte muligheter for å delta i arbeidslivet og gir større reell valgfrihet.

Barnehagesektoren er kvinnedominert, men antallet menn i barnehagene har en positiv utvikling. Ved utgangen av 2003 var 7,9 prosent av de ansatte i barnehagen menn. Det betyr 4 606 menn i barnehagene, og det er 610 flere enn året før. Dette er en vesentlig økning sammenlignet med tidligere år. Antallet mannlige styrere og pedagogiske ledere fortsetter også å øke. I 2002 lå antallet på 1 006 menn og i 2003 var dette økt til 1 053 menn.

I følge rammeplanen skal barnehagene bygge sin virksomhet på prinsippet om likestilling mellom gutter og jenter. Det er en utfordring å utvikle metoder for implementering og bevisstgjøre personalet om betydningen av likestilling i barnehagen.

Mål og strategier – tiltak

Handlingsplan for likestilling i barnehagene 2004-2007
Departementet har utarbeidet en handlingsplan for likestilling i barnehagene – *Den gode barnehagen er en likestilt barnehage*. Den ble i mars 2004 sendt ut til alle barnehager, kommuner, fylkesmenn og høgskoler.
Målet er:
- flere menn i barnehagen – 20 prosent innen utgangen av 2007
- likestilling og likeverd skal ligge til grunn for den daglige virksomheten med barna

Fylkesmannsembetene Oslo og Akershus, Vestfold, Sogn og Fjordane, Sør-Trøndelag og Nordland har ansvar for å samordne arbeidet i sine regioner. I arbeidet med å utvikle likestillingspedagogikk er høgskolene viktige samarbeidspartnere for både fylkesmannsembetene, kommuner og barnehager.
Utviklingsmidler stilles til rådighet for dette arbeidet.

Nok barnehageplasser
Målet er at alle brukerne – barn og foreldre – skal ha

nok barnehageplasser, rimelig oppholdsbetaling og god kvalitet på tilbudet, samt at private og offentlige barnehager skal behandles likeverdig i forhold til offentlig støtte.

Regelverket
Barnehageloven og rammeplanen for barnehagene skal revideres. I den forbindelse vil departementet vurdere hvordan det kan legges føringer som sikrer at prinsippene om likestilling kan utøves i praksis.

Fødselspengeordningen

Kap. 2530 Fødselspenger og adopsjonspenger
Post 70 Fødselspenger til yrkesaktive
Post 71 Engangsstønad ved fødsel og adopsjon
Post 72 Feriepenger av fødselspenger til arbeidstakere
Post 73 Adopsjonspenger

Resultatrapport
I 2003 avsluttet i alt 79 854 personer minst én periode med fødselspenger. Av denne gruppen var 58 prosent kvinner og 42 prosent menn. Selv om det er en høy andel menn blant stønadsmottakerne, er omfanget av menns uttak betydelig mindre enn kvinners.

Fødselspengeperioden utgjør 52/42 uker. 85 prosent av mennene som avsluttet en periode med fødselspenger i 2003 hadde et uttak på fire uker eller mindre.
85 prosent av kvinnene hadde et uttak på 48/38 uker eller mer. Menn som tar ut fødselspenger mottar en høyere ytelse enn kvinner; gjennomsnittlig fødselspengegrunnlag for kvinner var i 2002 233 662 kroner, mens tilsvarende for menn var 289 470 kroner.

Fedrekvoten ble innført i 1993 og innebærer at fire uker av stønadsperioden er forbeholdt far. Denne ordningen har ført til en betydelig økning i fedres uttak av fødsels- og adopsjonspenger. Ca. 89 prosent av de fedrene som kom inn under ordningen, benyttet fedrekvoten i 2003.

1 533 fedre tok ut fødselspenger på selvstendig grunnlag i 2003. Dette tilsvarer 4,6 prosent av samtlige avsluttede fødselspengetilfeller for menn dette året. I 78 prosent av tilfellene varte stønadsperioden mer enn 39 dager.

Tilstandsvurdering
Mens uttaket av fedrekvoten har vært jevnt økende, har det vært svært liten økning i fedres uttak av fødselspenger for øvrig. Tall fra Rikstrygdeverket viser at antall fedre som tok ut fødselspenger på selvstendig grunnlag gikk ned fra 1 793 i 2002 til 1 533 i 2003. Det er ulike forklaringer på hvorfor utviklingen går så langsomt når det gjelder fedres uttak av fødselspenger. En mulig forklaring er at fedre foretrekker å være hjemme sammen med mor, og det kan de bare være under fedrekvoten hvor det ikke er noe krav om at mor gjenopptar arbeidet. Uttak ut over fedrekvoten og uttak på selvstendig grunnlag forutsetter at ikke mor samtidig er hjemme og tar seg av barnet. En annen mulig forklaring er at mødrene ønsker å være lengst mulig hjemme selv med barnet. Nyere forskning viser imidlertid at det ikke er mors holdning, men arbeidsgiverens holdning og fedrenes dedikasjon til arbeidet som gjør at ikke flere fedre tar ut mer permisjon. Fedrene trenger hjelp til å sette grenser overfor arbeidsgiver, og da hjelper kun øremerkede permisjonsordninger (Brandt, Berit og Elin Kvande (2003): Fleksible fedre. Universitetsforlaget).

I tillegg til eventuelle holdningsmessige forklaringer er det sider ved selve regelverket som motvirker økt fedreuttak. Fars rett til fødselspenger er for en stor del avledet av mors rett; fars eksklusive rett er begrenset til fire uker og gjelder bare når mor har opptjent rett til fødselspenger gjennom yrkesaktivitet. Fars lønnskompensasjon avhenger i stor grad av mors tilpasninger før og etter fødselen; når mor arbeider deltid, blir fars lønnskompensasjon redusert tilsvarende.

Fødselspenger fra folketrygden kompenserer bortfall av inntekt opp til 6G (352 668 kroner, 2004) på årsbasis. Ettersom menn gjennomgående tjener mer enn kvinner, blir det økonomiske tapet for familien størst når far tar permisjon og far har inntekt over 6G. Det kan derfor være økonomiske premisser som begrenser familienes handlingsvalg.

Ansatte i stat, kommune og en del private bedrifter har likevel avtaler om at de ansatte av begge kjønn får full lønn i forbindelse med fødselspermisjon.

Det økonomiske aspektet gjelder i særlig grad der far er selvstendig næringsdrivende og ikke har tegnet tilleggsforsikring. For denne gruppen kompenserer folketrygden bortfall av inntekt med 65 prosent av inntektsgrunnlaget oppad begrenset til 6G (65 prosent av 6G er 229 234 kroner). Selvstendig næringsdrivende som har tegnet frivillig tilleggsforsikring har imidlertid rett til 100 prosent dekning oppad begrenset til 6G.

Mål og strategier - tiltak
Regjeringen mener det er behov for et langsiktig arbeid for å utvikle og forbedre fødselspengeordningen slik at mor og far blir mer likestilte når det gjelder muligheten til å være hjemme med barnet i det første leveåret.
I St.meld. nr. 29 (2002-2003) *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap* (Familiemeldingen) ble det skissert forslag som bygger på likestilling av foreldrene som omsorgspersoner og valgfrihet for familien.

Endringene vil også gi et enklere, mer brukervennlig regelverk. Endringene innebærer kostnadskrevende reformer.

Regjeringen har sendt ut et høringsnotat med forslag til endringer i fødselspengeordningen som vil gi et mer fleksibelt regelverk og bidra til å styrke småbarnsforeldres valgfrihet. Det foreslås blant annet nye regler for fleksibelt uttak av fødsels- og adopsjonspenger, noe som kan gjøre det lettere å kombinere yrkesaktivitet og småbarnsomsorg. Det foreslås videre at fedrekvoten skal kunne tas ut samtidig med mors fødselspengeperiode i de første seks ukene etter fødselen. Dette kan bidra til å styrke fars omsorgsrolle i barnets tidligste levetid.

I budsjettet for 2005 foreslås det at fedre gis rett til lønnskompensasjon under fedrekvoten basert på egen opptjening med virkning for fødsler eller omsorgsovertakelser ved adopsjon fra og med 1. januar 2005. Departementet vil fremme en odelstingsproposisjon med forslag til de nødvendige lovendringer. Det følger av folketrygdloven § 14-10 at far har rett til fødselspenger under fedrekvoten etter mors stillingsandel dersom mor arbeidet mellom 50-75 prosent stilling før fødselen. Slik regelverket er i dag vil familien tape økonomisk under fedrekvoten på at mor arbeidet deltid før fødselen. Regelverket er dessuten komplisert ved at fødselspengene under fedrekvoten beregnes etter andre regler enn ved øvrig fødselspengeuttak for far. Den foreslåtte endringen vil være et skritt i retning av en mer likestilt fødselspengeordning og vil gi et enklere regelverk.

Regjeringen er i ferd med å vurdere selvstendig næringsdrivendes rettigheter i forbindelse med svangerskap og fødsel. Selvstendig næringsdrivende har rett til 65 prosent dekning på fødselspengeområdet og kan oppnå 100 prosent dekning ved å tegne frivillig tilleggsforsikring. Konsekvensene av manglende tilleggsforsikring kan være stor for en families økonomi. En styrking av selvstendig næringsdrivendes rettigheter i form av økt dekningsgrad av fødsels- og adopsjonspenger vil gi større økonomisk sikkerhet for en familie der mor eller far er selvstendig næringsdrivende. Siden kvinner i dag tar ut en større andel av fødselspengeperioden enn menn, vil en styrking av rettighetene ha størst betydning for kvinner. Det er likevel flest menn som er selvstendig næringsdrivende, og eventuelle regelendringer vil derfor ha betydning for flest familier der det er far som er selvstendig næringsdrivende. Det foreslås ikke endringer i regelverket i budsjettet for 2005.

Et tidsriktig bidragsregelverk

Kap. 841 Familievern og konfliktløsning
Post 22 Kompetanseutvikling og opplæring, meklingskorpset m.v.
Kap. 846 Familie- og likestillingspolitisk forskning, opplysningsarbeid m.v.
Post 21 Spesielle driftsutgifter

Resultatrapport

De nye bidragsreglene trådte i kraft 1. oktober 2003. De viktigste likestillingsrelevante målene for reformen var større likedeling av forsørgelse og omsorg i delte familier, og bedre økonomi i aleneforeldrefamiliene hvor hovedforsørger i over 90 prosent av tilfellene fremdeles er en kvinne.

Alle bidragsmottakere og bidragspliktige med bidragssaker registrert i det offentlige systemet primo januar 2003, ca. 120 000 saker, fikk tilbud om å få bidraget omregnet i regi av Rikstrygdeverket. I ca. 46 000 av sakene var det krav om omregning fra en eller begge parter. I ca. 22 000 saker valgte partene å inngå private avtaler. Dette betyr at partene i rundt 52 000 saker valgte å fortsette med det bidraget de hadde fra før.

Foreløpige resultater viser at det gjennomsnittlige nettobidraget har økt noe. Bidraget for de største barna øker mer enn for de yngste. I de sakene der det ikke er bedt om omregning, øker også nettobidraget selv om bruttobidragsbeløpet blir stående. Dette skyldes at bidragsmottaker ikke lenger skal skatte av bidraget.

Det offentliges krav på refusjon i bidraget ved utbetalt overgangsstønad ble opphevet fra 1. oktober 2003. Dette medfører at ca. 15 mill. kroner per måned som tidligere gikk inn i statskassen, nå utbetales direkte til bidragsmottakere som mottar overgangsstønad. For denne gruppen gir endringen økt disponibelt bidrag og en klar økonomisk fordel.

Reformen har ført til en forbedring i økonomien blant familiene som mottar barnebidrag. Målet om en økning i bidragene, spesielt for de familiene som trenger det mest, kan derfor synes som nådd. Når det gjelder målet om en større likedeling av omsorgen for barna i disse familiene, for eksempel i form av økt samvær, er det for tidlig å trekke konklusjoner fra omleggingen.

Tilstandsvurdering - utfordringer

Endringene i bidragsreglene er en stor reform, og Stortinget har bedt regjeringen foreta en løpende og grundig evaluering av effekten av de nye bidragsreglene. Stortinget gis en første tilbakemelding i St.prp. nr. 1 (2004-2005). Innen utgangen av 2005 vil Stortinget

bli underrettet om virkningene av bidragsordningen i en egen stortingsmelding.

Med utgangspunkt i målene for reformen, skal evalueringen ta for seg utviklingen i forhold til fire viktige problemfelt: den økonomiske situasjonen til bidragsmottakere/bidragspliktige og forholdet mellom dem, forsørgelsessituasjonen for barna, andelen private avtaler og fellesansvar for foreldreskap, omsorg og samvær. Det vil også bli sett nærmere på om konfliktnivået mellom partene er blitt påvirket i positiv eller negativ retning som følge av reformen, og om den sikkerhet mot fattigdom som er lagt inn i det nye regelverket er god nok.

Mål og strategier - tiltak

For å få undersøkt i hvilken grad de nye reglene fører til ønskede endringer i familienes økonomi og når det gjelder samvær med barna, støtter departementet seg på forskning. To viktige prosjekter gjennomføres av Statistisk sentralbyrå (SSB) som skal analysere samvær og omsorg før og etter endringene i regelverket. Formålet med undersøkelsene er blant annet å øke kunnskapen om samvær generelt, og hvordan det organiseres og oppleves i familier der foreldrene ikke lenger bor sammen. Undersøkelsen vil også gi kunnskap om foreldrenes økonomiske situasjon, og om hvilke samværsordninger de har avtalt seg imellom. Analysene vil bli avsluttet i 2005 og vil kunne danne grunnlag for en kvalitativ evaluering av det nye bidragsregelverket. Det vil videre også bli nyttet kunnskap fra hele forskningslitteraturen om delte familier.

Departementet mottar også løpende informasjon og nøkkeltall fra Rikstrygdeverket som vil danne grunnlag for nærmere analyser av konsekvensene av det nye regelverket.

Kontantstøtten

Kap. 844 Kontantstøtte
Post 21 Spesielle driftsutgifter
Post 70 Tilskudd

Resultatrapport

Rikstrygdeverkets statistikk viser at gjennomsnittlig 72 prosent av alle ett- og toåringer (83 540 barn) mottok kontantstøtte i 2003. Dette er 5 321 færre barn enn i 2002. Reduksjonen skyldes 3 167 færre barn i aldersgruppen og 2 154 flere barn med heltidsplass i barnehage. Satsen for full kontantstøtte ble økt med 657 kroner og utgjør 3 657 kroner per barn per måned fra 1. august 2003. Satsene for delvis kontantstøtte økte forholdsvis like mye.

I NOVAs skriftserie 3/04 *Mødre med barn i kontantstøttealder. Yrkestilknytning, arbeidstid og barnetilsyn* analyseres ulike sider ved mødrenes inntektsgivende arbeid. Undersøkelsen viser at andelen yrkesaktive blant mødre med barn i kontantstøttealder er omtrent uendret siden 1998. Yrkesaktive mødre vil si de mødrene som på intervjutidspunket enten er i arbeid eller i permisjon. Det har vært en betydelig økning i andelen mødre med permisjon. Mødre drøyer med andre ord tidspunket for når de er tilbake i arbeid etter endt permisjon. Blant mødre til både ett- og toåringer har det vært en nedgang i andelen i arbeid. Denne nedgangen gjelder både lavt- og høytutdannede, men sterkest har den vært blant mødre med høyere utdanning og særlig mødre med universitetsutdanning. Undersøkelsen viser også at det ikke har vært en nedgang i arbeidstiden til mødre med barn i kontantstøttealder. Dette henger sammen med at det er særlig mødre med deltidsarbeid som ikke går tilbake i jobb så raskt som tidligere.

Rikstrygdeverket har med støtte fra departementet gjennomført en undersøkelse av kontantstøtten. I rapport 06/2003 *Noen sider ved kontantstøtteordningen belyst ved hjelp av registerdata* er blant annet virkningen av kontantstøtten på foreldrenes yrkesaktivitet beregnet ved hjelp av pensjonsgivende inntekt. Undersøkelsen viser at mødre reduserer sin yrkesaktivitet mens barna er ett og to år gamle. Den viser videre at etter innføringen av kontantstøtten har mødre med barn i kontantstøttealder redusert sin yrkesaktivitet mer enn mødre med barn i tilsvarende alder før innføringen av kontantstøtten. Kontantstøtten har ikke hatt effekt på mødrenes yrkesaktivitet etter at barna har fylt tre år. Undersøkelsen viser at både mødre med lav og høy inntekt reduserer sin yrkesaktivitet, men at mødre med lav inntekt reduserer sin yrkesaktivitet mest.

Departementet har gitt støtte til prosjektet "Arbeidslivets tidskulturer og foreldres omsorgspraksiser" v/NTNU. Dette er en del av en større satsing innenfor feltet velferdsstat og barneomsorg. Prosjektstøtten fra departementet har inngått i den generelle finansieringen av programmet og med spesiell vekt på en sammenligning mellom omsorgsordninger. Det har blant annet vært gjennomført et sammenlignende internasjonalt prosjekt mellom Norge, Spania, Tyskland og Island. Prosjektet har dreiet seg om utviklingen av fleksible tidskulturer og hvilken innflytelse dette har på foreldrenes tid sammen med barna og med spesiell vekt på fedrenes bruk av permisjon. Målsettingen har vært å se på samspillet mellom velferdsstatsordninger, tid til barneomsorg og arbeid i det nye arbeidslivet. Arbeidet har resultert i sluttrapporten *Cultur, Custom and Caring: Men's and Women's*

Possibilities to Parental Leave. I tilknytning til sluttrapporteringen er det laget en dokumentarfilm om fedres bruk av permisjoner.

Tilstandsvurdering
Departementet har gitt støtte til flere prosjekter som helt eller delvis har et likstillingsperspektiv på kontantstøtten. Dette gjelder følgende forskningsprosjekter: "Kontantstøttens langsiktige konsekvenser for småbarnsforeldres yrkesdeltakelse", "Tid brukt til arbeid ute og hjemme blant foreldrepar" og "Økonomisk likestilling i norske barnefamilier", jf. St.prp. nr. 1 for 2004 for Barne- og familiedepartementet.

Videre har Statistisk Sentralbyrå fått støtte til et prosjekt hvor kontantstøttemottaker er etablert som en variabel i Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU). I publiseringsprogrammet til AKU vil det bli publisert tabeller som blant annet vil vise tilknytning til arbeidsmarkedet, yrke, arbeidstidsordning og gjennomsnittlig arbeidstid for mottakere/ikke-mottakere av kontantstøtte. Dette vil gi et godt grunnlag til å følge utviklingen i hovedsakelig mødres yrkesaktivitet og forskjeller mellom de mødrene som mottar kontantstøtte og de som ikke mottar kontantstøtte.

Mål og strategier - tiltak
Støtten til pågående prosjekter vil bli videreført. Sett i sammenheng med de pågående prosjektene vil departementet vurdere videre forskningsbehov for 2005. Et viktig hensyn vil være å sikre bredden i forskningen rundt kontantstøtten, deriblant likestillingsperspektivet.

Ungdomstiltak

Ungdomssatsing i distriktene
Kap. 857 Barne- og ungdomstiltak
Post 72 Styrking av oppvekstmiljøet m.v.

Resultatrapport
Resultatmålet for ordningen i 2003 var å *Støtte opp om ungdomssatsing i distriktskommuner*. I utlysningsbrevet til kommunene ble det presisert at det i utformingen av ungdomssatsingen skulle tas hensyn til både jenter og gutters interesser. Når det gjaldt krav til rapportering ble kommunene bedt spesielt om å si noe om både jenter og gutters innsats.

Midlene ble utlyst blant 64 små distriktskommuner med stor nedgang i folketallet. 56 av kommunene sendte inn søknad og 39 kommuner fikk tildelt et tilskudd på inntil 100 000 kroner. Ved vurderingen av søknadene ble det lagt vekt på at både jenter og gutters interesser var ivaretatt. Rapporteringene fra kommunene viser at midlene er brukt til prosjekter og tiltak i tråd med formålet og at både jenter og gutters behov og interesser er ivaretatt. Samlet sett kan det pekes på at kommunene ser ut til å bestrebe seg til å ivareta begge kjønns interesser.

Tilstandsvurdering - utfordringer
Hvorfor likestillingsperspektivet er viktig i forhold til ungdomssatsing i distriktene:
- Befolkningsutviklingen tilsier at ungdoms bostedspreferanser er viktige for å opprettholde bosettingen i distriktskommuner.
- Jenter og gutter har delvis ulike flyttemønstre og ulik motivasjon for valg av bosted.
- Flyttemønsteret er komplisert og langt fra så enkelt som at jenter flytter fra og gutter blir i småsamfunn, men bostedsvalg er klart relatert til kjønn.

Barne- og familiedepartementet har siden 1999 fordelt midler til ungdomssatsing i distriktene. Midlene går til lokale satsinger på kultur- og fritidsområdet og utlyses blant små distriktskommuner med stor nedgang i folketallet. Hensikten er å bidra til økt ungdomsaktivitet og –innflytelse i distriktskommuner, og gi ungdom tro på en fremtid lokalt.

Mål og strategier – tiltak
Barne- og familiedepartementet vil videreføre støtten til lokale ungdomssatsinger på kultur- og fritidsområdet i distriktskommuner også i 2005. Midlene vil bli forvaltet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet på vegne av departementet.

Hovedmålet er å bidra til et positivt ungdomsmiljø i distriktene, slik at ungdom får tro på en fremtid lokalt. Ungdoms deltakelse og innflytelse vil fortsatt stå sentralt. I 2005 vil departementet, i samarbeid med Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, ha som likestillingsmål at både jenter og gutters interesser blir ivaretatt ved planlegging og gjennomføring av aktivitetene. Dette vil bli fulgt opp gjennom presiseringer i tildelingsbrev, ved vurdering av søknader og gjennom krav om at kommunene redegjør for dette i sin rapportering.

Ungdomstiltak i større bysamfunn

Kap. 857 Barne- og ungdomstiltak
Post 73 Ungdomstiltak i større bysamfunn

Resultatrapport
Resultatmålet for ordningen er å *Støtte opp om ungdomstiltak i større bysamfunn*. Likeverd og like muligheter for jenter og gutter vektlegges i tildelingen.

Barne- og familiedepartementet forvalter tilskuddsordningen *Ungdomstiltak i større bysamfunn* som i 2003 omfattet bykommunene Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand, Tromsø, Drammen, Fredrikstad, Skien og Sandnes. Bevilgningen retter seg mot ungdom med spesielle behov og utsatte ungdomsgrupper og ungdomsmiljø. Byene benytter midlene til tiltak, forsøksprosjekt og investeringer for ungdom i alderen 12 til 25 år. Om lag 80 prosent av bevilgningen ble fordelt forholdsmessig mellom byene slik at de selv kunne avgjøre hvilke tiltak og prosjekter som falt inn under ordningen. De resterende 20 prosent ble forvaltet av departementet og benyttet til strakstiltak og utviklingsarbeid rettet mot byene som storbysamfunn.

Om lag 70 prosent av bevilgningen til byene ble tildelt Oslo, Bergen og Trondheim. Oslo ble tildelt ca. 50 prosent av den samlede bevilgningen. Det ble i 2003 gitt tilskudd til 67 tiltak og prosjekter i de ti byene, to strakstiltak i Oslo og to utviklingsarbeid mellom byer. En egen satsing rettet mot barn og unge berørt av fattigdomsproblemer ble gjennomført, hvor 2,5 mill. kroner ble fordelt til tiltak i fem byer og fem prioriterte bydeler i Oslo. Det ble både gitt støtte til egne tiltak for jenter og gutter, og tiltak som retter seg mot begge kjønn.

Oppsummering av rapporten Likeverd og like muligheter for jenter og gutter?

På oppdrag av Barne- og familiedepartementet foretok kunnskapssenteret for likestilling, Fredrikkes Hage BA, en kjønns- og likestillingsvurdering av et utvalg av områder innenfor tilskuddsordningen *Ungdomstiltak i større bysamfunn*. Målet for vurderingen var satsing på likeverd og like muligheter for gutter og jenter gjennom tilskuddsordningen, og Barne- og familiedepartementet ønsket å undersøke om jenter og gutter prioriteres likt når søknadene skal vurderes og prioriteres i de utvalgte kommunene. Rapport 6-2003, *Likeverd og like muligheter for jenter og gutter?* forelå på slutten av året 2003.

Hensikten med undersøkelsen var å avdekke eventuelle uønskede skjevheter mellom kjønnene. Metoden som ble benyttet for å avdekke eventuelle kjønnsforskjeller kalles 3R, og kartlegger: representasjon (av jenter og gutter blant befolkningen, forvalterne, søkerne og brukerne), ressursfordeling (mellom jenter og gutter) og realitet (hvorfor tildelingen er slik den er).

Søknadene for 2003 i områdene Trondheim kommune og bydelene i Oslo; Stovner, Søndre Nordstrand og Grünerløkka – Sofienberg ble valgt som "testområder". I de fleste områdene som ble undersøkt var gutter i alderen 10-24 år i knapt flertall i forhold til jenter i samme alder. I utvalget var det 44 tiltak som søkte om midler i 2003, og 22 tiltak som fikk tilskudd. Blant de 22 som fikk tilskudd var det 12 tiltak som involverte begge kjønn, syv tiltak som rettet seg mot gutter og tre tiltak som rettet seg mot jenter, jf. figur 1. Til sammen engasjerte de 22 tiltakene ca. 4 000 ungdommer. Guttetiltakene engasjerte i overkant av 1 000 gutter og jentetiltakene ca. 600 jenter.

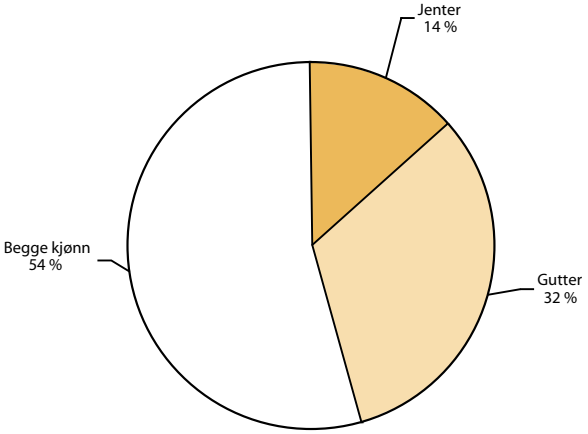

Figur 1: Kjønnsfordeling av målgruppa for tiltakene

Det samlede beløpet for de tiltakene som fikk tilskudd var på 4 277 036 kroner. Til gutte- og jentetiltak ble det bevilget 2 937 000 kroner. Til tiltakene som involverte bare gutter ble det bevilget
905 000 kroner. Til tiltak rettet mot jenter ble det bevilget 435 036 kroner. Tilskuddet til guttetiltak utgjorde i gjennomsnitt ca. 900 kroner per hode mens tilskuddet til jentetiltak utgjorde ca. 700 kroner per hode. Det var flere tiltak rettet mot gutter enn mot jenter som søkte om midler i 2003. Av midlene som ble tildelt mottok gutter i gjennomsnitt mer enn jentene per person. Samlet sett gikk mesteparten av midlene i 2003 til tiltak som rettet seg mot begge kjønn. Av tiltak som fikk avslag var 16 rettet mot begge kjønn, fire rettet mot jenter og to mot gutter.

Figur 2 viser at det var flere tiltak rettet mot gutter enn tiltak rettet mot jenter som søkte om storbymidler for 2003. Av de midler som ble bevilget mottok guttene i gjennomsnitt mer penger enn jentene per person.

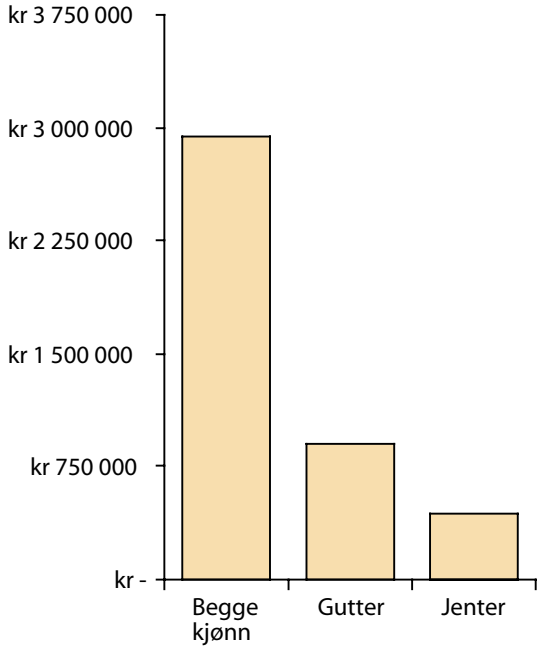

Figur 2: Ressursfordeling mellom gutter og jenter

Rapporten oppsummerer med at tilskuddsordningen *Ungdomstiltak i større bysamfunn* i stor grad gjennomføres på samme måte i alle områdene i utvalget. Av rapporten framgår det at tilskuddsordningen er et viktig ledd i arbeidet med utsatte barn og unge i større bysamfunn. Effekten av tildelingen er udelt positiv for de som har mottatt midler.

Undersøkelsen peker på at mange av tilbudene som er ment å benyttes av begge kjønn, domineres av gutter. I tillegg ser det ut til at tiltak rettet mot gutter prioriteres fremfor tiltak rettet mot jenter. Det er også slik at gutter mottar mer midler per hode enn jenter. Rapporten antyder hva som kan være årsaken til dette, og foreslår hvilke tiltak som bør iverksettes for å utjevne ulikheter.

Tilstandsvurdering - utfordringer
Hvorfor er likestillingsperspektivet viktig i forhold til ungdomstiltak i større bysamfunn?
Levekårsundersøkelser viser at de interne sosiale og økonomiske forskjellene er vesentlig større innenfor de større byene enn innenfor andre kommuner. I flere av storbyene utgjør barn og unge med innvandrerbakgrunn en langt større andel av befolkningen enn ellers i landet, og disse lever ofte under dårligere levekår enn resten av befolkningen. For å bidra til utjevning av levekårsforskjeller er det blant annet viktig å sette fokus på likestilling mellom kjønnene.

Jenter og gutter har i dag like rettigheter og muligheter på de fleste områder, men det er klare skiller mellom hvilken type aktiviteter de deltar i og hvordan de bruker fritiden sin. Målet er ikke å utviske forskjellene, men at jenter og gutters ulike prioriteringer og interesser skal ivaretas i like stor grad, og samtidig legge til rette for utradisjonelle valg. Jenter med innvandrerbakgrunn er en gruppe som i mindre grad benytter seg av eksisterende kultur- og fritidstilbud. Også når det gjelder problematferd i ungdomsmiljø, knyttet til vold, kriminalitet og rus, er det kjønnsforskjeller. Departementet vet imidlertid lite om jenter og gutters problematferd og marginalisering fanges opp i like stor grad.

Rapportskjema som skal bidra til at departementet får mer informasjon om målgruppen og hvordan jenter og gutter omfattes av ordningen er ikke tilstrekkelig som informasjonskilde. Det er fortsatt behov for mer kunnskap om bykommunene prioriterer aktiviteter for jenter og gutter likt i forhold til tilskuddsordningen.

Ut i fra Rapport 6-2003 fra Fredrikkes Hage ser det ut til at guttetiltak i større grad prioriteres enn tiltak rettet mot jenter. Samtidig er det generelt flere søknader fra guttetiltak enn jentetiltak. Flere tiltak som rettet seg mot begge kjønn var egentlig dominert av gutter. Ingen av de blandede tiltakene var dominert av jenter.

Bevisstheten rundt hvilken rolle kjønn spiller i ulike sammenhenger er viktig. Det er en utfordring for departementet å gjøre byene mer oppmerksomme på kjønns- og likestillingsperspektivet. Det er og behov for mer kunnskap om utsatte jentemiljøer.

Mål og strategier - tiltak
Barne- og familiedepartementet vil videreføre støtten til Ungdomstiltak i større bysamfunn. Kjønns- og likestillingsperspektivet vil bli tatt opp gjennom kontakt og dialog med bykommunene. Byene vil bli stimulert til økt innsats for likestilling mellom jenter og gutter i 2005, blant annet gjennom tildelingsbrevet. Rapport 6-2003 fra Fredrikkes Hage peker på flere mulige årsaker til den ulike fordelingen av midler mellom gutter og jenter i utvalget, samt foreslår tiltak som kan utjevne disse forskjellene. Departementet vil vurdere dette nærmere.

Forbrukerundervisning

Tilstandsvurdering – utfordringer
Eksisterende kjønnsrollemønstre gjør at det tidlig utvikles forskjell i kunnskaper og holdninger mellom gutter og jenter; dette gjelder også for forbruk. Undersøkelser i den videregående skolen, gjennomført av Statens institutt for forbruksforskning, viser for eksempel at gutter scorer høyere på kunnskaper og ferdigheter i personlig økonomi, mens jenter scorer

høyere på temaer knyttet til mat og matvareutgifter. Undervisningen i forbrukeremner i skolen skal bidra til å jevne ut slike forskjeller, gi begge kjønn like gode forutsetninger for å mestre praktiske forhold i hverdagslivet, og på den måten bidra til likestilling.

Mål og strategier – tiltak

Gjeldende mål i læreplanverket for grunnskolen og de forbrukerrelaterte emnene i den videregående skolen bygger på en likestillingstankegang, som for øvrig også finnes i det måldokument for forbrukerundervisning som er utformet i nordisk samarbeid. Forbrukerundervisningen tar som utgangspunkt at jenter og gutter hittil har hatt forskjellige roller i husholdenes arbeidsfordeling og forbruk, og sikter mot å etablere verdier, normer og kompetanse som fremmer likestilling i forbrukersammenheng.

Forbrukerundervisning kan være et virkemiddel til å minske skjevheter mellom menn og kvinner på viktige forbruksområder, og helst også bidra til å øke forståelsen for betydningen av arbeidet som utføres i hjemmet – der kvinner fortsatt legger ned mest tid. Det er en utfordring å forme undervisningen slik at temaene blir mest mulig relevant for begge kjønn, og å knytte forbruksvalgene an både til det å mestre eget hverdagsliv – herunder ens personlige økonomi, og til aspekter som helse og miljøpåvirkning.

Arbeidet med å styrke forbrukerundervisningen, som Barne- og familiedepartementet utfører sammen med Forbrukerrådet og Utdanningsdirektoratet, og i samråd med Utdannings- og forskningsdepartementet, retter seg mot alle elever i grunnskolen, til elever i faget Økonomi og informasjonsbehandling første år i den videregående skolen, samt til lærerstudenter ved landets høyskoler og universiteter.

Departementet samarbeider med *Skolenettet* hos Utdanningsdirektoratet om det interaktive nettstedet *TENK*. Nettstedet er utformet som en undervisningsressurs for elever og lærere, og retter seg direkte inn mot medie-, reklame- og moteverdenen. Spørsmålet om hvordan kjønnene fremstilles står sentralt i dette prosjektet. Nettstedet er temamessig nær knyttet målene i departementets tiltaksplan *Nei til kommersielt press mot barn og unge*, som videreføres i 2005. Forbrukersektoren vil også gi innspill til undervisningsmyndighetene i arbeidet med nye læreplaner for skoleverket.

Bedre kjønnsfordeling i styrer, råd og utvalg i fiskeri- og havbruksnæringen

Tilstandsvurdering – utfordringer
Kvinner deltar i liten grad i beslutningsprosesser innen fiskerisektoren, og andelen kvinner har i liten grad endret seg de siste ti årene. Kvinners deltakelse er også lav innenfor havbruksnæringen.

Det er viktig for fiskeri- og havbruksnæringen å arbeide bevisst for å få kvinner sterkere inn, for å sikre at næringen får ta del i den kunnskapen og kompetansen kvinner har. Det er behov for å få en bedre forståelse for hvilke faktorer som spiller inn når kvinner ikke satser på en karriere i fiskeri- og havbruksnæringen, og næringen må satse bevisst på å fjerne barrierer for kvinners deltakelse.

Mål og strategier – tiltak
Kartlegging av kvinners deltakelse i fiskeriforvaltning og sentrale beslutningsprosesser i landene tilknyttet Arktisk råd
Arbeidsgruppen for bærekraftig utvikling under Arktisk Råd vedtok i april 2003 å sette i gang prosjektet "Women's participation in decision-making processes in Arctic fisheries resource management". Målet med prosjektet er å kartlegge kvinners deltakelse i fiskeriforvaltning og sentrale beslutningsprosesser i arktiske land. Dette grunnlagsmaterialet skal være et utgangspunkt for å utvikle verktøy for økt deltakelse og innflytelse for kvinner i fiskerinæringen.

Prosjektet er finansiert av Utenriksdepartementet og ledes av Kvinneuniversitetet i Nord i Steigen. Prosjektet er et samarbeid mellom forskere fra Norge, Sverige, Canada, Island, Færøyene og Grønland. Sluttrapporten fra prosjektet skal presenteres for ministermøtet i Arktisk råd i november 2004.

Dialog med næringens organisasjoner for å øke representasjon av kvinner
Under årsmøtet i Fiskeri- og Havbruksnæringens Landsforening 31. mars 2004 utfordret Fiskeriministeren næringen til å arbeide mer aktivt med å rekruttere kvinner til styrer, råd og utvalg som næringen oppnevner representanter til.

Likestillingslovens krav til representasjon skal være oppfylt i alle styrer, råd og utvalg departementet oppnevner.

Karriereutvikling som gjenspeilt i lønn og gradsnivå

Bakgrunn

I fjorårets innspill til dette dokumentet la Forsvarsdepartementet frem tallmateriale for utviklingen av lønns- og gradsnivå i Forsvaret for kvinner og menn. Det kom frem at gjennomsnittslønnen for kvinner var lavere enn gjennomsnittslønnen for menn i alle stillingskategorier, med unntak av militære åremålsstillinger, jf. tabell 1. Når det gjaldt gradsnivåene for militære stillinger viste derimot tallmaterialet motsatt tendens: kvinner avanserte raskere enn menn jf. tabell 2.

Forsvarsdepartementet har vurdert ulike forhold som kan forklare disse ulikhetene mellom kjønnene.

Lønnsplassering

Når det gjelder gjennomsnittlig lønnstrinn, tabell 1, kan forskjellene til en viss grad forklares med bakgrunn i lønnsdannelsen i statens lønnssystem. Avlønningen i lønnstrinn skjer i henhold til gitte lønnsrammer eller lønnsspenn for den enkelte militære grad og/eller stillingskoder (SKO) for sivile stillinger. For stillinger plassert i lønnsramme vektlegges normalt tjeneste-ansiennitet i lønnsplasseringen. Stillinger i lønnsspenn direkte-plasseres derimot i lønnstrinn. For militære stillinger gjelder dette for stillinger fra og med major/orlogskaptein.

Gjennomsnittlig har kvinnelig yrkesbefal et lønnsnivå som er 3,6 lønnstrinn lavere enn gjennomsnittet for menn, jf. tabell 1. Dette skyldes blant annet at en større andel menn enn kvinner har høyere militær grad.

Menn har gjennomsnittlig lengre ansiennitet enn kvinner i Forsvaret, noe som gir lønnsmessig uttelling i stillinger plassert i lønnsrammer. Dette vil også henge sammen med valg av bransje. Tradisjonelt har teknisk personell ofte lengre ansiennitet i stilling som løytnant og kaptein før videre gradsopprykk enn det som er tilfellet for forvaltning og operativ bransje. Kvinnelig befal tjenestegjør i hovedsak innenfor forvaltning og operativ bransje, m.a.o. de bransjene som til nå har vært de mest karrierefremmende.

For engasjert- og plikttjenestebefal er forklaringen den samme som over.

Når det gjelder kvinner i åremålsstillinger er det kun 18 kvinner i denne kategorien. Vi kan ikke trekke noen bastante slutninger ut fra dette tallmaterialet siden andelen kvinner i åremålsstillinger er svært lav.
Blant de sivilt ansatte er menn overrepresentert i rådgiver- og lederstillinger, noe som bidrar til at gjennomsnittslønnen for menn er høyere enn for kvinner. 32,5 prosent av de sivilt ansatte er kvinner, mens andelen kvinner som er tilsatt i rådgiverstillinger og høyere administrative stillinger utgjør 20 prosent.

Gradsutvikling

Kvinner synes i større grad enn menn å konkurrere seg til et karriereløp i Forsvaret som gir yrkestilsetting og muligheter for raskere opprykk i grad. Dette forklarer innholdet i tabell 1 for midlere og høyre grader.

Normalt avanserer personellet i Forsvaret etter et fast opplegg med et visst antall år i hver grad opp til løytnants grad. Denne ordningen for avansement skilte inntil for noen år siden mellom kontrakts- og yrkesbefal. For kontraktsbefalet var det krav om lengre tid i grad før avansement enn hva tilfellet var for yrkesbefal. Siden kvinner i større grad enn menn gjennomførte utdanning som gav grunnlag for yrkestilsetting, har dette medført at kvinner gjennomsnittlig gjør raskere opprykk i grad. Selv om skille mellom avansement for yrkesbefal og kontraktsbefal nå er opphevet, så gjør konsekvensene av den tidligere ordningen seg gjeldende fortsatt.

At kvinner synes å avansere raskere enn menn fra gradsnivåene kaptein/kapteinløytnant, jf. tabell 2, skyldes flere forhold. Generelt oppnår kvinner gode skoleresultater ved Forsvarets skoler. Skoleresultater er en faktor som tillegges vekt ved vurdering for avan-

sement og videre utdanning i Forsvaret. Videre har det vært en bevisst politikk i forsvarsgrenene å tilrettelegge for å få flere kvinner opp på midlere og høyere gradsnivå. Ved ellers like forhold kan kvinner bli foretrukket til opprykk i stilling. Denne moderate kjønnskvoteringen kan også ha gitt utslag for kvinners opprykk i grad.

Det er ingen kvinner som har generals-/admiralsgrader i Forsvaret. Én kvinnelig offiser har grad som flaggkommandør (tilsvarende brigader), og to kvinner er oberster. Lønns- og avansementsforhold mellom menn og kvinner i dette sjiktet kan derfor ikke sammenliknes rent statistisk. Disse forholdene gir også utslag når vi sammenlikner kvinnelig og mannlig befal generelt. Menn er overrepresenterte i de midlere og høyeste gradene, og bidrar til å trekke lønnsgjennomsnittet oppover.

Oppsummering

Kort oppsummert kan vi si at tidligere praksis for avansement for de ulike militære stillingskategoriene, innretningen i lønnssystemet, kvinnenes valg av utdanning, og relativt få kvinner i teknisk bransje, kan forklare ulikhetene i lønns og avansementsstatistikken mellom kvinner og menn. Etter å ha vurdert ulike forhold knyttet til det statistiske materialet vi la fram i fjor, er det ikke grunnlag for å konkludere med at kjønn er utslagsgivende for de ulikhetene som er avdekket. Kvinner og menn gjør derimot valg som påvirker karriereforløpet, og her synes det som om kvinner gjør strategiske valg som bidrar til raskere karriereutvikling enn menn.

Tabell 1. Gjennomsnittlig lønnstrinn for kvinner og menn i ulike stillingskategorier

	yrkesbefal	engasjert befal	åremål	plikttjeneste	sivilt fast ansatte	engasjerte sivile
lønnstrinn kvinner	46,1	30,7	31,9	19,7	36,7	33,5
lønnstrinn menn	49,7	31,6	30,4	21,0	41,0	36,4

Tabell 2. Antall tjenesteår før gradsnivåene er oppnådd

	sersjant	fenrik	løytnant	kaptein	major	oberst-løytnant	oberst	brigader/ general major	general
tjenesteår før oppnådd grad – kvinner	2,4	4,0	7,9	13,7	17,5	21,4	24,0	23,0	-
tjenesteår før oppnådd grad – menn	2,5	4,4	8,6	17,6	21,0	24,6	26,6	27,4	28

Forbygging av hiv og seksuelt overførbare sykdommer

Strategiplan for forebygging av hiv og seksuelt overførbare sykdommer som gjelder fra 2002 legger blant annet et kjønnsperspektiv og beskyttelse av menneskerettighetene i forbindelse med hiv/aids til grunn. Dette gjenspeiles i ett av de to hovedmålene: "Alle som er smittet av hiv og seksuelt overførbare sykdommer skal sikres god oppfølging uansett alder, kjønn, seksuell legning, bosted, etnisk bakgrunn og egen økonomi." Et eget delmål retter seg spesielt mot kjønnsrelaterte problemstillinger: "Kjønnsrelaterte problemstillinger skal vurderes i planer, prioriteringer og tiltak." Dette betyr at kjønnsperspektivet skal vektlegges i forebyggingsarbeidet, og at kjønnsrelaterte problemstillinger ved forebygging av hiv og seksuelt overførbare infeksjoner er løftet fram i strategiplanen.

Det er Sosial- og helsedirektoratet som har hovedansvaret for oppfølging av strategiplanen, og som behandler søknader om støtte til drift og prosjekter. Direktoratet legger vekt på følgende:

Strategiplanen understreker at kjønnsrelaterte problemstillinger skal vurderes i planer, prioriteringer og tiltak. Utgangspunktet for dette perspektivet er behovet for å spesialtilpasse tiltak overfor målgruppene. Tiltak skal være direkte innrettet mot kjønn, livsfase og kultur/subkultur. Viktige prinsipper er at målgruppene selv skal styre og utforme tiltak som er egnet for dem, og at de forebyggende tjenestene skal bli reelle lavterskeltilbud som kan fremme empowerment (myndiggjøring, hjelp – til – selvhjelp) og øke kunnskapsnivået. Kjønn er særlig en sentral inngangsport til arbeidet med ungdom og seksualitet. Gutter og jenter har ulike erfaringsverdener, bruker ulike arenaer for helseopplysning og profitterer på ulike tiltak.

I invitasjonsbrevet til søkere over kap 719, post 70 blir prioriterte innsatsområder fra strategiplanen definert, blant annet tiltak som er rettet mot kvinner, fortsatt innsats overfor menn som har seksuell omgang med menn, sprøytemisbrukere, personer som selger seksuelle tjenester og utenlandsreisende og tiltak som kan bidra til å motvirke stigmatisering og diskriminering av personer med hiv og aids. Kjønnsperspektivet utgjør et grunnelement i dette. En forutsetning for tildeling av tilskudd til mottakerne, herunder frivillige organisasjoner og kommuner, er at prosjektene og tiltakene er målrettede og ivaretar prioriterte felt. Krav om rapportering fra virksomheten, samt fortløpende oppfølging av prosjektene, gjør at Sosial- og helsedirektoratet kan føre kontroll med hvorvidt kjønnsperspektivet ivaretas. Mottakernes tiltaksområder kan grovt deles inn i følgende grupper; menn og kvinner i prostitusjon, menn som har seksuell omgang med menn, hiv-positive kvinner og menn, asylsøkere, flyktninger og andre med innvandrerbakgrunn og ungdom.

Om lag 60 prosent av strategiplanens årlige budsjett går til drift av organisasjonene Pluss-Landsforeningen mot Aids (Pluss-LMA), Helseutvalget for homofile og African Health Watch. Disse organisasjonene er flaggskipene innenfor det forebyggende og rettighetsbaserte arbeidet rettet mot hhv. hiv-positive kvinner og menn, menn som har seksuell omgang med menn og afrikanere i Norge. Organisasjonene ivaretar behovet for kjønnsperspektiv i en rekke av egne tiltak.

Helseutvalget for homofile har hovedtyngden av sin virksomhet rettet mot menn som har seksuell omgang med menn. Arbeidet er i stor grad basert på likemannsarbeid og oppsøkende arbeid i miljøer og på arenaer hvor menn som har seksuell omgang med menn ferdes. Pluss-LMA engasjerer seg generelt med å arbeide for hiv-positives rettigheter og har også en rekke kjønnsspesifikke tiltak. Grupper for innvandrerkvinner, kvinneseminarer og møteplasser for hiv-positive homofile menn er viktige tiltak. African Health Watchs arbeid er rettet mot afrikanere bosatt i Norge og tar i bruk kjønnsspesifikke arenaer som for eksempel forballturneringer i sitt opplysningsarbeid rettet mot menn.

Tiltak som er direkte knyttet opp mot kvinner retter seg i stor grad mot kvinner med innvandrerbakgrunn og kvinner i prostitusjon. En viktig bærebjelke i en rekke av disse prosjektene er likemannsarbeid.

Hiv-infeksjon i 2003 og første del av 2004

Per 31. desember 2003 var det i alt meldt 2 793 hiv-positive i Norge siden 1984. Ikke alle disse er i live, eller bor i landet nå, men det er ukjent hvor stort antall dette er. Hiv-situasjonen i 2003 ble preget av en betydelig økning i antall påviste hiv-positive homofile menn og fortsatt mange hiv-smittede innvandrere hvorav en stor andel kvinner. I 2003 ble det diagnostisert 238 nysmittede, 93 kvinner og 145 menn. Dette er det høyeste antallet siden hiv-epidemien startet på 1980-tallet. Per 31. august 2004 var det meldt 137 nye tilfeller mot 96 på samme tid i 2003. Tendensen med et høyt antall innvandrere og homofile menn holder seg utover i 2004. Forskningsstiftelsen Fafo utførte i 2001 og 2002 en levekårsundersøkelse blant hiv-positive i Norge på oppdrag fra Helsedepartementet og Pluss – Landsforeningen mot aids (Puss-LMA). Undersøkelsen som ble publisert i desember 2002 *Levekår og livskvalitet blant hivpositive* (Fafo-rapport 402), omhandler ulike grupper hiv-positive. I denne sammenheng er hiv-positive homofile menn og hiv-positive kvinner vektlagt.

Kjønnsfordeling blant heterofile hivpositive

Av de totalt 2 793 smittede per 31. desember 2003, var 1 274 heteroseksuelt smittet – 444 av disse smittet mens bosatt i Norge, og 830 smittet før ankomst til Norge. For året 2003 var tilsvarende tall 152 heteroseksuelt smittet, fordelt på 34 personer som ble smittet mens bosatt i Norge, og 118 personer smittet før ankomst til landet.

Av de 2 793 var det meldt 628 kvinner som var smittet heteroseksuelt– 170 mens bosatt i Norge, og 458 før ankomst til landet. For 2003 var tallene 85 kvinner, fordelt på 15 smittet heteroseksuelt mens bosatt i Norge, og 70 heteroseksuelt smittet før ankomst til landet.

Alt i alt var det per 31. desember 2003 diagnostisert 843 kvinner: 628 smittet heteroseksuelt, 174 smittet via sprøytemisbruk, åtte via blod/blodprodukter, 20 fra mor til barn og 13 via ukjent smittemåte.
Av de 830 kvinner og menn som siden 1984 var heteroseksuelt smittet før ankomst til Norge, kom 686 fra land i Afrika, 97 fra land i Asia, 15 fra Amerika og 32 fra Europa.

Homofile menn

Det ble i 2003 registrert en sterk økning av hiv-tilfeller i denne gruppen, fra 30 i 2002 til 57 i 2003. Spesielt bekymringsfullt er det at 31 av disse er smittet i 2003 og ytterligere ni i 2002, noe som klart bekrefter økt nysmitte. Median alder var 37 år (23-80), og svært mange opplyser å være smittet i Oslo. På bakgrunn av denne utviklingen stilte Helsedepartementet i 2004 til disposisjon for Sosial- og helsedirektoratet 2,8 mill. kroner ekstra øremerket tiltak og aktiviteter rettet mot homofile menn og homofil ungdom med særlig fokus på Oslo-området. Det vises ellers til omtale i St.prp. nr. 63 (2003-2004) under Helsedepartementet og til omtale under kap. 719, post 70 i St.prp. nr. 1 (2004-2005) Helse- og omsorgsdepartementet.

Hiv-positive innvandrerkvinner

En relativt stor andel hiv-positive innvandrerkvinner ble diagnostisert ved ankomst til Norge i 2003. Hiv-positive innvandrerkvinner kan betegnes som trippeldiskriminerte; fordi de er kvinner, fordi de er innvandrere og fordi de er hiv-positive. På tross av at hiv er et enormt problem i mange land i Afrika og i Sørøst-Asia, viste levekårsundersøkelsen at hiv i utstrakt grad blir tabubelagt og fortiet i innvandrermiljøene selv, i tillegg til at dette også skjer i det norske storsamfunnet.
Flyktninger og innvandrere som får diagnosen hiv etter at de har kommet til Norge, har det på mange måter tøffere enn andre som får denne diagnosen.

Etnisk norske kvinner

Også etnisk norske kvinner som i hovedsak er smittet av sin faste partner i Norge, opplevde å ha det vanskeligere enn både homofile og heteroseksuelle menn. Disse kvinnene opplevde seg usynliggjort som gruppe både i media og i det hiv-forebyggende arbeidet som i tidligere stadier av epidemien konsentrerte seg om å forebygge smitte blant "risikogrupper". En stor andel hiv-positive heterofile kvinner har barn. Det gjelder både etnisk norske kvinner og kvinner med innvandrerbakgrunn.

Prostituerte kvinner

Vi har ingen tall på forekomsten av hiv i gruppen prostituerte kvinner. Erfaringer viser at mange utenlandske prostituerte kvinner vet lite om smittsomme sykdommer generelt og seksuelt overførbare infeksjoner og hiv/aids spesielt. I tillegg har kvinnene lite kunnskap om prevensjon og forebygging av uønsket graviditet. For mange kan salg av seksuelle tjenester således innebære en stor helserisiko. Tiltak rettet mot utenlandske prostituerte både i inne- og utemarkedet er derfor svært viktig, men utfordrende å få til. Bruk av kulturformidlere i dette arbeidet har vist seg å være av stor betydning.

Tiltak og satsingsområder
Sosial- og helsedirektoratet er i 2004 tildelt i alt 15,9 mill. kroner til forebygging av hiv og seksuelt overførbare infeksjoner i Norge. Direktoratet har med som en fast opplysning at søkere skal gjøre rede for kjønnsrelaterte problemstillinger og har de siste par årene vært særskilt oppmerksom på forebygging blant hiv-positive innvandrerkvinner og utenlandske prostituerte kvinner. Forebygging av hiv og seksuelt overførbare infeksjoner blant homofile menn og homofil ungdom er som tidligere år en prioritert oppgave, men i 2004 med forsterket innsats.

I forebygging av hiv og seksuelt overførbare infeksjoner, må en være bevisst på at det må være store forskjeller i framgangsmåte og strategier vurdert ut fra målgrupper og målsettingen med forebyggingen. Språklige og kulturelle barrierer bidrar ofte til å skape avstand mellom innvandrere og helsevesenet. Likemannsarbeid har vist seg å være av stor betydning i formidling av tema som samliv, seksualitet, hiv og seksuelt overførbare infeksjoner.

Aktuelle tiltak i strategiplanen er:
- Organisasjoner som arbeider med forebygging av hiv og seksuelt overførbare infeksjoner og som mottar tilskudd fra det offentlige, skal ivareta kjønnsperspektivet i sine søknader og prosjektbeskrivelser.
- Det skal skje en økt bevisstgjøring av kjønnsperspektivet gjennom informasjon og faglig rådgivning fra sentrale helsemyndigheter og relevante fagmiljøer.
- Det skal settes i verk tiltak rettet mot kvinner, som å etablere nettverk for kvinner med hiv, spesielt innvandrerkvinner. Naturlige samarbeidsparter er frivillige organisasjoner med spesielle forutsetninger for å arbeide med kjønnsrelaterte problemstillinger.
- Det skal settes i verk tiltak rette mot menn og økt bevisstgjøring av menns rolle, jf. UNAIDS-kampanjene i forbindelse med Verdens aidsdag i 2000 ("Men make a difference") og 2001 ("I care – do you?").

Årets UNAIDS-kampanje setter fokus på "Kvinner, jenter og hiv/aids". Det gjøres også i Norge gjennom Sosial- og helsedirektoratets Verdens aidsdagskomite som omfatter de viktigste forebyggingsaktørene på hiv/aids-feltet. Komiteens arbeid avsluttes med markering av Verdens aidsdag 1. desember 2004.

Handlingsplan mot handel med kvinner og barn og Strategiplan for forebygging av hiv og seksuelt overførbare sykdommer
Endringer i prostitusjonsmarkedet de siste årene med en økning i utenlandske prostituerte fra høyendemiske områder, er en utfordring i forebygging av hiv og seksuelt overførbare infeksjoner. Internasjonal forskning viser en sammenheng mellom sårbarhet for hiv og menneskehandel og prostitusjon. Det pågår allerede et samarbeid i Sosial- og helsedirektoratet om Strategiplanen for forebygging av hiv og seksuelt overførbare sykdommer, *Handlingsplan mot handel med kvinner og barn* og *Handlingsplan for forebygging av uønsket svangerskap og abort 2004 – 2008*. Mange av problemstillingene er felles i de tre planene, og flere av tiltakene har de samme målgruppene. Dette samarbeidet på tvers av fagområder og departement/direktorat er således viktig og nødvendig og kan forsterkes.

Tobakk

Resultatrapport
Kampanjene i 2003
I 2003 gjennomførte Sosial- og helsedirektoratet to kampanjer som ledd i en femårig satsning på massemediekampanjer med mål om å redusere ungdomsrøykingen. For omtale av den første kampanjen, se vedlegg til Barne- og familiedepartementets St.prp. nr. 1 (2003-2004) *Integrering av kjønns- og likestillingsperspektivet i utvalgte budsjettområder*.

Den andre kampanjen var rettet mot ungdom, og hadde tobakksindustrien som tema. Kampanjene bidro til økt trafikk på Røyketelefonen 800 400 85, og motiverte mange til å melde seg på lokale røykesluttkurs. Denne kampanjen ble ikke så grundig evaluert at forskjeller i forhold til kjønn kan påvises.

Skoleprogrammene
I tråd med regjeringens mål om å halvere andelen unge som røyker i løpet av fem år, er tiltak gjennomført særskilt for denne målgruppen.
Undervisningsprogrammet i ungdomsskolen gikk etter planen. Programmet omfatter opplæring av lærere for å gi motivasjon og kompetanse til å gjennomføre programmet i klassene. En undersøkelse i videregående skoler i 2003 viser at antallet skoler hvor elevene fikk lov til å røyke på skolens område er redusert fra 91 prosent i 1998 til 71 prosent i 2003. Tre fylker har siden 1998 pålagt skolene regler for røykfri skolegård.

Snus
Sosial- og helsedirektoratet bes i tildelingsbrevet for 2004 å fremskaffe ytterligere informasjon om snusbruk og om eventuelle fremtidige skadevirkninger av snusbruk i Norge. Resultatrapport vil derfor ikke foreligge før tidligst 2006.

Kjønns- og likestillingsperspektivet spesielt
Sosial- og helsedirektoratet bes i tildelingsbrevet for 2004 å følge opp kjønns- og likestillingsperspektivet på tobakksområdet.

Tilstandsvurdering
Andelen røykere er på vei ned i Norge. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at det i 2003 var 26 prosent av den voksne befolkningen i Norge som røykte mot 29 prosent i 2002. Nedgangen er den største på mange år. Det er nå rundt 950 000 personer som røyker daglig, eller drøyt en firedel av den voksne befolkningen. Nedgangen kan synes å ha vært størst blant unge (16–24 år), her gikk andelen ned fra 28 til 23 prosent. Andelen som røyker av og til var 11 prosent både blant menn og kvinner i 2003. Det har i flere år vært omtrent like mange som røyker daglig blant menn og kvinner. For ytterligere informasjon om tilstandsvurdering på tobakksområdet, se vedlegg til Barne- og familiedepartementets St.prp. nr. 1 (2003-2004) *Integrering av kjønns- og likestillingsperspektivet i utvalgte budsjettområder*.

Mål og strategier – tiltak
I 2005 vil fokuset også være bredt i forhold til målgrupper. En klar målsetting vil også for 2005 være å videreutvikle og spisse tiltakene slik at de er best mulig tilpasset, enten det gjelder kjønn, alder eller sosiale kriterier. Tiltakene vil bli gjennomgått og bearbeidet med spesiell tanke på å lokalisere og fjerne uønsket forskjellsbehandling av kjønnene.

Eksempler på hvordan målene kan nås er:
- Kjønn og sosial ulikhet skal tas med i vurderingen av mediekanaler og valg av disse.
- Kjønnsperspektivet skal – der det er hensiktsmessig – tas med i kvalitetssikring av skoleprogrammene.
- Økt bevissthet om kjønn i markedsføringen av hjelpepakken for røykfrie bedrifter.
- Muligheten for mer internettbasert røykesluttilbud skal vurderes, og hvis mulig igangsettes.
- Inkludering av kjønnsspesifikke faktorer der det er hensiktsmessig i utredninger, undersøkelser, evalueringer og lignende.
- Kjønnsperspektivet skal gis ekstra oppmerksomhet i strategisk planlegging av tobakksforebygging.
- Systematisk kunnskap om snus og snusbruk skal innhentes. Nye undersøkelser skal iverksettes.

Soningsforhold etter kjønn

Resultatrapport
Andelen kvinner utgjorde ca. 5 prosent av totalantallet i fengsler og ca 12 prosent i friomsorgen i 2003.

Innsatte i fengsel har en aktivitetsplikt som kan bestå av arbeid, opplæring, programmer eller andre tiltak. Kjønnsfordelingen i fengslenes arbeidsdrift i perioden 1. august 2003 til 31. desember 2003 viser at 51,6 prosent av de mannlige innsatte og 58,3 prosent av de kvinnelige innsatte deltok i arbeidsdriften. Når det gjelder opplæringstilbud i fengslene, deltok 13,1 prosent av mennene og 12,5 prosent av kvinnene i skolegang eller annen opplæring i samme periode. Innenfor programvirksomheten, som oftest er gruppesamtaler, deltok 1,4 prosent av de mannlige innsatte og 1,2 prosent av de kvinnelige innsatte i samme periode. Kjønnsfordelingen innenfor programvirksomhet og opplæring er relativt lik, mens det var 6,7 prosent flere kvinner enn menn som hadde arbeid i fengslene i denne perioden. Det er 7,2 prosent flere menn enn kvinner som mangler tilbud under soning.

Kvinneprogrammet VINN er nå etablert i fire fengsler, og i et fylke drives kvinneprogrammet i samarbeid mellom fengsel og friomsorg. I 2004 videreutvikles kvinneprogrammet VINN for å kunne hjelpe voldsutsatte kvinner på en bedre måte. Programmet skal bidra til at kvinnelige domfelte blir mer bevisste på egne behov, egen grensesetting, styrke deres ressurser og hjelpe dem til å komme ut av offerrollen.

De fleste fengsler med en viss andel kvinnelige innsatte har et nært samarbeid med psykolog, psykiater m.v. som kan gi behandling til kvinner som har behov for det. Tilbud om behandling er fengselshelsetjenestens ansvar og gis til både kvinner og menn. I 2004 har kriminalomsorgen kartlagt behovet for igangsetting av selvhjelpsgrupper for voldsutsatte kvinner. Pilotprosjektene er beskrevet under punktet om mål og strategier.

Tilstandsvurdering
Den landsomfattende undersøkelsen "Levekår blant innsatte" (2004) tyder på at kvinnelige innsatte på mange områder er en mer marginalisert gruppe enn de mannlige. Om lag 60 prosent av alle innsatte (både kvinner og menn) kan betegnes som tunge stoffmisbrukere, men kvinnene oppgir å ha et større opiatmisbruk og debuterte tidligere med narkotika enn mennene. En mye lavere andel av de kvinnelige innsatte var i arbeid i tiden før fengsling, og flere kvinner oppgir å ha psykiske lidelser og infeksjonssykdommer enn mannlige innsatte. Både menn og kvinner oppgir å ha vært utsatt for mishandling, men kvinnene rapporterer oftere om seksuell mishandling.

Kvinner skal så langt det er mulig få tilbud om opplæring, arbeid, programmer, behandling etc. tilpasset deres behov for hjelp, sysselsetting og utvikling. Som følge av at kvinner er i mindretall både i fengsler og i friomsorgen, er det en viktig utfordring å kunne gi kvinner like gode tilbud som menn under straffegjennomføringen.

Mål og strategier – tiltak
Kvinner og menn skal ha likeverdige soningsforhold

Pilotprosjekter for voldsutsatte kvinner
Det skal i 2004 igangsettes pilotprosjekter i to til tre fengsler hvor voldsutsatte kvinner kan få mulighet til å delta i selvhjelpsgrupper før og etter løslatelse.
Det ene pilotprosjektet som planlegges er et samarbeid med Krisesenteret om igangsetting av selvhjelpsgrupper for kvinner som har vært utsatt for vold og trenger hjelp til å komme ut av offerrollen. Deltakelse i selvhjelpsgrupper kan foregå i fengslene eller på Krisesenteret og bør videreføres etter løslatelse. I tillegg planlegges det kompetansehevingstiltak hvor ansatte i fengsler får opplæring av Krisesentrene om vold mot kvinner.

Det andre pilotprosjektet som planlegges er et samarbeid med rusomsorgen om voldsutsatte kvinner med rusproblemer, hvor hensikten er å få til en helhetlig

tiltakskjede for kvinnene. Første steg er kvinneprogrammet VINN , samt oppfølging og motivasjonsarbeid av kontaktbetjent og sosialkonsulent i fengsel, som hjelper til i planleggingen av tiden etter løslatelse, samarbeid med friomsorgen etc. Rusomsorgen skal drive selvhjelpsgrupper i fengselet. Viktige temaer vil være styrking av selvbildet, mestring av rusproblemer og voldsopplevelser og styrking av nettverket. I tillegg skal rusomsorgen gi individuell behandling under straffegjennomføringen. Målet er at denne tiltakspakken skal legge grunnlaget for langvarig behandling av rus- og voldsproblemer etter løslatelse.

Kommunal- og regionaldepartementet

Invandringsfeltet

Programkategori 13.20 Innvandring

Tilstandsvurderinger – utfordringer
Ett av Kommunal- og regionaldepartementets (KRD) primære ansvarsområder på innvandringsfeltet er å bidra til likestilling mellom alle borgere i samfunnet, uavhengig av deres opprinnelse. Norge har alltid vært et flerkulturelt samfunn. I tillegg til samer og nordmenn har nasjonale minoriteter som kvener, skogsfinner, romani (tatere/de reisende), jøder og rom (sigøynere) bodd i landet. Likevel er samfunnet på mange områder de senere år blitt endret grunnet økt innvandring fra en rekke land. Innvandrerbefolkningen utgjør 7,6 prosent av den totale folkemengden i Norge. Innvandringen har gitt et mer mangfoldig og rikere samfunn, men den byr også på utfordringer. I Storbymeldingen konstateres det at hele 172 000 av vel 200 000 ikke-vestlige innvandrere i Norge bor i storbyregionene.

Likestilling mellom kjønnene er et overordnet politisk mål i det norske samfunnet. Denne målsettingen omfatter alle kvinner. Kommunal- og regionaldepartementet arbeider for å styrke likestillingen mellom kvinner og menn på innvandringsfeltet.

Regjeringens *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering* (2002-2006) omfatter urfolk, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn.
Som andre kvinner kan kvinner med innvandrerbakgrunn oppleve diskriminering på grunn av sitt kjønn, men i tillegg vil de kunne oppleve diskriminering på bakgrunn av sin hudfarge eller etniske opprinnelse. Når disse faktorene virker sammen kan utslaget av diskrimineringen være særlig alvorlig. Kvinners rettigheter er beskyttet både av norsk rett og internasjonale konvensjoner, særlig konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner (Kvinnekonvensjonen). Kvinner med minoritetsbakgrunn må sikres de samme individuelle rettighetene som etnisk norske kvinner og menn. Det innebærer at man heller ikke kan akseptere at kvinner diskrimineres innad i sine egne miljøer fordi noen måtte mene at det eksisterer en rangordning mellom kjønnene. Videre skal individets rettigheter stå sentralt og en må styrke kvinnenes mulighet til å foreta individuelle valg. At man i mange samfunn har en mer kollektiv tenkning og baserer avgjørelser på gruppens interesser, kan ikke legitimere overgrep mot kvinner. Alvorlige overgrep som tvangsekteskap og kjønnslemlestelse kan bli en konsekvens, men det kan også være snakk om at kvinner fratas retten til utdanning og et selvstendig yrkesliv grunnet tradisjonelle oppfatninger om kvinners og menns respektive roller.

Tiltak rettet mot innvandrere må ta hensyn til at kvinners og menns behov ofte er forskjellige. Tiltak for å bedre situasjonen for innvandrere generelt skal være like tilgjengelige og relevante for innvandrerkvinner som for innvandrermenn. Forfølgelse på grunn av kjønn og seksuell legning er ikke uttrykkelig nevnt som grunnlag for flyktningstatus og asyl, verken i flyktningkonvensjonen eller i norsk rett. Regjeringen legger imidlertid til grunn at slik forfølgelse kan gi grunnlag for asyl. Utlendingslovutvalget, som ble oppnevnt i desember 2001, har fått i oppdrag å utrede forslag til ny utlendingslov som legges frem 1. oktober 2004. Utvalget vil legge vekt på kjønnsdimensjonen ved utforming av forslag til ny utlendingslov. Spesielt vil utvalget se nærmere på kjønnsbasert forfølgelse og på handel med kvinner og barn. Departementet vil følge opp disse spørsmålene gjennom det videre arbeidet med ny utlendingslov. Arbeidet mot handel med kvinner og barn er nærmere beskrevet i en egen handlingsplan og regjeringen har avsatt 100 mill. kroner over en treårsperiode til dette arbeidet.

Det blir gitt et differensiert tilbud tilpasset de beboerne som til enhver tid er i asylmottak i tråd med departementets målsetting. Dette skal blant annet sikre at det blir tatt hensyn til de ulike behovene som kvinner og menn kan ha.

Fra og med 1. september 2004 vil lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere gjelde for alle

kommuner. Ordningen innebærer en rett og en plikt til deltakelse i introduksjonsprogram uavhengig av kjønn og familiesituasjon. Rettighetsfesting innebærer at den enkeltes rettsstilling styrkes og det sikrer dessuten likebehandling. Pliktfestingen er et viktig signal til den enkelte med behov for grunnleggende kvalifisering om å ta ansvar for egen kvalifisering i en etableringsfase i Norge. Kravet om individuell tilpasning gjennom en individuell plan gjør det mulig å skreddersy et program som er tilpasset den enkeltes behov og livssituasjon. Deltakere i introduksjonsprogrammet har rett til å motta introduksjonsstønad som er en individbasert, dvs. uavhengig av den enkeltes familiesituasjon. I 2004 ble det bevilget 30 mill. kroner over kap. 521, post 62 til tiltak for å støtte opp under innføring av introduksjonsordningen i kommunene.

Regjeringen la våren 2004 fram forslag til ny ordning for rett og plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere i Ot.prp.nr. 50 (2003 - 2004) om endringer i introduksjonsloven m.v. Forslaget innebærer en lovfesting av individuell rett og plikt til å delta i 300 timer med opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Både introduksjonsordningen og den obligatoriske norskopplæringen vil bidra til å styrke likestilling mellom nyankomne innvandrerkvinner og –menn som deltar i ordningene.

Som et tiltak i arbeidet mot kjønnslemlestelse og tvangsekteskap tar regjeringen i 2004 sikte på å innføre et system hvor nyankomne får informasjon om regelverket og strafferammene på feltet . Den enkelte skal også signere et skjema om at informasjonen er mottatt. Handel med kvinner og barn er en alvorlig form for organisert kriminalitet og medfører grove brudd på menneskerettighetene. *Handlingsplan mot handel med kvinner og barn (2003-2005)* har en samlet økonomisk ramme på ca. 100 mill. kroner og omfatter tiltak for å forebygge menneskehandel, beskytte og hjelpe ofrene og straffeforfølge bakmennene. I 2004 ble det gitt retningslinjer for en refleksjonsperiode for personer som har vært utsatt for menneskehandel. Dette innebærer at saken stilles i bero i minst 45 dager. Det er videre gitt retningslinjer for midlertidig oppholdstillatelse utover refleksjonsperioden. Norge har i 2004 deltatt i forhandlingene i Europarådets ad hoc komite (CAHTEH) om en ny konvensjon mot menneskehandel (Convenction on Action Against Trafficking in Human Beings).

Kap 521, post 71 Kunnskapsutvikling

Formål med bevilgningen
Bevilgningen på Kap. 521, post 71 Kunnskapsutvikling benyttes til forskjellig virksomhet innen forskning, utredning, utvikling og forsøk. Formålet med bevilgningen er:

- Sikre et godt kunnskapsgrunnlag for statens asyl-, innvandrings-, flyktning- og integreringspolitikk.
- til en nasjonal kunnskapsutvikling om internasjonal migrasjon og etniske relasjoner, og til gode måter å utvikle et flerkulturelt samfunn på.
- Bidra til informasjon og spredning av forskningsresultater.

I KRD er kjønnsdimensjonen en av de faktorer som skal vurderes i den alminnelige koordineringen av budsjettarbeidet, noe som er særlig tydelig innenfor bevilgninger til forskning. Prosjekter som skal ivareta kjønnsperspektivet blir også tatt hensyn til ved tildeling av midler og departementet legger vekt på at forsknings- og utredningsprosjekter som departementet finansierer, synliggjør resultater i forhold til kjønn, der det er relevant.

Vurdering av målet
Tiltakets målsetting har i prinsippet ikke ulik betydning for kvinner eller menn. Det er likevel viktig å være bevisst hvordan enkeltprosjektene og bevilgningen som helhet ivaretar kjønnsdimensjonen.

Vurdering av regelverket
Det stilles eksplisitte krav til at prosjekter som tildeles midler skal ivareta et kvinne- og kjønnsperspektiv, men det primære i arbeidet er å bidra til likestilling mellom majoritet og minoritet.

Rapport
I 2004 vil om lag 3 mill. kroner av en disponibel bevilgning på 48,25 mill. kroner bli brukt til prosjekter som eksplisitt angår kvinner. Andelen av bevilgningen som vil bli nyttet til slike spesifikke prosjekter er mindre i 2004 enn tidligere. En stor del av bevilgningen, 16 mill. kroner, er i 2004 nyttet til en egen satsing på utvikling av tolketjenester. I tillegg er en stor del av midlene nyttet til utviklingsarbeid rettet mot barns situasjon, særlig enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger, og til prosjekter i regjeringens *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering*.

Handlingsplaner er fulgt opp gjennom pågående prosjekt til arbeidet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og handel med kvinner i Norge. Dette er områder som meget sterkt berører kvinner/jenter. Problemfeltene berører også menn/gutter i større og mindre grad. Det er viktig å være bevisst på at et kjønnsperspektiv ikke er ensbetydende med et kvinneperspektiv. Det er nødvendig å undersøke hva problemområdene er for henholdsvis kvinner og menn, jenter og gutter.

Våren 2004 ble Norges første forskningsrapport om utenlandsk prostitusjon lagt frem. Den omhandlet kvinner fra det tidligere Øst-Europa som prostituerer seg i Oslo. En del av disse kvinnene er trolig ofre for menneskehandel. Rapporten gir også tentative anslag på omfanget. Videre vil det i løpet av 2004 foreligge en forskningsrapport om situasjonen for thailandske kvinner på sex-markedet i Oslo. Forskningen er oppfølging av tiltak 22 i *Handlingsplan mot handel med kvinner og barn*.

Det er gitt 0,5 mill. kroner i støtte til Primærmedisinsk verksted – Senter for helse, dialog og utvikling (PMV), som har spilt en viktig rolle i arbeidet mot blant annet kjønnslemlestelse. Det gis også midler til det nasjonale prosjektet for oppfølging av regjeringens handlingsplan mot kjønnslemlestelse, OK-prosjektet. Det er avsatt midler til to prosjekter om innvandrerkvinner og barrierer i forhold til arbeidsmarkedet. Erfaringer fra utviklingsarbeidet med introduksjonsprogram i kommuner viser at reglene for utbetaling av introduksjonsstøtte innebærer en motivasjonsfaktor med hensyn til å få gifte kvinner til å delta på linje med sine ektemenn. Det er også avsatt 0,4 mill. kroner til et prosjekt som skal se på "Serieekteskap – art, omfang og kompleksitet".

Konsekvensene av tiltaket
Konsekvensene av tiltaket kan analyseres på flere ulike måter. Ovenfor er kjønnsperspektivet i hovedsak vurdert i forhold til målsettingen om at forsknings- og utredningsprosjekter som departementet finansierer, synliggjør resultater i forhold til kjønn, der det er relevant. Også hvem som forvalter midlene vil imidlertid kunne ha betydning, siden det synes som om bevisstheten om å inkludere kjønnsperspektivet varierer med kjønn. Generelt er det trolig en overvekt av kvinner blant forskerne som arbeider med problematikk knyttet til innvandrerbefolkningen. Samtidig er det også en overvekt av kvinner blant dem som forvalter tiltaket. I så måte er det å håpe at kjønnsperspektivet i høy grad er ivaretatt på innvandrerfeltet. Det bør imidlertid påpekes at det i stor grad er kvinner av norsk opprinnelse som igangsetter tiltak/prosjekter/forskning om kvinner med minoritetsbakgrunn, noe som kan bidra til etablering av maktrelasjoner også mellom grupper av kvinner.

Tiltak for å utjevne uønsket ulikhet
Mulige virkemidler vil variere etter hvilke ulikheter som vektlegges. Over kap. 521 post 73 Tilskudd til innvandrerorganisasjoner og annen frivillig virksomhet gir departementet driftsstøtte til innvandrerorganisasjoner. Denne støtten vil kunne bidra til å avhjelpe underrepresentasjonen av innvandrere generelt og innvandrerkvinner spesielt. Noen av organisasjonene har en tydelig og uttalt kvinneprofil i sitt arbeid og får også sporadisk prosjektstøtte blant annet til tiltak på de områdene som er omtalt. Det kan likevel være behov for en større oppmerksomhet omkring (kjønns- og) likestillingsarbeidet ved tildeling av midler til organisasjonene.

Et annet mulig virkemiddel kan være å arbeide for et økt bevissthetsnivå i forvaltningen omkring behovet for mangfold i arbeidsstokken ved tilsettinger, som vil ivareta både kjønnsbalansen og øke ansettelser av personer med innvandrerbakgrunn. FoU-arbeidet vil da kunne få en større bredde med hensyn til bakgrunn. Dette gjelder også ved rekruttering av forskere, men dette er utenfor de forhold departementet rår over.

Programkategori 13.40 Samiske formål

Kvinnerepresentasjon på Sametinget og deltakelse i sametingsvalg

Kap. 541, post 72 Samisk språk, informasjon o.a

Tilstandsvurdering
Kvinner er underrepresentert på Sametinget. For inneværende periode (2001-2005) er det kun syv kvinner representert av i alt 39 folkevalgte representanter.
I Sametingets administrasjon er kvinner imidlertid i overvekt. Av i alt 112 ansatte er det 78 kvinner og 34 menn. I den administrative ledelsen (avdelingsdirektør/direktør) er det fem kvinner og tre menn.

Årsaken til lav kvinnerepresentasjon på Sametinget kan skyldes flere forhold, deriblant trekk ved valgordningen. I rapporten "Vil de ikke – eller slipper de ikke til?", utarbeidet av Nordisk samisk institutt og Samisk høgskole på oppdrag fra Sametinget, viser man til at det i hovedsak er førsteplassnominasjoner som fører til representasjon på Sametinget. Spesielt har betydningen av å stå øverst på listene økt etter hvert som det er stadig flere politiske grupperinger som har ønsket å delta ved sametingsvalgene. Av i alt 61 valglister var det bare 14 lister som nominerte kvinner på førsteplass. På 20 av listene var kvinner nominert på andre plass.

Sametinget og sentrale myndigheter erkjenner at manglende kvinnerepresentasjon på Sametinget er problematisk i forhold til målsetningen om at et folkevalgt organ bør reflektere sammensetningen av hele befolkningen.

Sametinget vedtok den 19. september 2002 å gå inn for en ordning med fire utjamningsmandater, slik at det totalt blir 43 representanter i Sametinget. Videre heter det at utjamningsmandatene skal forbeholdes det

underrepresenterte kjønn, fram til det minst er 40 prosent av hvert kjønn representert på Sametinget. Stortinget har bedt regjeringen vurdere om en ordning med utjamningsmandater kan innføres.

Mål og strategier –tiltak
Kommunal- og regionaldepartementet har til hensikt å fremme forslag om endringer i samelovens § 2-4 med sikte på å innføre fire utjevningsmandater til Sametinget. Det tas sikte på at lovendringen iverksettes med virkning fra valget i 2005. Regjeringen har i sin vurdering ikke funnet det tilrådelig ved lov å fastsette regler som endrer konsekvensene av avgitte stemmer ved sametingsvalget. Ingen andre valg til folkevalgte organer har slike bestemmelser fastsatt ved lov. Regjeringens oppfatning er at de partier, organisasjoner og valglister som stiller til valg, fortsatt skal ha hovedansvaret for å sikre en balansert kjønnsmessig representasjon på sine lister. For å fremme likestilling ytterligere har regjeringen fremmet forslag om at Sametinget selv hjemles adgang til å fastsette bestemmelser om kjønnsbalanse i de lister som skal godkjennes ved sametingsvalget. Det framkommer i departementets utkast til forskrift for sametingsvalget at Sametinget kan stille krav til forslagstillere av valglister om minst 40 prosent kjønnsfordeling på lister som stiller til valg. Sametinget har ikke en slik adgang i dag. Det vil imidlertid være opp til Sametinget hvorvidt det vil benytte seg av adgangen til å fastsette bestemmelser om kjønnsbalanse som vilkår for godkjenning av valglistene.

Likestilling og oppfølging av kvinnepolitiske spørsmål står sentralt innenfor alle Sametingets politikkområder, og er nedfelt i Sametingets plandokumenter. Målet med arbeidet er å oppnå likestilling i det samiske samfunnet ved å fremme kjønns- og likestillingsperspektivet på forskjellige samfunnsområder. Gjennom sine virkemiddelordninger har Sametinget de senere årene ønsket å tilgodese næringsvirksomhet hvor kvinner er sysselsatt. Sametinget har også prioritert kompetanseoppbygging på likestilling i det samiske samfunn. Det er videre lagt vekt på kontakt og samarbeid med blant annet de samiske kvinneorganisasjonene.

Kap. 541, post 72 Samisk språk, informasjon o.a
Kommunal- og regionaldepartementet foreslår i 2005 en bevilgning på 2,680 mill. kroner over kap. 541, post 72 Samisk språk, informasjon o.a. Formålet med midlene er tredelt og skal benyttes til å legge til rette for økt bruk av samisk i det offentlige rom, øke andelen offentlig informasjon til samer på samisk og øke andelen informasjon om samiske forhold til allmennheten. Over dette kapittelet ble det i 2003 satt av 1 mill. kroner til et samarbeidsprosjekt med Sametinget der ett av hovedmålene er å øke informasjonen om samer og samisk samfunnsliv og å motvirke negative holdninger til samer og samiske spørsmål. Målet med prosjektet er også å få flere til å registrere seg i samemanntallet. Kvinner og ungdom er de fremste målgruppene for prosjektet. Prosjektet har så langt vist seg å gi resultater ved at stadig flere velger å registrere seg i samemanntallet, også i mellomvalgsårene. Flertallet av disse er kvinner. Prosjektet avsluttes i 2005.

Programkategori 14.10 (Ny 13.80)

Boliger og bomiljø

Tilstandsvurdering og utfordringer
Virkemidlene på politikkområdet er utformet kjønnsnøytral. I den grad det er personrettede ordninger tas det hensyn til husstanden som helhet. Det er hittil begrenset kunnskap om likestillingsaspekter på boligsektoren. For to ordninger rapporteres kjønnsfordelingen blant mottakerne; bostøtte og startlån.

Kjønnsfordelingen blant bostøttemottakerne gir en nokså begrenset informasjon. Dette har i hovedsak sammenheng med aldersstrukturen blant mottakerne.

I 2003 ble det innført en ny låneordning, Startlånet, som gis fra Husbanken til kommuner som videretilder-ler lånet til enkeltpersoner. Ordningen er behovsprøvd og rettet mot personer som ellers har vanskeligheter med å få lån i det private markedet. De hittil innrapporterte tallene viser at det er en overvekt av kvinner som får tildelt startlån. Til dels skyldes det at det er en overvekt av kvinner som står som søker i parforhold. Videre er det blant enslige med barn, som utgjør rund 30 prosent av alle mottakerne, 86 prosent kvinner som har fått startlån. Startlånbruken indikerer dermed at det er en del enslige kvinner med barn som har vanskeligheter med boligetableringen.

Med bakgrunn i dette mener KRD at en betraktning av kjønnsandelen i ulike grupper på boligmarkedet eller blant mottakerne av ulike ordninger kan være en god indikator for skjevheter i kvinner/menns økonomiske og sosiale situasjon ellers. Det er derfor viktig å få bedre kunnskap om betydningen av kjønnsdimensjonen på boligområdet.

Mål og strategier
Kunnskapen om betydningen av kjønnsdimensjonen på boligområdet skal økes. Kjønns- og likestillingsperspektivet skal integreres i sterkere grad i forsknings- og utredningsoppdrag fra KRD og Husbanken. KRD vurderer en gjennomgang av resultatene av forskningsarbeidet knyttet til bolig- og levekårsundersøkelsen med fokus på kjønns- og likestillingsdimensjonen.

Reform av kirkens trosopplæring i et likestillingsperspektiv

Under programkategori 08.40 Den norske kirke ble det under kap. 0340 Kirkelig administrasjon opprettet en egen post (post 75) i 2004 for satsningen på kirkens trosopplæring. I 2004 vil ca. 100 forsøksmenigheter starte opp prosjekter for å utvikle og legge til rette for et opplæringstilbud til døpte barn og unge i alderen 0-18 år. I denne forbindelse ser departementet det som et mål at også likestillingsperspektivet i prosjektene kartlegges. Det er ønskelig å sikre at undervisningstilbudene ikke favoriserer ett av kjønnene. Det er et generelt mål å oppnå en jevnere kjønnsfordeling i kirkens råds- og embetsstruktur, og i den forbindelse står bevisstgjøring på lokalplan i kirken, blant annet gjennom trosopplæringsreformen, sentralt.

Reform av kirkens trosopplæring er en av de største og viktigste reformer for kirken i den nyere tid, jf. St.meld. nr. 7 (2002-2003) *Trusopplæring i ei ny tid – om reform av kirkens dåpsopplæring* og Innst.S.nr. 200 (2002-2003). De første fem årene vil være en forsøks- og utviklingsfase, organisert som et prosjekt under ledelse av en styringsgruppe oppnevnt av Kirkerådet. Forsøksmenighetene ble valgt ut i mars 2004 etter et stort antall søknader, der nær halvparten av landets vel 1 300 menighetsråd var involvert. Forsøksmenighetene vil ta fatt på sine prosjekter i løpet av sommeren/høsten 2004 og vil bli fulgt opp og jevnlig evaluert før en samlet evaluering ved fasens slutt. Dette vil inkludere kartlegging og evaluering i et kjønns- og likestillingsperspektiv, blant annet ved å se på midler overført til de enkelte prosjektene, antallet gutter og jenter som har deltatt i de ulike prosjektene og hvordan disse fordeler seg på aldersgrupper og type opplæringstilbud. En vil likeledes følge opp kjønnsfordelingen hos dem som har ansvaret for planlegging og undervisning. Målet for trosopplæringsreformen i sin helhet er at den skal favne bredt og nå ut til flertallet av de som er døpt i Den norske kirke. Skal dette målet være realistisk, må reformen sikres mot en indirekte favorisering av ett av kjønnene, for eksempel ved at opplegg viser seg som bedre tilrettelagt for jenter enn for gutter, og at reformens bevilgninger derved fordeler seg ulikt på kjønnene.

Den kulturelle skolesekken

Den kulturelle skolesekken er ikke en del av statsbudsjettet, men finansieres med overskuddet av spillemidler fra Norsk Tipping.

I 2004 er det fordelt i alt 120 mill. kroner til Den kulturelle skolesekken. Ca. 2/3 av midlene fordeles via fylkeskommunene, mens 1/3 fordeles via sentrale tilskuddsmottakere.

De overordnede målsettingene med den kulturelle skolesekken er:
- Å medvirke til at alle elever i grunnskolen får et profesjonelt kulturtilbud.
- Legge til rette for at elever i grunnskolen lettere skal få tilgang til, gjøre seg kjent med og få et positivt forhold til kunst- og kulturuttrykk av alle slag.
- Å medvirke til å utvikle en helhetlig innlemmelse av kunstnerlige og kulturelle uttrykk i realiseringen av skolens læringsmål.

Det er ikke utformet et likestillingsmål for Den kulturelle skolesekken, bortsett fra at ordningen skal være et tilbud for alle barn i den norske grunnskolen.

Kulturbruksstatistikken viser at jenter/kvinner generelt bruker kulturtilbud i større grad enn gutter/menn. Dette gjelder alle aldersgrupper. Gjennom Den kulturelle skolesekken skal alle skolebarn få et tilbud innenfor områder som musikk, litteratur, film, scenekunst, kulturarv, kulturminner og vitensenter. Dette kan tenkes å bidra til å utjevne tradisjonelle kjønnsbaserte mønster med hensyn til kulturbruk, og gi både gutter og jenter en økt interesse for og kunnskap om ulike kunst- og kulturuttrykk. Hvorvidt Den kulturelle skolesekken faktisk bidrar til å utjevne kjønnsforskjeller med hensyn til kulturbruk, er imidlertid ikke undersøkt på nåværende tidspunkt.

Kultur- og kirkedepartementet legger opp til at Den kulturelle skolesekken skal evalueres i 2006. I den forbindelse vil det etter planen bli gjennomført en analyse av kjønns- og likestillingsperspektivet i Den kulturelle skolesekken.

Landbruks- og matdepartementet

Mål og strategi for likestilling i landbruket

I 2001 utarbeidet Landbruksdepartementet i samarbeid med andre departementer og landbruksorganisasjonene en likestillingsstrategi. Landbrukspolitikken skal fremme likestilling i landbruket i tråd med den generelle likestillingspolitikken. Det er et mål at kvinner og menn skal ha like muligheter til å drive aktivt i landbrukstilknyttet næringsvirksomhet.

Tilstandsvurdering – utfordringer
Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1979 til 2001, men er blitt noe redusert de to siste årene. Denne utviklingen gjelder i alle fylker. Økningen har imidlertid vært veldig svak. Kvinner utgjør kun 13 prosent av personlige brukere, en endring fra syv prosent i 1979. Størst andel kvinner finner vi på mindre bruk (17 prosent for bruk under 50 dekar, seks prosent for bruk over 500 dekar). Det er små forskjeller i alder på kvinnelige og mannlige gårdbrukere.

Andelen kvinner som overtar landbrukseiendom har økt gradvis de siste årene. Av de som overtok gårdsbruk (med eller uten odel) i perioden 2001-2003 var 62 prosent menn, 37 prosent kvinner og en prosent upersonlige eiere. Andelen kvinner som blir nye brukere når de er over 60 år er 37 prosent, mens det kun er 14 prosent blant de mannlige. Dette kombinert med at kun 27 prosent blant kvinnelige nye brukere er under 40 år, mot 42 prosent blant mannlige, viser at det fremdeles er mindre vanlig for kvinner å overta bruk i ung alder. Andelen kvinner i forhold til menn som overtar gårdsbruk med odel er 24 prosent for gårder under 50 dekar og kun 13 prosent når det gjelder gårder over 500 dekar. Dette viser at tradisjonelle kjønnsrollemønstre fortsatt er til stede. Blant nye eiere under 40 år er det dobbelt så hyppig for kvinner med universitets- eller høyskoleutdanning (36 prosent, mot 18 prosent blant mennene). Det er likevel mindre vanlig at kvinnene velger landbruksutdanning som høyeste utdanning.

Det er også forskjeller i kjønnsfordelingen når det gjelder driftsformer. 27 prosent av kvinnene har sau, 19 prosent av mennene. Kvinner er relativt sterkere representert innen økologisk drift ved at 17 prosent av økologiske brukere er kvinner, mens kvinneandelen generelt er på 13 prosent. 27 prosent blant de mannlige brukerne driver melkeproduksjon, mot 20 prosent blant kvinnelige brukerne.

Innenfor melkeproduksjon har antallet samdrifter økt kraftig, registrert med "upersonlige eiere" (dette er også den driftsform med størst andel upersonlige eierformer). "Upersonlig eier" skjuler kjønnsfordelingen. En nærmere analyse viser at blant melkesamdriftene registrert i 2003 var om lag 75 prosent av dem registrert med kun mannlige deltakere, mens nesten 25 prosent hadde både mannlige og kvinnelige deltakere.

Arbeidsforbruket i jordbruket er fortsatt avtakende både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. Kvinner utfører om lag en firedel av arbeidet selv om andelen kvinnelige registrerte brukere kun er på 13 prosent. Kvinners næringsinntekt fra landbruket utgjør om lag ni prosent av total næringsinntekt fra landbruket for landbrukshusholdningene. Disse avvikene skyldes at kvinnene utfører arbeid både som bruker, ektefelle eller samboer, som familiemedlem eller annen hjelp. Kvinners andel av total ligningsverdi for jordbrukseiendom er ca. 12 prosent, mens kvinner eier 24 prosent av landbrukseiendommene. Dette kan gjenspeile at kvinner i større grad eier mindre eiendommer. En overgang mot større bruk kan komme til å redusere kvinners eierandel ytterligere.

Statistikk for pensjonsgivende inntekt i jordbruk, skog og fiske viser at menn har høyere inntekt enn kvinner, både når det gjelder primærnæring, lønnsinntekt og annen næring. Kvinners pensjonsgivende inntekt har de siste årene ligget på om lag to tredeler av mennenes. Kvinnene henter i større grad inntekten sin fra lønnsinntekter (80 prosent, mot 58 prosent blant menn). De siste årene har andelen av inntekten fra primærnæringer blitt redusert noe for kvinner (fra 30

prosent i 1985 til 17 prosent i 2002). Mens 29 prosent av mennene henter over halvparten av bruttoinntekten sin fra næringsinntekten, gjelder det samme kun for 14 prosent av kvinnene. Det er en langt større andel av mennene (35 prosent) som har næringsinntekt over 170 210 kroner enn blant kvinnene (19 prosent). Det er de med inntekt over 170 210 kroner som ville kunne utnytte et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Likestilling og næringsutvikling i landbruket

Kap. 1149 Verdiskapings- og utviklingstiltak i landbruket

Post 50 Tilskudd til Landbrukets Utviklingsfond

Tiltak for næringsutvikling
Landbruks- og matdepartementets budsjett for 2005 inkluderer bevilgninger til flere tiltak rettet mot næringsutvikling. Flere av disse ordningene forvaltes av Innovasjon Norge. Det er et mål at virkemidlene innrettes og forvaltes på en måte som utnytter potensialet som ligger i en aktiv satsing på kvinner og menn i næringen. En slik virkemiddelbruk vil styrke ressursgrunnlaget for verdiskapingen og øke mangfoldet og dermed underbygge utviklingen i landbruket og bygdene.

I forbindelse med utvikling av nytt mål- og resultatstyringssystem for Innovasjon Norge skal det rapporteres på likestillingsmessige effekter av virkemiddelforvaltningen. Dette vil danne grunnlag for en utvidet forståelse av kvinner og menns bruk av ordningene Landbruks- og matdepartementet bevilger midler til gjennom Innovasjon Norge.

Av bygdeutviklingsmidlene og landbrukslån som ble tildelt i 2003, gikk 24 prosent av disse til kvinnetiltak (kvinnelige søkere eller arbeidsplasser for kvinner), det vil si kvinnetiltak mottok relativt større andel av midlene enn andelen kvinnelige gårdbrukere skulle tilsi. Kvinner var sterkest representert når det gjaldt tiltak innenfor nye næringer i forhold til tiltak innen tradisjonelt landbruk. Når det gjelder tildeling av midler over andre ordninger er det ikke gjort tilsvarende analyser.

Blant virkemidlene til næringsutvikling i landbruket er Verdiskapingsprogrammet for matproduksjon og verdiskapingsprogrammet for reindrift. I 2003 ba Landbruksdepartementet Statens Nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) om å utarbeide en kjønns- og likestillingsanalyse av disse to programmene. SND ble fra 1. januar 2004 innlemmet i den nye organisasjonen Innovasjon Norge (IN). IN fikk i februar 2004 utarbeidet dybdeintervjuer med kvinner tilknyttet landbruket.

Rapportene viser at det er positiv, men manglende kjennskap blant kvinner til de virkemidlene SND (nå IN) forvalter og til virkemiddelorganisasjonen som sådan. Det er gjennomgående positive erfaringer med søknadsbehandlingen, men den kan oppleves krevende. Det uttrykkes et ønske om at IN informerer mer om sine ordninger. Kvinner har dessuten litt andre behov og interesser enn menn i møtet med virkemiddelapparatet. Utover dette er det vanskelig å trekke konkrete konklusjoner fra rapportene.

På bakgrunn av disse rapportene, som ble levert i februar 2004, foreslår Landbruks- og matdepartementet og Innovasjon Norge å iverksette tiltak som skal bedre kvinnenes kjennskap til INs landbruksordninger. Gjennom informasjonstiltak vil man forsøke å øke kvinners kunnskap om de muligheter som finnes.

Det foreslås også å tilby rådgivning spesielt rettet mot kvinner gjennom Innovasjon Norges distriktskontorer. Det er vesentlig med en samhandling med næringsorganisasjonene, men vel så viktig å prøve å nå ut til kvinnelige næringsdrivende direkte.

Høsten 2004 skal Landbruks- og matdepartementet utarbeide en strategi for næringsutvikling nasjonalt og fylkene skal utarbeide regionale strategier. Et av de hensynene som skal ivaretas i disse strategiene, er hensynet til likestilling.

Pilotfylker for likestilling
Med bakgrunn i likestillingsstrategien som ble utarbeidet i 2001, ble Nord-Trøndelag og Rogaland valgt ut i en pilotsatsing. Gjennom en konsentrert satsing i disse regionene skulle man finne løsninger på flaskehalser og prøve ut tiltak i liten skala før de eventuelt ble overført til nasjonalt nivå. Målet er å gjøre det mer attraktivt for begge kjønn å virke og bo på bygda. Tiltakene som settes i gang skulle knyttes nært opp til distrikts- og regionalpolitikken og rettes mot hele bygdebefolkningen, både kvinner og menn i ulike livsfaser. Fylkene har stått fritt til å utarbeide strategier og tiltak med forutsetning om at det blir en sektorovergripende satsing som retter seg mot begge kjønn i forskjellige livsfaser.

Landbruksdepartementet har bidratt med 2 mill. kroner til hvert av fylkene over en treårsperiode. I 2004 avsluttes prosjektet, og på bakgrunn av fylkenes arbeid vil det vurderes nye tiltak for arbeid med likestilling nasjonalt og i fylkene. Etter at prosjektene er avsluttet vil pilotfylkenes arbeid bli presentert for de andre fylkene.

Kvinnelig eierskap i landbruket
I 2003-2005 deltar Landbruks- og matdepartementet i et europeisk prosjekt som studerer kvinnelig eierskap i næringslivet, inkludert i landbruket. Prosjektet er et samarbeid med Barne- og familiedepartementet, Innovasjon Norge og Nærings- og handelsdepartementet. Landbruksdepartementet har støttet prosjektet med 100 000 kroner i 2003 og 2004. Prosjektet avsluttes med et seminar i 2005.

Fylkesvise bygdeutviklingmidler

Kap. 1150 Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.

Post 50 Fondsavsetninger

I forbindelse med omlegging av bygdeutviklingsmidlene fra og med 1. januar 2005, vil fylkesmennene få ansvar for å koordinere arbeidet med strategi for næringsutvikling i landbruket. Fylker som ser behov for det, vil ut i fra dette kunne prioritere områder som er viktige for likestilling i sine regionale strategier og når det gjelder bruken av de fylkesvise bygdemidlene.

Avløsning ved svangerskap

Kap. 1150 Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.

Post 78 Velferdsordninger, underpost 12 Tilskudd til avløsning for sykdom m.v.

I Ot.prp. 57 (2002-2003) Svangerskapspenger til selvstendig næringsdrivende la Barne- og familiedepartementet fram forslag til endringer i folketrygdloven for å gi selvstendig næringsdrivende rett til svangerskapspenger. Familie- kultur- og administrasjonskomiteen har i Inst.O.nr. 93 (2002-2003) gitt sin tilslutning til forslaget. Tatt i betraktning den store andelen selvstendig næringsdrivende i landbruket og den lave kvinneandelen blant aktive gårdbrukere, er det vesentlig å bedre velferdsordningene også for denne gruppen.

I forbindelse med Jordbruksforhandlingene 2004 ble avtalepartene enige om at forskrift om tilskudd til avløsning ved sykdom m.v. utvides slik at den også omfatter avløsning til kvinner i svangerskapsperioden, jf. St.prp. nr. 66 (2003-2004). Det tas utgangspunkt i Folketrygdens bestemmelser omkring svangerskapspenger for selvstendig næringsdrivende.

Fylkesplanleggingen

Fylkesplanleggingen er et samlet system for offentlig planlegging i fylket. Fylkesplanleggingen skal samordne statens, fylkeskommunenes og hovedtrekkene i kommunens fysiske, økonomiske, sosiale og kulturelle virksomhet i fylket. Fylkesplanleggingen skal dermed være fylkets viktigste verktøy for å løse regionale utfordringer og for å iverksette nasjonal og lokal politikk i regionen. Denne planleggingen skal gjenspeile befolkningens og brukernes faktiske interesser og behov. Dialog og forhandlinger er den sentrale arbeidsformen i planarbeidet, og det legges vekt på å oppnå enighet regionalt. Fylkesplanene vedtas i fylkestinget og godkjennes i regjeringen.

Integrering av kjønns- og likestillingsperspektivet i planarbeidet i fylket er viktig, og flere fylker følger opp dette i sine planprosesser, for eksempel:

- Nord-Trøndelag fylkeskommune omtaler kvinner spesielt i det regionale utviklingsprogrammet (RUP) for 2004. Kvinner er nevnt i eget punkt i RUP, og kjønnsperspektivet er ivaretatt på hvert område.
- I fylkesplanen for Finnmark følges forhold til kvinner og næringsutvikling opp i det regionale utviklingsprogrammet.
- Nordland fylkeskommune støtter etablering av et regionalt likestillingssenter. Senteret skal ha som oppgave å fungere som pådriver i arbeidet med likestilling mellom kjønnene, og bidra med et kjønnsperspektiv på den regionale utviklingen. Dette vil ha betydning for kvinnesatsingen spesielt, men også for næringsutviklingen generelt.
- Fylkesplanen for Aust-Agder har likestilling som et gjennomgående hovedtema.
- I forbindelse med utarbeiding av fylkesplan for Troms 2004-2007 har kvinner fra alle regionene i Troms gitt bidrag til planens utviklingsstrategier gjennom et eget prosjekt kalt "Regionale kvinnebilder i Troms". Kvinnenes innspill er integrert i de ulike tema (som er kompetanse, næringsutvikling, logistikk og infrastruktur) i fylkesplanen.

Det arbeides for å avvikle den sentrale godkjenningen av fylkesplaner. Det tas sikte på å fremme de nødvendige endringene i plan- og bygningsloven våren 2005. Det vil derfor ikke lenger være aktuelt å vurdere kjønns- og likestillingsperspektivet i fylkesplaner fra sentrale myndigheters side. Integrering av kjønns- og likestillingsperspektivet i planarbeidet i fylket er viktig, og departementet vil oppfordre fylkene til å fortsatt følge opp dette i sine planprosesser.

Moderniseringsdepartementet

Innledning
Moderniseringsdepartementet er overordnet arbeidsgiverinstans og tariffpart i det statlige tariffområdet. Departementet legger til grunn at et arbeidsliv der alle får mulighet for å utfolde seg er en viktig forutsetning for likestilling mellom kvinner og menn. Som overordnet statlig arbeidsgiver ser vi det også som et særskilt ansvar å legge til rette for en personalpolitikk som fremmer likestilling mellom kjønnene.

Statlig arbeidsgiveransvar
Moderniseringsdepartementet vil særlig fokusere på å fremme likelønn mellom kvinner og menn og på målet om 40 prosent representasjon av begge kjønn i ledende stillinger i staten.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Som tariffpart i det statlige tariffområdet ivaretar departementet arbeidsgiverpolitikken innenfor lønns- og arbeidsvilkår i staten. Likelønn mellom kvinner og menn har vært prioritert siden begynnelsen av 1990-årene. Da statens lønns- og forhandlingssystem omfatter både sentrale og lokale bestemmelser, må tiltak for å fremme likelønn skje på alle nivåer.

Mål
De sentrale parter er enige om å prioritere tiltak for å redusere kjønnsbetingede lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Lønnspolitikken så vel sentralt som lokalt må bidra til å utjevne eventuelle kjønnsbetingede lønnsforskjeller på alle nivåer og både i og mellom ulike stillinger. Lønnsforhandlingene skal bidra til å fjerne disse.

Tilstandsrapport
Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn er fortsatt lavere i staten enn i privat sektor. Etter at kvinners relative lønn økte i hele perioden 1987 – 2000, er den imidlertid redusert i perioden 2001- 2002. Brutto lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i staten har derfor økt noe i løpet av de to siste årene. I 2002 var gjennomsnittlig timelønn for kvinner 86,5 prosent av mannens gjennomsnittlige timelønn.

Sammenlignes menn og kvinner med samme yrkeserfaring, utdannelse og arbeidstid, viser det seg imidlertid at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i staten, har gått ned fra 2001 til 2002.

Lønnsutviklingen i perioden 2002-2003 for identiske personer med 3-årig eller høyere utdanning var større for kvinner enn for menn. Derimot var lønnsveksten for identiske personer med lavere utdanning større for menn.

I staten er det er fortsatt små lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen samme stilling.

Tiltak
Det er nødvendig med tydelig fokus og høy bevissthet om kjønnsbetingede lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i rekrutterings- og lønnspolitikken både sentralt og lokalt i virksomhetene.

Alle statlige virksomheter innrapporterer data per 1. oktober hvert år til tjenestemannsregisteret. Statistikkmaterialet bearbeides for å kartlegge og analysere lønnsdata i det statlige tariffområdet og oppdatere statlige virksomheter om lønnsutviklingen. Departementet har gjennom flere år bidratt til forskning og utredning for å belyse årsaker til den økonomiske ulikheten mellom kvinner og menn, med vekt på statistikkutvikling og analyse av lønnsforskjeller. Departementet legger stor vekt på løpende formidling av denne forskningen.

Kvinner til ledelse

Mål og tilstandsrapport
Regjeringen ser det som ønskelig at det i ledelsen av statlige virksomheter er et langt større mangfold, både med hensyn til alder, kjønn, etnisitet og andre

erfaringsbakgrunner, og har satt seg som mål å ha 40 prosent representasjon av begge kjønn i ledende stillinger i staten innen 1. juli 2006.

Mellomrapporteringen per 1. januar 2004 viser at 33,9 prosent av lederne i staten er kvinner. Dette er en økning på 22 prosent på to år. Det er imidlertid store variasjoner mellom de ulike virksomhetene og også nivåene imellom. I noen virksomheter er kvinneandelen blant lederne godt over 50 prosent, andre igjen ligger langt under gjennomsnittet for staten. Mens 34 prosent av alle mellomlederne i staten er kvinner, er bare 23 prosent av lederne på lederlønnskontrakter kvinner. I departementene sett under ett er drøyt 41 prosent av mellomlederne kvinner, mens andelen kvinner i topplledergruppen her er nær 30 prosent.

Utfordringene ligger nå etter departementets vurdering særlig i å øke andelen kvinner i topplederposisjonene. Med en stor andel kvinnelige mellomledere i staten skulle grunnlaget for dette nå være til stede.

Tiltak

Forskning departementet har fått utført blant annet ved Institutt for samfunnsforskning viser at måten vi rekrutterer til lederstillinger i staten kan ha betydning for om vi får de beste kandidatene, herunder klarer å tiltrekke oss dyktige kvinnelige søkere. Regjeringen vedtok derfor i 2002 nye retningslinjer for prosedyrene ved tilsettinger av toppledere i staten.
Moderniseringsdepartementet vil nå se på hvordan rekruttering av toppledere ytterligere kan forbedres med sikte på å få til det nødvendige mangfold.

Staten har et eget mentorprogram for kvinnelige ledere. Siden det startet i 1999 har til sammen 107 kvinner gjennomført programmet. En evaluering viser at et flertall av respondentene var svært fornøyd med programmet og mente det hadde gitt dem lyst til å ta på seg større lederansvar. Moderniseringsdepartementet vil gjøre en evaluering av de siste programmene og vurdere om programmet kan utvides.

For å stimulere statlige ledere til å søke bredere erfaringer og derved kvalifisere seg til ytterligere lederkarriere, har departementet startet opp et prosjekt med sikte på å fremme mobilitet blant ledere i statsforvaltningen. Departementet vil i dette prosjektet prioritere å få med kvinner og vil vurdere eventuelle tiltak som kan stimulere kvinner til å søke disse utfordringene.

Moderniseringsdepartementet utarbeider årlige oversikter over utviklingen vedrørende kjønnsfordelingen innen ledende stillinger i staten. Departementet utarbeider også årlig en stortingsmelding om embetsutnevnelser m.m. og i denne inngår også en oversikt over fordelingen mellom kvinner og menn.

Departementet vil i samråd med de øvrige departementene vurdere om det bør settes i gang nye utviklingsprogrammer eller andre tiltak for å nå regjeringens målsetting.

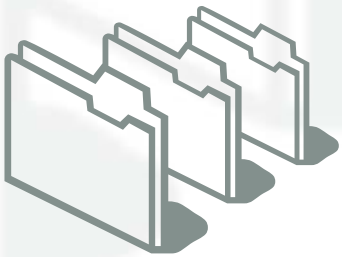

Nærings- og handelsdepartementet

Satsing på likestilling gir verdiskaping gjennom økt mangfold i næringslivet

Innledning – bakgrunn
Likestillingsloven pålegger offentlige myndigheter skjerpet aktivitetsplikt for å fremme likestilling mellom kjønnene på alle samfunnsområder. Som ledd i oppfølgingen gis det nedenfor en redegjørelse for Nærings- og handelsdepartementets arbeid med å bidra til økt mangfold i næringslivet. I denne forbindelse gis en særskilt omtale av kvinneprosjekter i regi av Innovasjon Norge. Videre gjøres det greie for arbeidet med å oppnå en bedre balanse mellom kjønn i styrer og ledelse i større norske selskaper, i tillegg til heleide statlige selskaper og foretak.

Hvorfor satse på mangfold?
En av regjeringens viktigste oppgaver er å tilrettelegge for maksimal verdiskaping ut fra tilgjengelige ressurser i samfunnet. I utviklingen av norsk næringslivs konkurranseevne spiller en rekke forhold inn. Et av de viktigste konkurransefortrinnene Norge har og som det må satses ytterligere på framover, er en høyt utdannet arbeidsstyrke. Det er av stor betydning at norsk næringsliv har dyktige ledere, styrerepresentanter og kompetente entreprenører og bedriftseiere. For å oppnå dette må man ta utgangspunkt i hele den norske humankapitalen.

Nærings- og handelsdepartementet er opptatt av at mangfold ikke bare dreier seg om kjønn, men også om ulik kompetanse, erfaring, bakgrunn/kultur, personlighet, alder også videre. Økt mangfold vil kunne frambringe mer nytenking og perspektiver som kan gi større og bedre beslutningsgrunnlag i styrearbeid og ledelse, i tillegg til økt innovasjon. Større mangfold vil også øke forståelsen av internasjonale forhold og andre lands kulturer. Dette er viktig for norske bedrifters internasjonale orientering.

Norge er et av de landene i Europa med høyest yrkesdeltakelse blant kvinner. Samtidig er mer enn halvparten av de som tar høyere utdanning i Norge i dag kvinner. Kvinneandelen i lederposisjoner i norsk næringsliv er i forhold til dette fortsatt lav. Nærings- og handelsdepartementet er av den oppfatning at norsk næringsliv per i dag går glipp av betydelige verdier ved å ikke bedre utnytte den ressursen som kvinnelige styrerepresentanter og ledere representerer.

Mangfold i styrer i statsforetak, statsaksjeselskap og allmennaksjeselskap m.m.
Barne- og familiedepartementet la 13. juni 2003 frem Ot.prp. nr. 97 (2002-2003) om likestilling i styrer i statsaksjeselskaper, statsforetak, allmennaksjeselskaper m.v. Det foreslås regler om kjønnsrepresentasjon, som krever at det blant styremedlemmene i disse selskapene skal være et minimumsantall av hvert kjønn, tilnærmet 40 prosent. Det foreslås ikke regler om kjønnsrepresentasjon for privat eide aksjeselskaper, fordi disse ofte er små familiebedrifter hvor eierne selv sitter i styret. Loven ble vedtatt i Stortinget 27. november 2003. For statsforetakene, statlige aksjeselskaper og statlige særlovselskaper har regjeringen nådd målet om minst 40 prosent i gjennomsnitt av begge kjønn i styrene.

Den lave kvinneandelen i styrer er uheldig, og man har derfor sett det som nødvendig å gripe inn for å fremme en samfunnsutvikling som anerkjenner og gjør bruk av begge kjønns kompetanse. Dagens situasjon innebærer at samfunnet ikke bruker den ressursen som kvinners kompetanse utgjør, hvilket er et ressurstap for landet. Undersøkelser har dessuten vist at bedrifter med mangfold i styresammensetningen oppnår bedre resultater. Forslaget innebærer økt likestilling og demokrati, styrking av ledelsen i næringslivet og bedriftenes konkurransekraft.

Regjeringen har besluttet at reglene om kjønnsrepresentasjon for de privat eide allmennaksjeselskapenes del, ikke skal settes i kraft dersom den ønskede kjønnsrepresentasjonen oppnås frivillig i løpet av 2005. Det legges opp til at vurderingen av hvorvidt reglene skal tre i kraft eller ikke for allmennaksjeselskapene, skjer på basis av hvordan kjønnsrepresentasjonen i disse selskapene utvikler seg frem til 1. juli 2005.

Dersom målsettingen om kjønnsrepresentasjon ikke er oppfylt, og regjeringen derfor ønsker at loven skal tre i kraft, gjøres regjeringsvedtak om ikrafttredelse på vanlig måte. Om loven settes i kraft for de privat eide allmennaksjeselskapene, blir det en vanlig overgangsperiode på to år fra ikrafttredelsen for selskaper som er registrert før dette slik at reglene ikke blir bindende før i 2007. For selskaper som registreres etter at reglene trer i kraft, må kravene til kjønnsrepresentasjon være oppfylt fra registreringen.

I styret i allmennaksjeselskaper skal begge kjønn være representert ved at et styre på to eller tre medlemmer skal ha minst en av hvert kjønn, et styre på fire eller fem medlemmer skal ha minst to av hvert kjønn, et styre på seks til åtte medlemmer skal ha minst tre av hvert kjønn, et styre på ni medlemmer skal ha minst fire av hvert kjønn mens et styre på flere medlemmer skal ha minst 40 prosent av hvert kjønn. Begge kjønn skal være representert blant de styrerepresentantene som skal velges av og blant de ansatte, når det etter loven skal velges to eller flere slike. Dette gjelder ikke dersom et av kjønnene utgjør mindre enn 20 prosent av samlet antall ansatte i selskapet på det tidspunkt valget skjer.

Kontroll og håndheving av reglene om kjønnsrepresentasjon i styrer vil skje gjennom Foretaksregisterets generelle lovlighetskontroll (foretaksregisterloven). Foretaksregisteret vil etter reglene der nekte registrering av et styre hvis styresammensetningen ikke er i samsvar med selskapslovgivningens krav. Et allmennaksjeselskap som er registrert med et styre som ikke fyller lovens krav, skal eventuelt tvangsoppløses ved kjennelse av skifteretten, etter reglene i allmennaksjeloven og kunngjøring og frister m.v. som følger av reglene der.

I praksis vil dette være et effektivt håndhevingssystem. Etter diverse varsler og muligheter for å rette opp forholdet vil selskapet tvangsoppløses etter reglene i aksjelovene. Det finnes ingen dispensasjonshjemmel.

Nærings- og handelsdepartementet har eierandeler i mange virksomheter. Virksomhetene hvor departementet har 100 prosent eierskap, er aksjeselskapene Kings Bay AS, Bjørnøen AS, ECC AS, Entra Eiendom AS og BaneTele AS. Videre eier departementet statsforetakene SIVA SF og Statkraft SF. Det eier også to særlovselskaper: Innovasjon Norge og Statens Bankinvesteringsfond.

Tall fra 1. januar 2004 viser at for de ovennevnte ni heleide selskapene utgjør de kvinnelige styrerepresentantene valgt av departementet i gjennomsnitt 46,4 prosent, eksklusiv vararepresentanter. I St.meld. nr. 22 (2001-2002) *Et mindre og bedre statlig eierskap*, framgår det at det er lagt til grunn et prinsipp om at styresammensetningen skal være kjennetegnet av kompetanse, kapasitet og mangfold ut fra det enkelte selskaps egenart. Målet er å sette sammen styrende organer som er best mulig tilpasset statens formål med eierskapet og selskapets virksomhetsområde. Staten vil tilstrebe en god balanse mellom kjønnene ved valg av styremedlemmer.

Nærings- og handelsdepartementet har bidratt finansielt til Marit Hoels kartlegging av kvinner i styrer og ledelse. Rapporten inneholder en oversikt over kvinners deltakelse i styrer og administrerende direktørs ledergruppe. Den inneholder også en analyse av kvinnerepresentasjon i selskaper organisert i hovedsammenslutningene, en analyse av kvinnerepresentasjon i selskaper av ulik størrelse samt en kommentar til styrerepresentasjon i børsselskapene.

Marit Hoel har i sin rapport tatt utgangspunkt i 552 allmennaksjeselskaper som var registrert i Brønnøysundregisteret 1. januar 2004. Deretter har hun trukket fra selskaper som driver med konkursåpning, tvangsavvikling og selskapsomdanning til aksjeselskap. Det står da igjen 489 reelle allmennaksjeselskaper. 20 prosent av disse svarte ikke på spørreskjema som ble sendt ut, og hun sitter dermed igjen med en hovedgruppe på 380 selskaper. En spesialanalyse viser at andel kvinner i styret hos de ubesvarte selskapene (109 stykker) ligger på 3,75 prosent, mens selskaper som har besvart undersøkelsen (380 stykker) har en andel på 12,54 prosent. Dette gir en total andel kvinner i styret for samtlige selskaper (489 stykker) på 11 prosent Av totalt 2 550 styreposisjoner sitter det kvinner i 280.

Av de 380 selskapene som besvarte undersøkelsen har 151 stykker (40 prosent) verken kvinner i styret eller ledelsen, 87 stykker (23 prosent) har kvinner i styret, 85 stykker (22 prosent) har kvinner både i styret og ledelse mens 57 stykker (15 prosent) har kvinner i ledelsen. Av disse tallene kan man lese at under halvparten av selskapene (45 prosent) har kvinner i styret.

Av de 489 selskapene er det 53 selskaper som har mer enn 30 prosent kvinner i styret. Banker, større finansselskaper, store selskaper innen olje og energi samt telekomselskaper har en høy kvinneandel. Tradisjonelt mannsdominerte bransjer har lavest kvinnerepresentasjon i styret.

Sammenlikner vi med tallene fra 2003, ser vi at utviklingen går riktig vei, men sakte. Regjeringen ønsker å gjøre det den kan for å framskynde denne prosessen.

Tiltak for å bidra til økt mangfold i styrer og ledelse
Regjeringen vedtok i mars 2002 flere målsettinger og tiltak for å bedre kvinneandelen i styrene i allmennaksjeselskap, statsforetak, statsaksjeselskap og særlovselskap. Følgende viktige tiltak som Nærings- og handelsdepartementet satte i gang i 2002 vil bli videreført fram mot 2005:

- Jevnlige kontaktmøter mellom statsråden og de viktigste arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjonene for å få til styrket samarbeid, mer fokus og økt rekruttering av kvinner til styrer og ledelse.
- Årlig statistikk over kvinneandelen blant representantene som velges til styrene i virksomheter 100 prosent eid av staten, det vil si statsforetak, statsaksjeselskap og særlovselskap. Nærings- og handelsdepartementet holder også oppsyn med om andre eierdepartementer følger opp regjeringens mål overfor sine eide selskaper når det gjelder kjønnsrepresentasjon i styrene.
- Årlig kartlegging av andelen kvinner i styrer og i administrerende direktørs ledergruppe blant de største selskapene i Norge. I 2004 ble undersøkelsen utvidet til å gjelde alle allmennaksjeselskaper og til en mer inngående analyse av tallene. Statsråden deler årlig ut en pris til tre selskaper som har utmerket seg i forhold til arbeidet med mangfold i bedriftsledelsen.
- Samarbeid med Brønnøysundregistrene om utarbeiding av statistikk over andelen kvinner i styrene i de vel 500 allmennaksjeselskapene som finnes i Norge.

Kvinnesatsingsprosjekter i Innovasjon Norge
Kvinnerettet arbeid har vært et prioritert område i SND i mange år og Innovasjon Norge viderefører denne satsingen. Innovasjon Norge arbeider for å fremme kvinners deltakelse i næringslivet, både som etablerere og ledere, gjennom særskilte satsninger og som en integrert del av virksomheten. For Innovasjon Norges arbeid er kvinner en prioritert målgruppe og satsingen på kvinner er gjennomgående i selskapets strategi når det gjelder bruk av de ulike virkemidlene.

Innovasjon Norges særskilte satsing på kvinner gjennom programmet Kvinner i Fokus har som målsetting å øke andelen kvinner i ledende stillinger i næringslivet gjennom kompetansetiltak og å øke andelen kvinnelige bedriftseiere gjennom rollemodeller/finansiering. Kvinner i Fokus består av fem delprogram: Styrekandidater, Nettverkskreditt, LederMentor, Fyrtårn, Kvinner og Innovasjon.

- *Styrekandidater*: i samarbeid med BI har SND/Innovasjon Norge utviklet og satt i gang kompetansekurs i styrearbeid. Det er avholdt kurs i Tromsø, Trondheim, Bergen og Oslo. Nesten 300 personer har deltatt på kurs i 2003, og halvparten av deltakerne er kvinner. Totalt har ca. 1 000 personer gjennomført kurset. De som har bestått eksamen etter kurset har fått CV lagt inn på egen database, som finnes på www.invanor.no/styrekandidater. I 2003 er det dessuten holdt fire kurs for styreledere. I tillegg arrangeres årlig en styrets kompetansedag hvor deltakere fra de ulike kurs møtes til nettverking og faglig påfyll.
- *Nettverkskreditt*: Nettverkskreditt skal stimulere til økt etablerervirksomhet for å skape nye og lønnsomme arbeidsplasser for etablerere med små kapitalbehov. Virkemidlet er i utgangspunktet kjønnsnøytralt, men har fram til nå hovedsakelig vært benyttet av kvinner. Innenfor nettverksordningen ble det finansiert 18 grupper i 2003. I 2003 ble det foretatt en gjennomgang av resultatene per utgangen av 2002. Undersøkelsen viste at ordningen hadde 175 aktive grupper, med ca. 900 medlemmer og med en total omsetning på 236 mill. kroner
- *LederMentor* programmet har et særlig fokus på lederutvikling for kvinner. Programmet baseres på en mentor/adept metodikk hvor det opprettes faglig dialog mellom to parter med den hensikt å videreutvikle adepten til å søke avansement innen egen bedrift. I 2003 har 32 par (adepter og mentorer) gjennomført programmet. Totalt har 88 par gjennomført kurset hittil. Programmet gjennomføres i samarbeid med Administrativt forskningsfond ved Norges Handelshøyskole.
- *Fyrtårnprogrammet* er et leder- og bedriftsutviklingsprogram for kvinnelige bedrifts-eiere som skal bidra til å synliggjøre kvinner i næringslivet. Som en del av forpliktelsene ved programmet, skal deltakerne være samtalepartnere for nye etablerere/andre små næringsdrivende i sine nærområder. 25 kvinnelige bedrifts-eiere/ledere deltok i 2003 og 100 bedriftseiere totalt har deltatt i programmet så langt.
- Prosjektet *Kvinner og innovasjon* ble startet opp i 2002 og skal bidra til flere innovative kvinnelige etablerere. Innovasjon Norge skal gjennom prosjektet bidra til at minst ti kvinnelige innovatører innen ulike bransjer har etablert egen bedrift innen utgangen av 2005. I 2003 har prosjektet vært i en forstudie fase, og pilotprosjektet starter opp i 2004.
- Kvinner i Fokus er prosjektansvarlig for et EU-prosjekt for å kartlegge kvinners vei til eierskap. Fem partnerland deltar i prosjektet, som skal være ferdig i 2005.
- SND var i august 2003 vertskap for konferansen "Nordic Conference on Women Entrepeneurs", hvor representanter fra de skandinaviske landene, EU og USA var representert.
- Innovasjon Norges *Akademikerbedrift* er et pilotprogram for akademikere med humaniora- eller samfunnsvitenskapelig bakgrunn som ønsker å starte egen virksomhet. Pilotprogrammet er utviklet i

samarbeid med Kulturell Dialog og startet høsten 2003. Programmet har mer enn 50 prosent deltakelse av kvinner.

Budsjett 2005

Regjeringen har som mål å bidra til en videre utvikling av kjønns- og likestillingsperspektivet i næringslivet over sine budsjetter og virkemidler. De virkemidler som Innovasjon Norge disponerer, er sentrale i en slik sammenheng. Denne målsettingen er senest understreket og lagt til grunn for organiseringen av selskapet både av regjeringen og Stortinget, jf. St.prp. nr. 51 (2002-2003) og Innst.S.nr. 283 (2002-2003) Virkemidler for et innovativt og nyskapende næringsliv.

Selv om det fra og med 2002 ikke er gitt øremerkede midler over Nærings- og handelsdepartementets budsjett til kvinnesatsing i Innovasjon Norge, har selskapet fortsatt et ansvar for å prioritere og videreføre arbeidet på området. Innenfor de fokus- og målgrupper Stortinget har vedtatt for Innovasjon Norge, vil det være et mål å særlig tilrettelegge for å øke kvinneandelen i næringslivet. Midler til landsdekkende utviklingstilskudd og tapsfond for landsdekkende risikolån er foreslått bevilget under kap. 2421, post 50 Nyskaping, fond, for 2005.

Innovasjon Norges styre vedtok i 2003 en strategi for en helhetlig kvinnesatsing i selskapet. Målet er å samordne nasjonale, regionale og bransjerettede tiltak rettet mot økt verdiskaping for og blant kvinner for bedre måloppnåelse og sterkere synliggjøring av satsingen. En målsetting om å øke kvinneandelen av selskapets midler til 25 prosent ble vedtatt i denne sammenheng. I 2003 var kvinneandelen av Innovasjon Norges midler 13 prosent.

Samferdselsdepartementet

Innledning

Arbeidet med å fremme likestilling mellom kjønnene er viktig på alle politikkområder. Der det er formålstjenelig skal også transportpolitikken bidra til likestilling mellom menn og kvinner. Videre skal menn og kvinner gis samme mulighet til å delta i planlegging og beslutninger innenfor transportområdet.

Likestilt transportsystem

Menns og kvinners bruk av transportsystemet i dag er forskjellig, blant annet reiser kvinner oftere kollektivt enn menn. Årsaken til forskjellene gjenspeiler trolig i hovedsak generelle sosioøkonomiske ulikheter mellom menn og kvinner. Utjevning av disse ulikhetene er et mål for den generelle likestillingspolitikken. Regjeringens transportpolitikk slik den er utformet i stortingsmeldingen om Nasjonal transportplan, jf. St.meld. nr. 24 (2003-2004), bidrar til å legge til rette for kvinners valg av mer miljøvennlige transportformer. Det er blant annet i Nasjonal transportplan et viktig mål å legge til rette for miljøvennlig bytransport med redusert bilavhengighet og økt kollektivtransport. Samferdselsdepartementet vil i forbindelse med forberedende arbeid til neste rullering av Nasjonal transportplan foreta en gjennomgang av transportpolitikkens betydning for likestilling mellom kjønnene.

Deltakelse i planlegging og beslutninger

Kvinners mulighet til å delta i utformingen av transportsystemet er også et viktig aspekt i arbeidet med å fremme likestilling mellom kjønnene. Flere kvinner i besluttende posisjoner er viktig for bredden i planarbeidet. Det legges i hele transportsektoren vekt på å øke kvinners deltakelse i planlegging og beslutninger. Dette arbeidet skal fortsette med sikte på lik deltakelse.

Rekruttering i høyere utdanning og forskning

Tilstandsvurdering - utfordringer

Om lag 7,9 mrd. kroner, det vil si 15,5 prosent, av Utdannings- og forskningsdepartementets budsjett på over 50 mrd. kroner gikk i 2004 til forskning- og utviklingsformål. Store deler av bevilgningene til de høyere utdanningsinstitusjonene inngår også i denne summen.

Arbeidslivet er i økende grad avhengig av de tjenestene utdannings- og forskningssystemet leverer - det være seg kompetent arbeidskraft eller FoU. Utdanningssystemet må tilpasse seg behovene som er i arbeidslivet, slik at arbeidstokken har relevant kompetanse av høy kvalitet. Samtidig må ny kunnskap og teknologi gjøres tilgjengelig for samfunns-, arbeids- og næringsliv slik at den kan omgjøres til verdiskapende virksomhet.

Utdanning og forskning er slik viktige arenaer for å påvirke utviklingen i landet vårt. Som i en rekke andre land, er kjønnssammensetningen innenfor store deler av akademia svært skjev. Det er derfor grunn til å anta at forsknings- og utviklingsmidler ikke blir fordelt likt mellom kvinner og menn. Selv om kvinner utgjør et flertall av studentene, er andelen kvinner særlig i høyere faglige stillinger fremdeles lav, jf. tabellen under. For eksempel er bare 16 prosent av professorene i landet kvinner.

Antall årsverk i undervisnings- og forskerstillinger ved utdanningsinstitusjonene i 2003 (prosent kvinner i parentes)

	Universiteter		Vitenskapelige høyskoler		Statlige høyskoler		Kunsthøyskoler		Sum alle institusjoner	
Professor	1 992	(16)	266	(11)	241	(14)	30	(51)	2 530	(16)
Undervisningsdosent										
Høyskoledosent					37	(9)			37	(9)
Førsteamanuensis/ Førstelektor	1 323	(32)	294	(26)	1 372	(27)	26	(37)	3 014	(29)
Aman./høyskolelektor / universitetslektor	562	(43)	87	(37)	2896	(54)	44	(58)	3 589	(51)
Bistilling (professor II)	139	(9)	21	(8)	28	(9)	3	(12)	191	(9)
Stipendiat	2 184	(43)	230	(49)	291	(49)	2	(0)	2 707	(44)
Forsker	352	(56)	78	(45)	11	(44)			442	(38)
Postdoktor	540	(48)	35	(58)	14	(7)	0		588	(49)
Høyskolelærer/ øvingslærer	7	(19)	4	(42)	800	(74)	4	(40)	815	(73)
Vitenskapelig assistent	307	(49)	20	(58)	5	(45)	1	(0)	333	(49)
Andre	158	(55)	15	(59)	11	(47)	1	(100)	184	(55)
Sum	7 564	(34)	1 049	(31)	5 708	(48)	100	48	14 431	(39)

Kilde: DBH. Data per 1. oktober 2003.

Kvinner har de siste årene vunnet innpass på en rekke samfunnsområder der de tidligere har vært i fåtall. For eksempel er yrkesdeltakingen blant kvinner i Norge på et av de høyeste nivåene i Europa. Det er flere kvinner enn menn som har universitets- eller høgskoleutdanning på inntil fire år som høyeste fullførte utdanning. Kvinnene er i flertall blant de som har fullført en utdanning ved universiteter eller høyskoler - alle nivå sett under ett. På landsbasis har nærmere 24 prosent av kvinnene høyere utdanning, og om lag 23 prosent av mennene. Men flest menn har lengre høyere utdanning.

I 2003 var bare en av fire fast vitenskapelig ansatte ved universitetene en kvinne. Men utviklingen har gått framover de siste parogtjue årene. Antall kvinner blant

det samlede vitenskapelige personalet ved universitetene steg fra 16 prosent i 1981 til 34 prosent i 2003. Gjennomsnittet for de høyere utanningsinstitusjonene samlet sett var i 2003 på 39 prosent. Blant rekrutteringspersonalet ved universitetene (stipendiater og vitenskapelige assistenter, og de siste årene også postdoktorer) steg kvinneandelen fra 24 prosent i 1981 til 44 prosent i 2003. Det er håp om at den store delen kvinner i rekrutterings-stillinger i universitets- og høyskolesektoren samlet sett på sikt vil gi en høyere andel kvinner i faste vitenskapelige stillinger generelt og i lederstillinger spesielt.

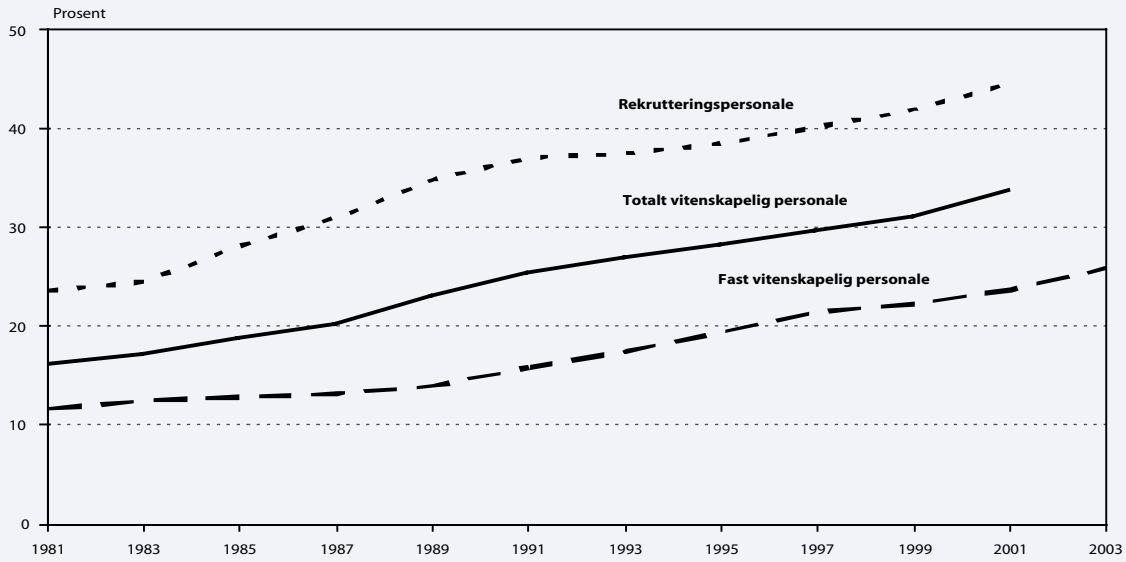

Kilde: Forskerpersonalregisteret, NIFU

Bibliotekpersonale inngår ikke. Foreløpige tall for 2003.

Det er også variasjon i kjønnsrepresentasjonen mellom fagområdene på universitetene. Mens 28 prosent av professorene i humaniora og 22 prosent i samfunnsvitenskap var kvinner, var kvinneandelen blant teknologiprofessorene på bare fem prosent og blant professorene i matematikk/naturvitenskap kun ni prosent. Gjennomsnittsalderen blant forskere ved utdanningsinstitusjonene er høy, og på noen fagområder er rekrutteringen sviktende. Samtidig er det en økende etterspørsel etter forskerkompetanse både i næringslivet og i offentlig sektor. Det er en sentral forskningspolitisk målsetting å få fram tilstrekkelig mange gode forskere. Det er også et viktig mål å øke tallet på kvinner, både blant rekrutter og i det faste forskerpersonalet. Departementet har endret regelverket slik at det går klarere fram at stipendiater har rett til å forlenge åremålsperioden ved for eksempel svangerskapspermisjon. Tabellen nedenfor gir en oversikt over oppnådde doktorgrader etter fagområde og kjønn i 1995 og 2003. Når en ser bort fra fagområdet teknologi, har kvinneandelen økt på alle fagområder.

Doktorgrader etter fagområde og kjønn 1995 og 2003

	Pst. av alle dr.grader		Pst. kvinner	
	1995	2003	1995	2003
Humaniora	8	10	39	40
Samfunnsvitenskap	16	22	29	42
Matematikk/ naturvitenskap	24	25	27	35
Teknologi	20	14	21	20
Medisin	25	22	38	48
Landbruksvitenskap/ veterinærmedisin	7	7	44	50
Sum	100	100	31	39

Kilde: Doktorgradsregisteret, NIFU.

Realfag og teknologiutdanningene sliter generelt med rekrutteringen. For å bøte på dette har Norges Teknisk-naturvitenskapelige Universitet (NTNU) videreført en rekke rekrutteringtiltak, blant annet prosjektet «Jenter og data», en fadderordning for å rekruttere kvinner.

I 2003 gikk det om lag 1,6 mrd. kroner til Forskningsrådet over Utdannings- og forskningsdepartmentets budsjett. Forskningsrådet har en utfordring når det gjelder å ivareta kjønnsperspektivet i den store og varierte programporteføljen de har. Hva man ønsker å forske på, hvilken relevans denne forskningen har for kvinner og menn og hvilken maktmessig betydning kjønn har for de valg som foretas i forskningspolitikken må i større grad identifiseres i rådets arbeid.

Kjønnsbalansen i forskerrekrutteringsstillinger finansiert av Utdannings- og forskningsdepartementet gjennom Forskningsrådet er nå god. Andelen kvinnelige doktorgradsstipendiater har økt jevnt fra 40 prosent i 1997 til 48 prosent i 2003. De tilsvarende tallene for postdoktorstillinger var 34 prosent i 1997 og 46 prosent i 2003. Det er fremdeles en klar overvekt av menn innenfor fagområdene miljø- og utviklingsforskning og naturvitenskapelig - og teknologisk forskning, mens situasjonen for blant annet humanistisk forskning, samfunnsvitenskapelig forskning og medisinsk - og helsefaglig forskning er motsatt. Her er det overvekt av kvinner.

I 2003 var 36 prosent av de ansatte ved Meteorologisk institutt kvinner. Kvinneandelen har vært jevn de siste tre årene. Den har vært lavere før. Av lederne er 25 prosent kvinner. Det er få som slutter ved instituttet og derfor er det vanskelig å oppnå høyere kvinneandel på kort sikt. 43 prosent av alle nyansatte de tre siste årene var kvinner. 62 prosent av de nyansatte lederne var kvinner.

Forskerne ved Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring (NOVA) utførte om lag 72 årsverk i 2003. Kvinner stod for 40 av forskerårsverkene. I alt har NOVA 33 ansatte i hovedstilling med doktorgrad, 19 kvinner og 14 menn.

Forskerne ved Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI) utførte 39 årsverk i 2003, omtrent det samme som i 2002. Kvinner stod for vel åtte av årsverkene. NUPI har 19 ansatte i hovedstilling med doktorgrad. Sammenlignet med andre samfunnsvitenskapelige forskningsinstitutt har NUPI få kvinnelige forskere. Instituttet har satt i gang flere tiltak blant annet for å styrke rekrutteringen av kvinnelige forskere og forskerrekrutter.

Mål og strategier

Regjeringen har som mål å øke antall kvinner i undervisnings- og forskerstillinger. Det er flere grunner til at det er viktig å arbeide for en jevnere kjønnsrepresentasjon i forskning og utdanning. Sentrale samfunnsinstitusjoner bør speile mangfoldet i befolkningen. Når kvinner er dårligere representert enn menn i forskerstillinger er de også i mindre grad med på å forvalte ressurser og fatte beslutninger som har innvirkning på samfunnsutviklingen. For å sikre god kvalitet og faglig utvikling i sektoren, må en sørge for å fange opp og utvikle de beste talentene. Talenter må rekrutteres fra begge kjønn. Likestilling er et mål i seg selv, men det kan også være et virkemiddel for å få flere søkere til fagområder som sliter med rekrutteringen. Kvinnelige ansatte, for eksempel i realfagene, kan gjøre fagmiljøene mer attraktive for kvinnelige studenter og stipendiater.

I 2003 fikk Norge en dom mot seg i EFTA-domstolen der det ble slått fast at det ikke lenger var tillatt å øremerke vitenskapelige stillinger for det underrepresenterte kjønn. Forskningsrådet hadde våren 2002 levert rapporten "Kvinner i forskning – fra kvotering til integrering" – der de redegjorde for kvinners stilling innenfor forskningssystemet og vurderte ulike tiltak for likestilling. Målet med redegjørelsen var å legge grunnlag for råd om tiltak som kunne fremme likestilling mellom kvinner og menn i universitets- og høgskolesektoren. Et av forslagene i rapporten var å opprette en komité for å arbeide for å integrere likestillingsarbeidet i den daglige virksomheten ved institusjonene. Dette forslaget fikk bred støtte fra universitets- og høyskolesektoren. Departementet satte derfor i januar 2004 ned en slik komité for å integrere likestillingsarbeidet ved institusjonene i utdannings- og forskningssektoren.

Komitéen er opprettet for tre år i første omgang, og har fått i oppdrag å støtte opp om og gi råd om tiltak som kan bidra til integrering av likestillingsarbeidet ved institusjonene i universitets- og høyskolesektoren og dermed til økt likestilling. Komitéen skal også bidra til en generell bevisstgjøring omkring problemstillinger knyttet til den skjeve kjønnsbalansen i akademia. Komitéen skal kunne initiere tiltak og vurdere effektene av disse. Aktører og institusjoner i universitets- og høgskolesektoren skal også kunne søke komitéen om støtte til diverse integrerende likestillingstiltak. For å sikre samarbeidet med sektoren og koordinere likestillingsarbeidet med annet utviklingsarbeid, er sekretariatsansvaret for komitéen lagt til Universitets- og høgskolerådet (UHR). Komitéen disponerer 3 mill. kroner i 2004. Tiltaket blir finansiert over budsjettkapitlene 281.01 og 285.52.

I tillegg til Komitéen for integreringstiltak er Forskningsrådet en viktig samarbeidspartner i arbeidet for økt kvinnedeltakelse. Arbeidet for å heve kvinneprosenten på fagområder med få kvinner, og for å kvalifisere kvinner til faste akademiske stillinger, særlig toppstillinger, skal styrkes. Forskningsrådet skal fortsette

gjeldende praksis med moderat kjønnskvotering og arbeide aktivt for å få flere norske kvinner med i internasjonalt forskningssamarbeid.

De høyere utdanningsinstitusjonene har vært pålagt å utarbeide handlingsplaner for likestilling. Disse inneholder måltall for kjønnsfordeling og tiltak for å nå målene. Enkelte institusjoner har knyttet budsjettmessige prioriteringer opp mot konkrete tiltak. Blant annet har NTNU økt den årlige likestillingspotten fra 300 000 kroner til 3,6 mill. kroner for å få gjennomført tiltakene i planen. Det er viktig at institusjonene fører en bevisst personalpolitikk for å rekruttere kvinner. I statsbudsjettet og i styringssamtaler ber departementet institusjonene om å integrere likestillingsperspektivet i det ordinære rekrutteringsarbeidet. Flere høyere utdanningsinstitusjoner har som målsetting å vektlegge rekruttering og kompetanseheving av det faglige personalet, særlig av kvinner.

Videre er det viktig å kvalifisere kvinnelig ansatte for opprykk. Særavtalen om lønns- og arbeidsvilkår for undervisnings- og forskningsstillinger ved universiteter og høgskoler åpner for fleksibilitet med hensyn til fordeling av arbeidstiden mellom forskning og undervisning. Slik kan for eksempel kvinner med solid førsteamanuensiskompetanse i en overgangsfase bli gitt ekstra gode vilkår for forskning for å opparbeide seg professorkompetanse. Det kan også vurderes å opprette mentorordninger for kvinner i rekrutteringsstillinger og andre stillinger. Slike tiltak er satt i verk ved flere universiteter.

Departementet ser at vi trenger mer kunnskap om hvordan rekruttere kvinner til høyere forskerstillinger. NIFU-STEP har derfor fått i oppdrag å finne kjennetegn på akademiske miljø som lykkes i å rekruttere og å holde på kvinner i vitenskapelige stillinger. Etter planen skal rapporten fra denne studien stå klar i løpet av 2004. Håpet er at denne skal gi kunnskap om hvilke tiltak og strategier som best kan bidra til at kvinner og menn blir like godt representert i forskningen.

Utenriksdepartementet

Ifølge St.prp.1 (2003-2004) er det en viktig målsetning i utviklingspolitikken å styrke kvinners deltakelse. Likestilling inngår derfor som et viktig tema i dialogen med ulike samarbeidspartnere. Likestillingshensyn forutsettes innarbeidet i alle relevante tiltak som støttes gjennom multilaterale og ulike bilaterale samarbeidspartnere. I tillegg vil det fortsatt bli gitt støtte til spesifikke tiltak som tar sikte på å fremme kvinners rettigheter.

Utviklingspolitisk avdeling har ansvaret for styringsdialogen med Norad. Av tildelingsbrev 1/2004 til Norad fremgår det følgende: Vektleggingen av kvinner og likestilling innebærer særlig at Norad forventes å styrke arbeidet med integreringen av kvinne- og likestillingsperspektivet i utviklingssamarbeidet. Norad bes imidlertid også om å fortsette å støtte særskilte tiltak for å sikre kvinners og menns likeverdige deltakelse i utviklingsprosessen over aktuelle budsjettposter.

Når det gjelder oppfølging av bistandsmålet om like rettigheter og muligheter for kvinner og menn, skal det i henhold til *Strategi for kvinne- og likestillingsrettet utviklingssamarbeid (1997-2005)* årlig rapporteres til politisk ledelse om dette.

Hensikten med rapporten er å stadfeste at norsk utviklingssamarbeid bidrar til likestilling og dermed bedre økonomiske, sosiale og politiske kår i utviklingslandene innen rammen av bærekraftig utvikling.

I det følgende reflekteres innspill fra en rekke seksjoner og avdelinger i departementet, samt Norad, om hvordan bistandsmålet om fremming av likestilling er fulgt opp. Det ble anmodet om at bidragene skulle gi en vurdering av hvordan bistanden har vært et virkemiddel for likestilling og anbefalinger av hvordan arbeidet kan styrkes.

Hiv/Aids

Kvinner er mer utsatt for hiv-smitte enn menn, både av sosiale og biologiske årsaker. Kvinners undertrykte stilling i mange samfunn gir dem begrenset mulighet til å beskytte seg mot risikopreget adferd. Det er et prioritert mål i den norske innsatsen for bekjempelse av hiv/aids å styrke kvinners stilling og å involvere menn aktivt som partnere i kampen mot epidemien. Kvinners og unge jenters stilling må styrkes, blant annet ved å sikre utdanningsmuligheter, sørge for tilgang til rådgivning og prevensjon og fremme sosial og økonomisk likestilling.

Norge gikk inn med støtte på 5 mill. kroner i 2002 til et nytt initiativ som arbeider med å utvikle kvinnekontrollerte produkter for beskyttelse mot hivsmitte, støtten ble videreført med 5 mill. kroner i 2003.

Fredskorpset

Fredskorpset skal medvirke til å gjennomføre de overordnede mål for Norges samarbeid med utviklingslandene. En indikator på hvordan Fredskorpsets virksomhet bidrar til å nå bistandsmålet om å bidra til like rettigheter og muligheter for kvinner og menn er ved å sikre lik anledning for begge kjønn til å delta i utvekslingen av arbeidstakere. I 2003 var samlet sett 53 prosent av deltakerne kvinner, 47 prosent menn. 40 prosent av sør deltakerne var kvinner.

Verdensbanken

Utenriksdepartementet har siden 1987 bidratt med betydelige midler for å styrke Verdensbankens arbeid med styrking av kjønnsperspektivet i institusjonens virksomhet. Mye av denne støtten har gått med til studier og utvikling av operasjonelle retningslinjer. Selv om det er akseptert at gender nå er blitt såkalt "mainstream", er det langt frem før kjønnsperspektivet blir tatt tilstrekkelig hensyn til i prosjektforberedelse og gjennomføring.

I 2000 ble den norske støtte til gender tiltak samlet i et nytt trust fund knyttet til Gender Sector Board, og det ble bevilget 4,6 mill. kroner til fondet. Både i 2001 og 2002 ble 4 mill. tilført fondet. Departementet har nylig bevilget ytterligere 4 mill. til fondet. Nederland har nå knyttet seg til fondet og bidrar i samme størrelsesorden som Norge. Formålet med fondet er å integrere kjønnsperspektivet på en mer strategisk og bærekraftig

måte i alle aspekter av bankens operasjoner, fra fattigdomsreduksjon og landstrategier, politisk dialog, og utvikling av sektorstrategier til forberedelse av prosjekter. Fondet muliggjør også større samarbeid for institusjonen med FN-organisasjoner og frivillige organisasjoner.

Forvaltning av midlene er lagt til Gender Sektor Board som har opprettet en komité som vurderer forslag ut fra følgende kriterier:

- spesielt etterse at kjønnsperspektiv blir tatt hensyn til knyttet til fattigdomsreduksjon
- generere og spre ny kunnskap om gender
- styrke partnerskap med FN-organisasjoner og NGOer
- integrere kjønnsperspektiv i sektorer der disse står svakt
- utvikle bedre overvåkning og måleredskap for effekten av slike tiltak
- stimulere læring på tvers av land og regioner

Fra norsk side er det gitt klart uttrykk for at midlene skal brukes til å styrke bankens operasjonelle virksomhet. Videre er det gjort klart at tiltak til Afrika-regionen vil bli prioritert. Områder som en fra norsk side ønsker at banken i større grad vektlegger kjønnsperspektivet i er godt styresett, hiv/aids, landbruk, landsbygdutvikling og menneskerettigheter.

Fondet viser god progresjon. Ikke minst synes det som det her er blitt etablert en god prosess internt i banken med tanke på fordeling av midler. Det er således positivt å registrere at 80 prosent av aktivitetene finner sted i regionalavdelingene og landkontorene. Dette viser at målsettingen om å knytte støtten til det operasjonelle arbeid er i ferd med å få gjennomslag.

Afrikabanken

Afrikabanken er i ferd med å gjennomføre sin likestillingsstrategi, støttet av blant annet Norge, og det har vært en positiv utvikling på området de siste årene. Det ser særlig ut til at utarbeidelsen av strategien har økt bevisstheten om problemstillingene betydelig, og gender er trukket fram som et satsingsområde i Bankens Visjon fra 1999. Norge og de nordiske land har generelt vært en pådriver i denne utviklingen. Bankens første strategiske plan, for 2003-2007, anerkjenner behovet for å "mainstreame" likestilling i alle aktiviteter, gjennomføre likestillingsanalyser, fjerne all inkonsistens i landstrategier og prosjektdokumenter med spesiell fokus på utdanning, alfabetisering, helse, hiv/aids, landbruk og mikrofinans. Alle sentrale strategier for enkeltområder har konkrete mål for "mainstreaming" av kjønnsaspektet.

En "Gender Plan of Action 2005-2008" ble fullført i 2003, og dette dokumentet vil være viktig for en effektiv operasjonalisering av likestillingsstrategien. Planen er likevel ennå ikke vedtatt i styret. Det vil være et instrument for å sikre institusjonell integrering av likestilling i alle bankens aktiviteter på en systematisk måte gjennom ansvarsfordeling, utvikling og bruk av metoder som viser seg virkningsfulle, samt fremme samarbeid og partnerskap med andre institusjoner.

Selv om ingen likestillingsspesifikke prosjekter ble godkjent i 2003 ble flere prosjekter med substansielle likestillingskomponenter utviklet i løpet av året. Det er likevel et klart behov for å øke satsingen på dette området, både gjennom spesifikke innsatser og bedre integrering i andre sektorer. En særlig utfordring for å få dette til vil være en styrking av bankens stab. I 2003 var fire av fem likestillingshjemler for likestillingsspørsmål besatt, men også fem hjemler anses for lite i forhold til de oppgaver en er pålagt.

Den Asiatiske Utviklingsbanken (AsDB)

Bedring av kvinners stilling inngår som et av bankens strategiske utviklingsmål og skal integreres i all bankaktivitet. Bankens gender policy av 1998 blir operasjonalisert gjennom toårige aksjonsplaner, og planen for 2002-2003, som også inneholder sektorspesifikke planer, skal evalueres i 2004. Planens hovedfokus er integrering av perspektivet i bankens ordinære arbeid, innen det makroøkonomiske og sektorvise arbeidet, policy dialog og i låne- og faglig bistandsporteføljen.

Integreringen av perspektivet i bankens arbeid går for sakte som blant annet skyldes en svært mannsdominert kultur i banken og manglende kunnskap blant de ansatte om hvordan perspektivet kan integreres i arbeidet. Norge opprettet sammen med Canada og Nederland et flergiverfond i 2003 for å støtte opp om og få fortgang i gjennomføringen av bankens policy og aksjonsplan på dette området. Fondets hovedinnsatsområder omfatter: integrering av likestillingsperspektivet i landstrategi- og programprosessen og i låneporteføljen, kompetansebygging internt i ADB særlig ved landkontorene og hos samarbeidspartene og styrke partnerskap med lokale og regionale kvinneorganisasjoner og nettverk. Norges bidrag utgjør 15 mill. kroner for 2003-2005.

Første fase av programmet for å fremme likestilling i institusjonen ble evaluert i 2003 og viste at man har nådd det kvantitative målet for kvinneandel i faglige stillinger. Evalueringen påpekte at kvinner er konsentrert i de laveste stillingskategoriene og at det var behov for en langt mer systematisk innsats for å få flere kvinner i lederstillinger hvor kvinner i dag utgjør kun syv prosent.

De nordiske land har øvet betydelig press på banken for en fase II av dette programmet og understreket viktigheten av at banken må få flere kvinnelige ledere. Programmets fase II kom i gang i 2003 og inneholder konkrete mål og fremdriftsindikatorer for å bedre kjønnsbalansen på ledernivå og i høyere stillinger og kvinners karrieremuligheter i banken generelt.

Den Interamerikanske Utviklingsbanken (IDB)
Som en direkte oppfølging til evalueringen av bankens arbeid med å integrere likestillingsperspektivet i bankens arbeid, ble det utarbeidet en "Gender Mainstreaming Action Plan" (Planen) for 2003-2005 som ble godkjent av styret og igangsatt i 2003. Strategien omfatter hele banken og fokuserer særlig på å integrere perspektivet i landprogrammeringen og i dialogen med landene parallelt med opplæring på landnivå og på hovedkontoret. Styret anbefalte også at navnet på enheten må endres slik at det i større grad reflekterer "gender" tilnærmingen og at bankens WID policy fra 1987 må revideres.

Diskusjoner pågår med IDB om norsk bidrag til et flergiverfond innen likestilling for å bistå gjennomføringen av Planen. En forutsetning for norsk støtte vil være at styrets anbefalinger gjennomføres og at banken øker sitt administrative budsjett til dette formålet.

Den norske støtten til kvinneenheten er for øyeblikket begrenset til programmet for kvinnelig lederskap og godt styresett og et pilotprosjekt ved lokalkontoret i Honduras for å bistå kontoret med å innarbeide kjønnsperspektivet i deler av porteføljen og bygge opp kompetanse blant de ansatte på kontoret og hos samarbeidspartene.

FN-samarbeidet
Norge har i en årrekke gitt støtte til FN-organisasjoner for å styrke organisasjonene med kompetanse på likestilling og til særskilte likestillingsfremmende tiltak.

Fremming av likestillingsperspektivet i arbeidet med menneskerettigheter fortsatte i 2003, samt videreføring og oppfølging av regjeringens *Handlingsplan mot handel med kvinner og barn*.

Kjønnslemlestelse
Kjønnslemlestelse er et eksempel på de grove overgrep mot kvinner som finner sted i verden i dag. I juni 2003 lanserte utviklingsministeren regjeringens internasjonale *Handlingsplan mot kjønnslemlestelse*. Planen inneholder tiltak for forebygging og sosial mobilisering, for behandling og rehabilitering, for beskyttelse av jenter som står i faresonen for å bli kjønnslemlestet og for kompetanseheving og synliggjøring.

Humanitære Spørsmål
Blant mottakere av nødhjelp, er kvinner og barn i en særlig sårbar situasjon. Kvinner og barn utgjør omtrent tre fjerdedeler av alle flyktninger og internt fordrevne i verden De trenger derfor et ekstra vern. Samtidig representerer kvinner en verdifull ressurs. Denne todelte tilnærmingen blir lagt til grunn ved støtte av humanitære prosjekt og preger den norske holdningen i internasjonale humanitære hjelpeorganisasjoner som for eksempel FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR). Vi vil både sikre at kvinners behov inngår i hovedretningen av hjelpearbeidet og at kvinnene får makt til å kunne være med på å utforme rammevilkårene for sin egen livssituasjon på like fot med mennene.

I det internasjonale flyktningarbeidet har det etter Vest-Afrika-skandalen i 2001/02 blitt mye sterkere fokusert på behovet for å verne kvinner og jenter mot fysiske overgrep av seksuell og voldelig karakter, ikke bare fra humanitært personell, men også generelt. Norge har støttet dette arbeidet ved å øremerke 30 mill. kroner av bidraget til UNHCR i 2003 til dette formålet. Norge har også gitt støtte til den omfattende handlingsplanen som UNHCR vedtok i mars 2003 ("Agenda for Protection") som har et eget kapittel om å dekke vernebehovene for flyktningkvinner og –barn, i tillegg til at arbeidet for å fremme kvinners rettigheter er en integrert del av handlingsplanen.

Prosjektstøtte fra de humanitære budsjetter har gått til spesifikt kvinnerettede tiltak og til prosjekter der kjønnsdimensjonen er integrert. Dette gjelder blant annet matvaresikkerhetsprosjekter, mikrokreditt-tiltak og utdanningsprosjekter. Støtte til fred - og forsoningsprosjekter inkluderer støtte til oppbygging av sivilt samfunn der også kvinnegrupper tilgodeses, samt til konkrete tiltak for økt kvinnedeltakelse i pågående fredsprosesser. Oppfølging av Sikkerhetsrådets resolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet vil stå sentralt i det humanitære og freds- og forsoningsarbeidet.

Fred og Forsoning
Oppfølging av FNs Sikkerhetsråds resolusjon 1325 for kvinners deltakelse i fredsprosesser og gjenoppbygging er en viktig del av Norges støtte til fred og forsoning i ulike konfliktområder. Norge arbeider i multilaterale institusjoner for kvinners deltakelse i fredsprosesser og utvikling. Samtidig arbeider Norge for kvinners deltakelse i ulike fredsprosesser som Norge støtter utenfor FNs regi, som på Sri Lanka.

I vår rolle som tilrettelegger for fredsprosessen mellom Sri Lankas myndigheter og Tamiltigrene (LTTE), støtter Norge et innovativt initiativ for kvinners delta-

kelse. I fjor opprettet Sri Lankas myndigheter og LTTE, med norsk støtte, en underkomité for kvinne- og likestillingsspørsmål ("Sub-Committee on Gender Issues") i fredsprosessen. Komiteen består av fem kvinner valgt av hver part. Norge har utpekt Astrid Nøklebye Heiberg som rådgiver for komiteen. Norge bistår også med å legge til rette for komiteens arbeid. Hensikten med komiteen er å sikre en sentral rolle for kvinner, og et tilstrekkelig fokus på kvinnespørsmål, i fredsprosessen. Komiteen planlegger å bidra med innspill til fredsforhandlingene, samt å utarbeide "gender sensitive guidelines" for arbeidet i fredsprosessen og med gjenoppbygging.

Norge har holdt kontakt med medlemmene av komiteen etter at fredsforhandlingene og komiteens arbeid ble suspendert i fjor vår. Partene har nylig uttrykt ønske om å gjenoppta forhandlinger. Norge vil se på muligheter for at partene også kan gjenoppta arbeidet i komiteen, når og hvis forhandlinger begynner.

Norge arbeider også i fred og forsoningsprosessen mellom Filippinenes myndigheter og den nasjonaldemokratiske fronten (NDFP). Den Filippinske delegasjon til fredsforhandlingene består av over 30 prosent kvinner. I fredsprosessen/dialogen på Haiti, som er støttet av Norge, var fire av 12 deltakere kvinner i forhandlingene som ble holdt i Norge. I dialogen mellom Haiti og den Dominikanske Republikk i Oslo, var fem av 12 deltakere fra den Haitiske delegasjonen kvinner, mens fire av 12 av den Dominikanske delegasjon kvinner. I fredsforhandlingene i Sudan, også støttet av Norge, har ingen av sidene kvinnelige representanter, men kvinner er aktive innenfor administrasjonen og i den politiske prosessen i partiene i Sudan.

International Labour Organization (ILO)
ILO er FNs særorganisasjon for arbeidslivet, skapt for å bedre levevilkårene, arbeidsforholdene og arbeidsmulighetene for arbeidstakere verden over. "Decent work-agendaen" ligger til grunn for hele ILOs virksomhet, og har som hovedmålsetning å fremme like rettigheter for kvinner og menn slik at disse kan delta i anstendig produktivt arbeid basert på frihet, rettferdighet, sikkerhet og menneskelig verdighet. Gjennom medlemskap i organisasjonen og sitt kjernebidrag er Norge med på å støtte opp under agendaen. Det samme gjøres gjennom de frivillige økonomiske bidragene som kanaliseres til programmer og prosjekter i Sør. Norge gir 28 mill. kroner per år i frivillige tilleggsmidler (2003/2004), og er med dette den fjerde største frivillige bidragsyter til ILO.

Norge er i perioden 2002-2005 medlem av ILOs styre og er også utpekt til kontaktpunkt på likestillingsspørsmål i gruppen av vestlige medlemsland. Dette innebærer at Norge utarbeider og formidler gruppens standpunkter til dette spørsmålet under styremøtene, men også ellers i gruppens kontakt med sekretariatet.

FNs Matvareorganisasjon (FAO)
Norge har prioritert støtte til kvinners likestilling og FAOs innsats for å innarbeide kjønnsperspektivet i organisasjoners virksomheter. Den avdeling som leder dette arbeidet i FAO, har norsk ledelse. Norge har lagt vekt på gjennomgående temaer om likestilling når det gjelder fordeling av tilleggsmidler til FAO. Blant annet har Norge bevilget midler til et pilotprosjekt om sammenhengen mellom hiv/aids og landsbyutvikling, med fokus på Zambia, Uganda og Namibia. Kjønnsperspektivet står sentralt. Norge har også i lengre tid støttet et program om sammenhengen mellom kjønn, biodiversitet og lokale kunnskapssystemer (LINKS).

UNIFEM
UNIFEMs formål er å fremme likestilling mellom kvinner og menn på alle samfunnsområder gjennom samarbeid med myndigheter og andre FN-organisasjoner. Økonomi, menneskerettigheter, vold og konflikt og hiv/aids er prioriterte områder. UNIFEM har en spesielt viktig rolle som pådriver innen FN-systemet og i forhold til mottakerland. Norges bidrag til UNIFEMs kjernebudsjett var 18 mill. kroner i 2003. Norge var derfor UNIFEMs fjerde største giver og i 2003 omfattet det norske bidraget til UNIFEM 12 prosent av organisasjonens kjernebudsjett. Norge vil i 2004 ta del i evalueringen av UNIFEM, som er et Nederlandsk initiativ.

UNICEF
UNICEF har et særskilt ansvar for barn i spesielt vanskelige situasjoner, inkludert barn i ekstrem fattigdom og barn i humanitære nødssituasjoner. UNICEF spiller også en sentral rolle i å sikre kjønnsperspektivet i nasjonal politikk- og strategiutforming. Norge prioriterer støtte til UNICEF program for jenters utdanning høyt. Støtten til dette programmet ble nesten fordoblet i 2003. I tillegg støtter Norge UNICEFs arbeid med barne- og mødrehelse samt beskyttelse av barn.

Siden 1996 har Norge støttet forløperen til dette programmet, kalt African Girls' Education Initiative (AGEI). AGEI ble sluttevaluert i 2003 og evalueringsrapporten viser at programmet har bidratt til at jenters utdanning er satt på agendaen både i UNICEF og på nasjonalt nivå i de landene UNICEF har arbeidet.

Etter Dakar-konferansen i 2000, opprettet 13 organisasjoner FNs initiativ for jenters utdanning (UNGEI). Ideen bak UNGEI var å jobbe både på globalt og nasjo-

nalt nivå for å forbedre tilgangen og kvaliteten på jenters utdanning. UNICEF ble oppnevnt som ledende FN-organisasjon for dette initiativet. Initiativet har eksistert siden 2000, men innsatsen trappes nå opp og representerer et svært sentralt ledd i arbeidet som gjøres for å nå Tusenårsmålet om å fjerne kjønnsforskjellene i grunn- og videregående skole innen 2005 samt målet om utdanning for alle innen 2015.

Handelspolitikk, ressurser og miljø

Avdelingen er ansvarlig for å koordinere norske synspunkter i forbindelse med FNs kommisjon for bærekraftig utvikling (CSD 12). Temaene for CSD 12 og CSD 13 er vann, sanitære forhold og bosetting. Tema som særlig berører kvinner. Årets sesjon var en gjennomgang av status i forhold til å nå tusenårsmålene og målene fra Johannesburg, med vekt på utfordringene man står overfor. Fra norsk side ble det spesielt lagt vekt på følgende forhold: at kvinner likestilles med menn i beslutningsprosesser, at kvinners spesielle behov innenfor områdene vann, sanitær og bosetting ivaretas.

Formannens oppsummering (forhenværende miljøvernminister Brende) fra CSD 12 slår fast at kvinners deltakelse i beslutningsprosesser på alle nivåer er avgjørende for å kunne få en effektiv planlegging og forvaltning på områdene vann, sanitære forhold og bosetting. Videre reflekterer den behovet for å inkludere kvinner i planlegging, utforming og lokalisering av vann og sanitære løsninger. Det ble særskilt lagt vekt på betydningen av å tilby separate sanitære løsninger for jenter i skolen. Også i forhold til bosettingsspørsmål er kvinners viktige rolle understreket. Ministrene ga sin støtte til behovet for at likestillingsperspektivet bringes inn i politikk og programmer relatert til bosetting. En av løsningene for å svare på utfordringene innen vann, sanitære forhold og bosetting er, som det ble slått fast under konferansen, å styrke kvinners rolle som deltakere og forkjempere for endring.

Som en forberedelse til CSD 12 ble konferansen “Water for the Poorest” avholdt i Stavanger i november 2003. Konferansen ble finansiert av Utenriksdepartementet. Formålet var å rette oppmerksomheten mot de fattigste, som er mest berørt av manglende vann og sanitære løsninger, og hva som kan gjøres for å forbedre situasjonen og nå de internasjonale målene som er satt. Fra norsk side ble det også her lagt stor vekt på kvinnenes betydning for dette arbeidet. I konklusjonene fra møtet vises det til betydningen av lik deltakelse av kvinner og menn i beslutningsprosessen knyttet til vann og sanitære forhold. Utenriksdepartementet bidro med finansiell støtte til Women’s Environment and Development Organization (WEDO) som koordinerte kvinneorganisasjonenes deltakelse på CSD 12. WEDO arbeidet for å fremme kvinneperspektivet gjennom ulike tiltak og aktiviteter på CSD 12.

Europasamarbeidet

Under Handlingsplanen for søkerlandene til EU ble det i 2003 gitt tilsagn om 4,3 mill. kroner til prosjekter på likestillingsområdet og til bekjempelse av og hjelp til ofrene for "trafficking". En vesentlig del av innsatsen er rettet inn mot Estland, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia og Den tsjekkiske republikk. I Handlingsplanen, som nå er under utfasing for de nye EU-landene, har likestilling vært ett av hovedsatsningsområdene. I lys av de økende utfordringer som "trafficking" med kvinner og ungdom har gitt, har det også vært ansett viktig å avsette midler til dette feltet.

Den største andelen av de avsatte midler har gått til å støtte International Organisation for Migration/La Strada i Polen. Formålet med prosjektet har vært repatriering av "traffickerte" kvinner i Polen til sine opprinnelsesland. Prosjektet bidrar med informasjon til kvinnene, sørger for logistikk i forbindelse med hjemreise, oppfølging og annen assistanse.

Det ble gitt støtte til en større likestillingskonferanse i Polen i juni 2003, i regi av Likestillingssentret i Oslo i samarbeid med den polske statssekretær for likestilling. Statsråd Dåvøy deltok, og nærmere 200 kvinner fra hele Polen var påmeldt. Konferansen ble av samtlige deltakere betegnet som vellykket.

I Slovakia ble det gitt støtte til likestillingsprosjektet, "Women for Society, fase II" og til "Professional Women Association".

Latvia har mottatt støtte til et prosjekt for likestilling som gjennomføres i samarbeid med Prosenteret i Oslo. Formålet er likestilling og demokratibygging og er en fortsettelse av det arbeidet som "Moon Light"-prosjektet har utført i Riga, Jürmala og Jelgrava for målgruppen kvinnelige sexarbeidere, herunder etablering av en mobil enhet (en mini van). Prosjektet tar sikte på å yte praktisk helsearbeid samt å forebygge handel med kvinner. Det arbeides her parallelt med å få støtte fra lokale myndigheter.

I den tsjekkiske republikk ble det i november 2003 avholdt en avslutningskonferanse i det tsjekkiske parlamentets underhus knyttet til likestillingsprosjektet "Equal Opportunities between Women and Men". Statsråd Dåvøy deltok som en av hovedtalerne. Dette prosjektet ble åpnet i mars 2003 med en tilsvarende konferanse der likestillingsombud Kristin Mile var hovedtaler.

Handlingsplanen er nå under utfasing, og det vil ikke bli gitt ytterligere støtte over denne. Det vil være viktig å sikre at det verdifulle arbeidet som er utført med støtte over Handlingsplanen de senere år, føres videre ved at likestilling blir prioritert under de nye EØS-finansieringsordningene etter hvert som de tar til å virke. Arbeidet med å utarbeide nødvendig regelverk og styringsdokumenter for disse ordningene er godt i gang, men det vil enda ta noe tid før en kan ta stilling til konkrete prosjekter og programmer. Det skal lages memoranda om bruken og prioriteringen av de avsatte midler med alle samarbeidslandene, og i "the Governing Principles" er "Gender Equality" en av de tverrgående målsettinger som legges til grunn for ordningene. Viktigheten av å trekke inn likestillingsperspektivet har vært et tema i de innledende drøftingene med samarbeidslandene. I løpet av kort tid vil det bli utarbeidet retningslinjer for blant annet søknader og prosjektvurderinger, og likestillingsaspektet vil bli inkludert i disse dokumentene.

I Estland, Latvia og Litauen samt Nordvest-Russland gir Nordisk Ministerråd støtte til likestillingsarbeid. Det fokuseres særlig på handel med kvinner gjennom kampanjer, informasjonsformidling og nettverksdannelser.

Som medlem av Østersjørådet søker vi fra norsk side å sikre at likestillingsperspektivet blir tilfredsstillende ivaretatt.

Under EUs nordlige dimensjon, der Norge inngår som et partnerland, ble det i 2003 vedtatt både en handlingsplan for perioden 2004-06 samt etablert et partnerskap for helse og livskvalitet. Både planen og partnerskapet har vektlagt likestilling som bærende sektorovergripende hensyn. Fra norsk side har vi deltatt aktivt i de prosesser som førte frem til enighet om planen og partnerskapet, og likestilling har vært blant de tema som er fokusert fra norsk side.

Vest-Balkan

Norge støtter et vidt spekter av kvinne- og likestillingsrettede tiltak på Vest-Balkan.
Betydelig støtte er gitt til prosjekter som har hatt som mål å styrke kvinners deltagelse i det politiske liv.
I perioden 2001-2003 er det gitt 9,7 mill. kroner i støtte til Norsk Folkehjelps ”Kvinner Kan” (”Women Can Do It”) som omfatter Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro, Kosovo, Makedonia og Albania. I 2003 var støtten på 3,45 mill. kroner. Det har vært lagt vekt på å bidra til kvinners deltagelse i valgprosesser både lokalt og nasjonalt. Det er gitt støtte til opplæring av kvinner som er aktive i lokale organisasjoner, politiske partier, fagforeninger, nasjonale institusjoner og media.

Det er også gitt støtte til ungdomsgrupper og til studenter. I samme periode har det gjennom Stabilitetspaktens arbeidsbord I blitt gitt 6,7 mill. kroner i støtte til ”The Gender Task Force” (GTF) hvor man arbeider for å bidra til økt bevissthet, blant kvinner og hos lokale og nasjonale myndigheter, om kvinners politiske deltagelse ved valg og i politiske prosesser generelt. GTF arbeider også for å styrke kvinners politiske deltagelse i sitt nærmiljø.

Støtte til tiltak for å bekjempe handel med kvinner og barn er et annet betydelig innsatsområde i regionen.
I 2003 ble det gjennom Utenriksdepartementet og Norad gitt støtte til tiltak for ofre og til rehabilitering, forebygging og informasjonsarbeid, kapasitetsbygging innen den offentlige og private sektor, samt regionalt samarbeid i størrelsesorden 19,6 mill. kroner.
I tillegg kommer ulike småkreditt- og sysselsettingstiltak, opplærings- og utdanningsprosjekter, fri rettshjelp, tiltak mot kjønnsbasert vold, hiv/aids, og kapasitetsbygging og integrering av likestillingsperspektivet i planlegging og gjennomføring i offentlig sektor. Totalt ble ca. 33 mill. kroner benyttet til ulike tiltak på Vest-Balkan for direkte bedring av jenter og kvinners kår og som dermed bidrar til likestilling mellom kjønnene.

I tillegg er det en lang rekke prosjekter hvor kvinner er en delmålgruppe eller som indirekte bidrar til likestilling.

OSSE, Europarådet og FUSP

Norge støttet i 2003 en rekke kvinne- og likestillingsrettede tiltak i Kaukasus og i Sentral-Asia. Gjennom Flyktningerådet har Norge gitt bistand til de mange internt fordrevne flyktninger i Kaukasus gjennom støtte til utdanningsprosjekter, MR-undervisning og mikrokredittprosjekter. Flesteparten av flyktningene er kvinner. Det er også gitt støtte til hiv/aids prosjekter. Norge har støttet tiltak for å bekjempe handel med kvinner og barn, både i Moldova, Kaukasus og Sentral-Asia (ca. 3 mill. kroner). Norge har gitt støtte til UNIFEM i forbindelse med arrangering av konferanser for kvinner. Et barnehjem for jenter i Moldova har mottatt støtte.

NORAD

Oversikt

Statistikken for 2003 viser at kvinnerettingen av den bilaterale bistanden har gått litt ned i forhold til 2002, og utgjorde 31,9 prosent av Norads totale bistand mot 34,3 prosent i 2002. Tross den lille nedgangen gjenspeiler det relativt stabile og høye nivået den store innsatsen som har blitt lagt ned for å styrke integreringen av kvinne- og likestillingshensynet i alt utviklingsarbeid de senere årene.

Den regionale fordelingen av den totale kvinnerettede bistanden i tabell 1 viser at den klart største andelen også i 2003 gikk til Afrika med 61 prosent. Fordelingen av den totale kvinnerettede bistanden mellom regionene er den samme som i 2003.

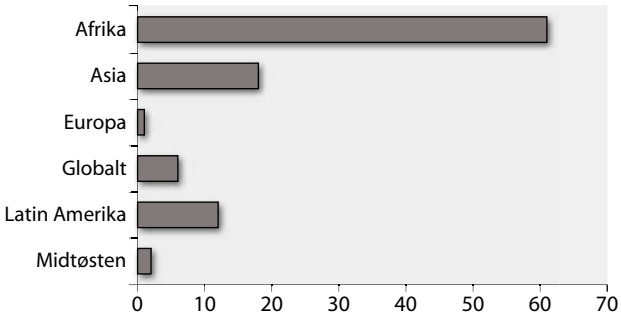

Tabell 1: Regional fordeling av den totale kvinnerettede bistanden (i prosent).

Kvinnerettingen av Norads utviklingssamarbeid

Tabell 2 viser andelen kvinnerettet bistand i forhold til den totale bistanden til hver region. Tallene for 2003 viser at Latin-Amerika har den klart største andelen av kvinnerettet bistand i forhold til den totale bistanden på 48 prosent, etterfulgt av Afrika med 35 prosent og Asia med 28 prosent. Mens dette er den samme fordelingen mellom regionene som i 2002, viser tallene en viss nedgang i andelen kvinnerettet bistand i Asia og en viss økning i Europa og Midt-Østen.

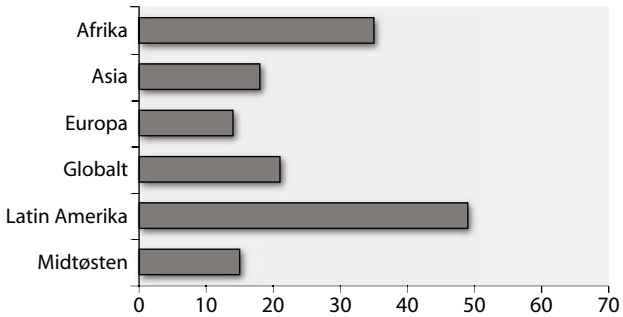

Tabell 2: Kvinnerettingen av den regionale bistanden (i prosent).

Integrering av hensynet til kvinner og likestilling

Selv om tallene for 2003 viser en høy andel av kvinnerettet bilateral bistand på om lag én tredjedel av det totale budsjettet, knytter det seg fortsatt utfordringer til arbeidet med å integrere hensynet til kvinner og likestilling i utviklingsarbeidet. Mens tallene viser et høyt nivå er det blant annet fortsatt en metodeutfordring å sikre at dette statistikkgrunnlaget reflekterer en reell integrering og at det bildet som avtegner seg gjenspeiler en faktisk hensyntagen til kvinne- og likestillingsperspektivet i bistanden. Dette gjelder blant annet de fortsatte utfordringene som er knyttet til å sikre at den bistanden som blir kanalisert gjennom sektorprogrammer også ivaretar hensynet til kvinner og likestilling.

En gjennomgang av den totale kvinnerettede bistanden viser at det fortsatt er de to sektorene utdanning og offentlig forvaltning og folkelig deltakelse (godt styresett) som utgjør de to største sektorene med om lag 20 prosent av den kvinnerettede bistanden hver. Disse to sektorene har stått for de største andelene av kvinnerettet bistand de siste fem årene.

Tallene for 2003 viser at det er innenfor sektorene utdanning, befolkningspolitikk og reproduktiv helse, og landbruk at andelen kvinneretting er størst, og disse sektorene har alle en kvinneretting på omlag 50 prosent. Den generelle støtten til både helse og styresett har en andel kvinneretting som er noe lavere, og tallene innen disse to sektorene ligger på omlag 40 prosent.

Direkte kvinnerettede tiltak

I forhold til støtte til direkte kvinnerettede tiltak viser tallene en økning på omlag 30 prosent fra 2002, og lå i 2003 på 80,6 mill. kroner. Den regionale fordelingen av disse kvinnerettede tiltakene viser at Afrika og Asia står hver for omlag 30 prosent av disse midlene, mens Latin-Amerika har om lag 17 prosent av den direkte støtten til kvinnerettede tiltak.

Arbeidet med å integrere hensynet til kvinner og likestilling

Hensynet til kvinner og likestilling inngår som en del av vurderingen av bærekraftselementer for alle tiltak. Det forventes at kjønnskonsekvensanalyse tas i bruk dersom vurderinger basert på Norads manual om "Gender and Empowerment Assessment" ikke gir et tilfredsstillende resultat. Informasjon om denne manualen er blitt gitt til Norads medarbeidere, samt til alle Norads partnerorganisasjoner. Flere av disse organisasjonene har videreutviklet konseptet for egne prosedyrer.

I tillegg til å foreta vurderinger av hensynet til kvinner og likestilling i det generelle utviklingssamarbeidet har flere av Norges ambassader også arbeidet med dette tema internt på stasjonene og kan vise til at de deltar i ulike fora for å fremme kvinne- og likestillingsperspektivet i det generelle giversamarbeidet. I Uganda melder for eksempel ambassaden at den vil delta i en uformell givergruppe på kjønn, og i Pakistan ønsker ambassaden å konsolidere rollen som ledende giver for å fremme den sosio-politiske agenda for kvinner. I Mosambik deltar ambassaden aktivt i arbeidet med integrering av hensynet til kvinner og likestilling, særlig innen sektorstøtten til helse.

Med nye samarbeidsformer som sektorstøtte og budsjettstøtte blir det imidlertid viktig å videreutvikle

modeller for integrering av hensynet til kvinner og likestilling. Flere av Norges samarbeidsland har begynt å ta hensyn til kvinner og likestilling i sine nasjonale planer for fattigdomsreduksjon (PRSP), og Norge har vært aktiv deltaker i enkelte av disse prosessene. I Pakistan har regjeringen, som et direkte resultat av finansielle bidrag fra CIDA og særlig Norad (omlag 90 prosent), gått inn for å institusjonalisere "gender budgeting" i forbindelse med utviklingen av PRSP. Også i Zambia er "gender budgeting" godt i gang, med et likestillingsorientert statsbudsjett som målsetning for det statlige likestillingsarbeidet. I Uganda har kjønn vært et sentralt tema i den pågående revisjonen av den nasjonale fattigdomsstrategien (PEAP), inkludert retningslinjer utformet av Finansdepartementet for å integrere kjønnsperspektivet i rapporter for samtlige arbeidsgrupper under PEAP. Alle ambassader må imidlertid arbeide videre med å styrke integreringen av hensynet til kvinner og likestilling inn i nye samarbeidsformer, både i PRSP og i de enkelte sektorprogrammer.

Det vil også være viktig å styrke arbeidet med å integrere hensynet til kvinner og likestilling innenfor områder som tradisjonelt ikke har vært gjenstand for et slikt fokus. Som norsk oppfølging av resolusjon 1325 i FNs sikkerhetsråd om kvinner, fred og sikkerhet vil det blant annet være viktig at hensynet til kvinner og likestilling også blir ivaretatt innen tiltak rettet mot fred og forsoning. Ambassaden i Nepal inkluderer allerede kjønn som et viktig element i sine vurderinger av konsekvensene av eventuelle tiltak i forhold til konfliktens årsaker, og arbeidet i Angola innen forsoning er knyttet opp mot kvinner og likestilling. Mens ambassaden i Eritrea i sin virksomhetsplan understreker at kvinners tradisjonelt svake stilling gjør seg mer gjeldende i fredstid og derfor ønsker å styrke innsatsen på dette feltet, planlegger ambassaden i Afghanistan en gjennomgang med tanke på en styrking av kjønnsperspektivet i alle tiltak støttet av Norge i 2004.

Arbeidet med kvinner og likestilling i Norad

De prioriterte innsatsområdene i "Strategi for kvinne- og likestillingsrettet utviklingssamarbeid (1997-2005)" er retningsgivende for Norads arbeid med å ivareta hensynet til kvinner og likestilling.

Rettigheter og deltakelse i beslutningsprosesser

Mange ambassader med direktetiltak innen feltet kvinner og likestilling søker å styrke kvinners rolle innen styresett – med særlig vekt på menneskerettigheter og politisk deltakelse. I Bangladesh domineres det norske engasjementet innen styresett av likestillingstiltak, inkludert lik tilgang til rettsvesenet for kvinner og menn. I Pakistan har Norge bidratt til opplæring av tredjedeler av 36 000 kvinnelige lokalpolitikere, og ambassaden ønsker å videreføre støtten innenfor rammene av et stort kvinneprogram gjennom UNDP. I Malawi fokuseres støtten til styresett porteføljen på kvinners rettigheter og vold mot kvinner. Både i Zimbabwe, Sør-Afrika og Eritrea har ambassadene ytt innsats for å styrke kvinners rettigheter. Ambassaden i Nicaragua støtter tiltak innen vold mot kvinner, og har gitt støtte til opprettelsen av et ombud for kvinne- og likestillingssaker. Ambassaden i Guatemala støttet regionale tiltak rettet mot rådgivning overfor mellomamerikanske myndigheter på implementeringen av blant annet kvinnekonvensjonen.

Utdanning

Støtte til utdanning utgjør en av de største andelene av den totale kvinnerettede bistanden. Isolert sett er også andelen kvinneretting av den totale støtten til sektoren stor. Et særlig fokus på jenter innen støtten til utdanning understrekes i alle land der Norad har hatt store utdanningsprogrammer, inkludert Bangladesh, Pakistan, Mali, Nepal og Eritrea. I Zambia har Norge bidratt med stor støtte til utdanningsprogrammet, og ambassaden vil i sin oppfølging av dette programmet særlig sette fokus på likestilling.

Helse og hiv/aids

En relativt stor andel av den totale støtten til helsesektoren er kvinnerettet. Det er imidlertid også mange helsetiltak som er direkte rettet mot kvinner, og særlig gjelder dette tiltak innen reproduktiv helse. Mens den norske støtten til helsesektoren i Nicaragua i stor grad fokuserer på reproduktiv helse, søker Norge i Etiopia å sikre jenter tilgang til helsetjenester. I Mosambik inngår arbeidet med en egen strategi for integrering av hiv/aids og likestilling som en del av den større støtten til helsesektoren. I Malawi vil det nasjonale tuberkuloseprogrammet undersøke likestillingsperspektivet innenfor kontrollsystemet.

Mye arbeid blir også gjort innenfor tema som kjønnslemlestelse og handel med kvinner og barn (trafficking). I Etiopia vil ambassaden fra 2004 fokusere arbeidet innen menneskerettigheter på kjønnsbasert diskriminering, og ønsker å være pilotland for oppfølgingen av plan for internasjonalt arbeid mot kjønnslemlestelse. Også Eritrea har et rettighetsfokus på kjønnslemlestelse. Med utgangspunkt i et norskstøttet prosjekt mot handel med barn foretok ambassaden i Bangladesh i 2003 en gjennomgang av problemområdet menneskehandel, og ambassaden deltar for tiden i en diskusjon med myndigheter og andre aktører om å få til en programtilnærming innen dette feltet.

Innsatsen innen hiv/aids viser stor grad av ivaretakelse av hensynet til kvinner og likestilling. Blant annet i Malawi understreker ambassaden at kvinne og likestillingsperspektivet er implisitt i alle hiv/aids programmene, og viser til at den nasjonale strategiske hiv/aids planen forutsetter kjønnsbaserte data. Også innsatsen innen hiv/aids i Zimbabwe, Sør-Afrika, India, og Etiopia har inkludert et fokus på kvinner.

Økonomisk deltakelse

Støtte til kvinners økonomiske deltakelse er en vesentlig del av det totale arbeidet med å sikre kvinners mulighet til utvikling. Ifølge tallene for 2003 er over 40 prosent av den totale støtten innen landbrukssektoren kvinnerettet. Blant annet fra ambassaden i Malawi blir det understreket at all norsk støtte til landbrukssektoren skal være fokusert på likeverd mellom kjønnene. Mens støtten til banktjenester og finansielle tjenester er den sektoren som har høyest andel kvinneretting (82 prosent), utgjør denne sektoren en begrenset del av det totale bilaterale utviklingsbudsjettet (om lag 43 mill. kroner i 2003). Når det gjelder støtten til både næringsliv og handelspolitikk- og reguleringer er det fortsatt en utfordring å ivareta hensynet til kvinner og likestilling. Ambassaden i Uganda støtter det velrenommerte mikrofinans-programmet PRIDE, der omkring 60 prosent av lånetakerne er kvinner. Ambassaden i Tanzania vil prioritere satsning på å identifisere nye muligheter for inntektsgivende arbeid, spesielt for kvinner. Også ambassaden i Eritrea vil fra 2004 søke å fremme kvinners deltakelse i økonomisk virksomhet.

Miljø- og ressursforvaltning

Kvinner har en særlig viktig rolle som forvalter av naturressurser, og tallene for 2003 viser at andelen kvinnerettet støtte innen landbruk ligger stabilt på omkring 50 prosent av den totale støtten til denne sektoren. Til tross for at støtten til matvarehjelp som gikk gjennom Norad var svært beskjeden, viser tallene at hensynet til kvinner og likestilling blir godt ivaretatt innen dette arbeidet. Tallene viser også en viss økning i støtten til vannforsyning og sanitære tiltak fra tidligere år. Også innen støtten til befolkningsprogrammer synes hensynet til kvinner og likestilling å være stabilt og fokusert med en andel på omkring 50 prosent. Innenfor støtten til multisektoriell miljøinnsats er kvinnerettingen relativ liten, og det vil være en videre utfordring å styrke den direkte koblingen mellom disse to innsatsområdene.

Norads støtte til arbeid med å innfri juridiske og politiske forpliktelser

Norad støttet også i 2003 samarbeidslandenes arbeid med å innfri sine internasjonale politiske og juridiske forpliktelser både i forhold til FNs Kvinnekonvensjon, og i oppfølgingen av Kvinnekonferansen i Beijing. For mange ambassader går støtte til integrering av likestilling gjennom styrking av institusjoner med et særlig nasjonalt oppfølgingsansvar på dette feltet. I Malawi støtter Norge blant annet "Gender Strategy Programme Office" som er ansvarlig for koordinering av kvinners deltakelse. I Zambia har Norge fram til 2003 støttet et statlig likestillingskontor (GIDD), men vil fra 2004 kanalisere sin støtte til den nasjonale paraplyorganisasjonen for kvinneorganisasjoner (NGOCC). I Bangladesh er mesteparten av støtten til kvinne- og likestillingsarbeidet kanalisert gjennom det sivile samfunn. Det er imidlertid viktig at ambassadene forsikrer seg om at disse institusjonene har den nødvendige autoritet og kapasitet til å påvirke utfallet av den politiske beslutningsprosessen.